

E. TENNOV

**raiged
laigud
kaardil**

ENDEL TENNOV
VALGED LAIGUD KAARDIL

ENDEL TENNOV

Valged laigud kaardil

Kaks külajuttu

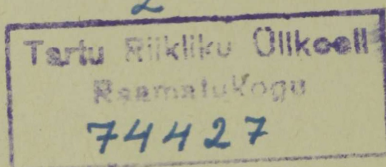
KIRJASTUS „EESTI RAAMAT“ · TALLINN 1969

E
T 42

Raamatu on kujundanud
A. Säde

«Valged laigud kaardil»
on teos 1967. aasta romaanivõistluselt

2

August Mõigu oma hobu

— — *Oma hobune, oh sa valu!*

(Kitzberg)

I PEATÜKK

1

August Mõik tuli koju hilja öösel. Kuupaistel valendasid tee ääres valmiva kaera põllud, nisu heitis tuhm-kuldset helki ja ristikuädal lõhnas magusalt. Aga rukis oli igal pool juba hakkides.

Pikk turjakas mees astus öövaikuses kummisaabaste klohvides. Ta oli vimma vajunud väsimusest, mõtetest ja õlal tolknevast vintpüssist. Juba jälle rukkihakid! Ainult Mõigu ilus rinnakõrgune rukis püsib alles püsti, rasked pead alla kooldunud, ja puudutamisel pudeneb teri pakatanud maale. Just siis, kui niidumasin oli õuel hakkamas, sidujad järgmiseks hommikuks kohale kutsutud, tuli peremehel minna püssiga mööda metsi ja kaugeid külasid käima. Sest Valuvere vallas oli üle tüki aja jälle metsast inimese pihta tulistatud. Hiiekõnnu külanõukogu esimees Rimm hakanud esmaspäeva pärastlõunal ratsahobusega vallamajja sõitma, metsavahelisel teel sattunud püssitule alla ning hirmunud hobune tormanud koju, purustatud õlaluuga mees hädavaevu sadulas. Ja vallas kamandati kiiresti kokku kõik rahva omakaitse mehed.

Tulija jõudis koduõue. Maja taga voolas kokkukuivanud ojanire omaette tasakesi nurru lüües. Puupinu ääres seisis ootavalt niidumasin. Vana kastani tume vari laotus üle õue, üle väikese koduse maja. Elutoa aknast kumas nõrka valgust. Mehe tuttava koputuse peale tehti tuli toas heledamaks ja tuldi müdiseval jooksummul ust avama.

Naine, paljajalu ja särgiväel, tõmbas riivi tagasi ja lippas jälle voodisse. Mees järgnes talle aeglaste, raskete sammudega tagatuppa. Voodipõhja nagisedes kohendas naine tõusmisel segiläinud tekki ja linu. Kum-

mutil põles hoolikalt puhastatud klaasiga lamp. Krohvitud ahjukülje ääres kitsas puuvoodis põõnas aastat kolmeteistkümnene poiss kõhuli, tekk ümber pea ja õlgade, tagumik paljas. Isa tõmbas teki ilusasti pojale peale, tühjendas väsinud liigutusega püssi ja riputas selle seinale.

«Jõudsid ikka tervelt tagasi. Räägiti, et Hiiekõnnu ja Laanepera poolt kostnud kõva paugutamist,» tähendas naine.

Mees upitas luitunud vihmamantli ja pintsaku sama naela otsa, kus rippus püss, vajus raskelt toolile.

«Jah, sai paugutatudki omajagu. Ise jäime puutumata, kaks bandiiti tõmbasime siruli... Pold siitkandi mehed. Luuguse Ats pääses minema.»

«Kas siis tema ka...?»

«Egas võhivõerastel old Rimmi Tõnisega arveid õien-dada.»

Mõigu perenaine meenutas, kuidas Luuguse Ats oli vanasti näidendites mänginud ikka õrnu ja luulelisi osasid, ja hakkas teda kaitsma:

«Noh, kui inimese elu korragealt hävitati. Varjab ennast kui metsloom. Eks nii lähe kõige kuldsemgi süda metsikuks.»

«Kuldne süda jah... Neljakümne esimesel aastal saatas uusmaasaajaid teise ilma. Käis seal vallamajas tähtsalt ringi, jalad rangis...»

«Mis rangis? Pikk sirge mees nagu prints.»

«Sina aga pead mulle igas asjas vasta vaidlema!» torises August.

Et mees tuli tervelt tagasi ja need, kes surma said, olid sootuks võõrad, jahtus perenaise huvi haarangu vastu ning andis maad igapäevastele muredele:

«Rukis variseb juba, kodus tööd kõik ripakile, sina aga luusid, püss peos, mööda metsi.»

«Tean, Teeleke-naisuke, et tööd ootavad, aga mis parata, kui on niisikene aeg, et oma maad peab püssiga kaitsma...»

«Ah või niisikene aeg,» osatas Teele Valuvere keelepruuki, kuna ta polnud päritolult kohalik, «et mõni metsavend saab su maa ära vallutada!...» Ta haigutas. «Toit on praeahjus, otsi ise. Ja kummikud võta köögis ära — tead küll, kuidas su jalad haisevad.»

August tõusis väikese vastumeelsusega. Võttis kummutilt lambi, ja vasak jalg pooles saapasääres, klõmpsis kööki. Vallamajas olid nad seitsme mehega kolm pudelit krõbedat puskarit ära maitanud, soojas toas lõi uuesti sees mõnusalt surisema ja üsna istunud oleks see maailma asjadest jutuvestmine oma naisukesega. Nüüd pidi ta jätkama vaid oma mõtetes, kuid sellest polnud ka viga — keegi ei katkestanud ega vaielnud vastu.

Kangutades lusikaga alumiiniumkausist kartuliputru, mis pealtpoolt oli krobeliseks ja kollaseks kuivanud, seda pekikastmes niisutades ja mehisele suutäiele hapupiima otsa kummutades meenutas ta, et oli seal tagatoas täitsa toredasti öelnud: «... oma maad peab püssiga kaitsma.» See tuli küll päris ootamatult keelele, ent tagantjärele tundus üsna märki läinud. Eks kirunud ta koduteel ise kaotatud kallist tööaega. Viljad küpsevad järgemööda ja heinagi pole veel hilja natuke juurde teha, sest sügisel saab teine lehm muretsetud, raha on selleks ju olemas. Ei tegijal töö lõpe, pealegi kui põllud ja heinamaad on omad, põliseks kasutamiseks, nagu must valgel öeldud. Aga kas pole ta vahel tundnud, just endiste maaomanikkudega juttu ajades, pisikest alaväärsust, et tema nagu polegi päris talumees, et need head põllud otse Sõrgatsi küla keskel on talle liiga kergelt, juhuslikult sülle kukkunud. Orunurme talu omanik, kaitseliidu ohvitser, kadus Rootsi — nagu paljud teisedki peremehed pärast lahingute eest evakueerimist enam Valuveresse tagasi ei tulnud. Maad, ehkki mürsuaukudest songitud, oli külluses. Orunurme hooned olid täielikult maatasa, aga talu maal oli säilinud loomaarsti majake. Omanik arvas, et siin sõjas laastatud paigas ei kujune elujärg kõige paremaks, pealegi oli maja tugevasti kannatada saanud ja ta müüs selle odavasti maha. August Mõik kohendas elumaja enam-vähem elamiskõlblikuks, lammutas sakslaste punkrid, mille palkidest ehitas hädapärased kõrvalhooned. Maa-reform ja maa põlise kasutamise akt tegid ta Orunurme seaduslikuks omanikuks.

Kerge ja tühine tunduks niisugune peremeheks saamise viis, kui vahel ei vilksataks mõte peas, et selle saamise eest on palju mehepoegi mulda läinud, palju pisaraid nutetud. August Mõigul jäi küll suur taplus oma

maa pärast pidamata. Mobilisatsioonipunktist hobusevooriga maakonnalinna minnes jäi ta vaenlase lennukitule alla ja sai kuuli kopsu. Enne kui omad jõudsid teda haiglast edasi toimetada, oli sakslane platsis. Pärast paranemist sai neljakümnendal aastal antud maatüki ja külavolinikuks olemise eest vallamajas perepoegadelt mõned keretäied vastu võetud ja siis Pärnumaa vangilaagris sakstele turvast lõigatud. Kui veel juurde arvata, et ta pikki aastaid küll sulasena, küll pooleteramehena on võõraid maid harinud, üsna noores põlves siinsamaski suilise näguripäevi näinud, on ehitusmehena teistele maju teinud, ise kindla peavarjuta elades, — siis on ta ju omad praegused peremeheõigused palju suurema vaevaga teeninud kui Orunurme endine peremees, kes sai talu lihtsalt pärimise teel. Ja kui see ei oleks praegu teisel pool Läänemerd, vaid ähvardaks Luuguse Atsi viisi püssiga metsast, küllap siis ehk saaks Teelegi aru, et mees ei käi haarangutel niisama tühja pärast.

Nõnda arutles Orunurme peremees sel hilisel öötunnil. Aga mehe mõtted jäid järjest aeglasemaks, sest lusikas oli käinud nobedasti pudrukausi ja suumulgu vahet, olemine muutus raskeks ja tuimaks. Uni nõudis oma osa ka eelmiste ööde eest ning tööd täis päev ei olnud enam kuigi kaugel.

2

Lõikus edenes päikesepaisteliste ilmadega. Vaid haru-harva ilmus põldude kohale hall pilv, raputas ennast tühjaks ja kadus jälle. See ei pannud aga tööd kauemaks seisma. Teinekord saadeti vihmarabin mööda otse töö juures, konutati veidi kärbise all ja hakati jälle koormat vankrile laduma või redelite roideid sahiseva viljaga katma, nii kuidas kuskil peres tööjärg parajasti käsil oli.

Viljakulda, päikesekulda, lehtede kulda, purpurit, roostepunast ja tuhandeid teisi kirkaid toone oli ohtrasti sel sügisel. Kolmandal sügisel pärast seda, kui siin mürsuplahvatused ja kahurite kurgud taevaaluse tahmast suitsu täis pahvisid. Toredates sügisvärvides

kirendas jälle ka kõrge seljandik, mis Valuvere valla idapiiril mere lähedal iidse kaldajärsakuna ennast püsti ajab, siis Virvemägedeks nimetatud kolm mügarat moodustab ja seejärel aegamisi sootasandikuks maha liibub. Ja võib-olla juba õige varsti on seljandikutippudele taas sirgunud mets ja metsalatvade kohal lasub selgetel päevadel sügavsinine õhuvirvendus, mis väga kaugele pais- tab ja mis kunagi ammustel aegadel mägedele oma nime on andnud. Aga kui lahingud olid äsja lõppenud ja Valuvere sõjapõgenikud kodudesse tagasi pöördusid, pakkus Virvemägede laineline turi kõige kurvemat pilti siinsegimaterdatud maanurgas. Sinendavatest metsadest olid järele jäänud vaid üksikud murdunud tüükad, mis üsna võikalt sirutusid üles mustavailt maamügarikelt.

Mõik oli üks esimesi kojusaabujaid. Ei olnud tal asja varakult siia tulla oma laokil varandust kokku korjama ja kohendama nagu taluperemeestel Luugusel või Uustare Sassil, ei tulnud ta ka Roosihärma Antoni viisi soomust tegema. Tema oli kaugelt sõjapaost juba siis siiapoole liikvel, kui siin alles püsse ja suurtükke pau- gutati. Sest pärast vangilaagrist vabakslaskmist tahtsid sakslased temast teha piirikaitse rügemendi soldatit. August aga arvas, et see oleks äsjasele sunnitöölisele liiga suur au, ja hakkas tagasihoidlikult mööda metsi ning kõrvalisi teid Valuvere poole nihkuma. Siin tutas- vas maastikus kavatses ta ennast läbi rindejoone poe- tada. Aga niisugust ettevaatlikku hiilimist polnudki vaja, sest juba enne koduseid paiku tormas rinne talle rüsinal vastu ja kadus kiiresti kaugemale seljataha.

Nõnda siis sõitis August Mõik koduvalda sisse mööda suurt maanteed. Just nimelt sõitis nagu tulevane koha- omanik kunagi, sest metsast oli ta leidnud ilmselt sõja- väevoorist mahajäetud pisikese, kõhna ja karvase siberi täku. Loom oli hullusti vaevatud, teda tuli enne kõvasti turgutada, kui ta teekäimisel mehega sammu jõudis pidada. Aga varsti hakkasid kilomeetrid jõudsasti ede- nema, kui puldanmantel oli sadulaks kokku pandud, nõõriotstest hädapärased valjad ja ratsutid meisterda- tud ning Augusti tolmused säärikud rippusid pikkade koibade otsas mõnusalt otse teekonaruste lähedal. Tihe ja tõtlik samm oli Näsul, nagu August oli hobuse tema esialgse välimuse pärast ristinud.

Näsu tõttu oli August ehk erand selles kodupaiga taasasustamises. Sest muidu tuldi mööda sõjamasinaist segimuljutud teid täpselt samades vahekordades, kui siin oli elatud ja siit mindud — kes mitme vankritäie kraamiga, lehmad-lambad vankrite päras, kes vaid kompsuga õlal ja lapsekari jalus keerlemas. Ja nõnda-sama hakati siin jälle elama-olema.

Aga August Mõigul oli hobune olemas ja küllap see-tõttu oskaski ta sedamaid märgata jaamas purukspommitatud platvormil uhiuut, õige tühiste vigastustega niidumasinat, mis nüüd tema heinad ja viljad hõlpsasti maha klõbistab. Ta koristab ära mõne sakslaste vaskplekist suurtükirohu tünni, milles pärast oli hea puskarimeskit segada ja lehmale ning sigadele rammusat praaka hoida — haljas märjuke aga rändas paarkümmend kilomeetrit eemale kaevandusasulasse ja selle eest saadud raha on praegu kummutisahtlis kaugelt rohkem kui väheste või- ja pekikilode müügist kogutud rubla-sid.

Augustiga ühtaegu saabus jalamees Roosihärma Anton, endine külakingsepp, kes oli sõja ajal avastanud endas spekulandi ande ja hakanud igasugusest kraamist lugu pidama. Tema nuuskis koguni võõrastes, alles elaniketa majades. Kuid sellest tuli hiljem palju paksu verd. Kohe oli Roosihärmal pahandus platsis Aleksander Uustarega, ehk nagu see ise ennast tutvustas: Uustare Sass Virumaalt. Tulnud alguses üksinda kodupaika, leidis Uustare oma talu metsast saksa sõjaväe voori-vankri, milles peale muu nodi oli vitstest korvis päratu suur kunstkonjaki pudel. See suupärane leid pani tarvilikud toimetused tükiks ajaks seisma. Ja kui mees jälle meelemõistusele tuli, peamiselt oma käbeda teise-poole kohalesaabumise tõttu, oli vanker kadunud. Mit-med olid näinud, kuidas pisikesekasvuline Roosihärma Anton seda enda järel kodu poole vedanud. Seda asja ei jäetud niisama. Vähemalt vankri pidi Roosihärm tagasi andma, ehkki marmelaadipütid ja gemüüsepurgid jäid suuremas osas temale, sest Uustare Sass oli neid vaid vilksamisi näinud ega olnud kuigi kindel nende hulga suhtes.

Nii oli kohe pärast suurt sõda.

Siis tulid uued seadused, maa jagati ära ja hakati hoolt kandma selle eest, et igauks seda ise hariks, et kaoks sulaste, päeviliste ja popside põline seisus. Valjult ja otsustavalt hakati vanu seaduspärasusi ja vaherkordi väärama, kuid nende juured olid sügaval. Seda tundis August Mõik tihti terve valutava kehaga, kui seljataga oli pikk tööpäev, mis teda endise maatamehe olukorrast vaevalt edasi oli viinud. Sest jälle oli Teele teinud päevi kuskil talus kas seemnelaenu või seapõrsa eest ja oma võssakasvanud heinamaal oli August üksi vikatiga vihtunud harvu jussiheina kõrsi. Häbi ja südamevaluga on August vahel mõelnud, et tema kui valla aktivist ja rahva omakaitse mehest seadusesilm peab kodupuskarit müütama. Aga peab ja müüb — et osta mõnda tühistki majapidamisest, mis kõige kehvemas vanatalus juba isaisadest saati olemas.

Ent kõigest hoolimata kujunes ja kasvas Mõigul ikkagi oma majapidamine. Mullu ehtas August loomalaudale lisaks veel midagi aidataolist, sest vilja- ja jahukotid, lihaastja ning muu seda laadi kraam ei mahtunud enam ära elumaja esikusse ja sahvrisse nagu isikliku põllupidamise esimesel ja teiselgi sügisel. Need kõrvalhooned — pisikese sauna pikendusena punkripalkidest ehitatud laut ja saelaudadest panipaik rohuaia ääres, mille lamedaviiluline tõrvapapiga kaetud katus vaevu ulatus üle sireli- ja jasmiinipõõsaste — tundusid küll kaunis armetutena, eriti sellepärast, et üle välja vaatas neile vastu Luuguse vägeva paekivist karjalauda ots, taamal üle õunapuude kõrgusid rehealuse ja aida katused. Kuid Mõigu pere oli selle kontrastse pildiga harjunud, see ei teinud asja siinpool sugugi halvemaks, et sealpool põlde ja piiripeenart kõik rohkem kombes oli.

Nüüd polnud Mõigult juba aastapäevad keegi teistele taludele päevi teinud. Koguni Tupsi poiss käis sageli Mõigul abiks. See vibajas poiss, kes pärast seda, kui ülemullu sügisel nende aknasse automaati tühjendati ja ema ning valla täitevkomitee esimehest vend surma said, natuke imelikuks jäi. Tasuks künnab August üles tema pisikese kartulimaa, ajab vaod ja muldab. Teele jälle teinekord parandab ja peseb poisi riideid. Kiirel heina- ja lõikuseajal kõlbab oma Peeter ka juba rohke-

maks kui lehma järele vaatajaks. Regi ja vanker, sahad ja äkked on Mõigul omast käest võtta. Ja kui August nüüd vahel lapiku bensiininõu täie samagonni Roosihärma Antoniga kaevandusasulasse saadab, ei piina teda sealjuures ka südametunnistus, sest see toiming pole ju enam kõige suuremast hädast peale sunnitud...

Augusti esmaseks peremeheuhkuseks oli Näsu. Too polnudki ammu enam mingi «näsu», vaid igati esmajärgulise välimusega hobune. Liha oli kasvanud tihedalt tema naha ja kontide vahele ning paisutanud looma igas mõõtnes märksa suuremaks. Sile karv läikis punakalt kumeratel külgedel ja pehmel kaelal, vormikatel tuharatel aga tõmmult nagu küps kirss. Kui külamehed talvel metsaveol käisid, oli Mõigu hobune ehk vooris kõige madalam, kuid see ei käinud sugugi koormate kohta. Kõval teel polnud Näsu teistest parem ega halvem, kuid kändude vahel sügavas lumes, pehme põhjaga metsarajal oli ta üle valla hobune. Kui suured soliidsed veoloomad nõutult seisma jäid või piitsahoopide all ainult abitult rabelesid, tõmbas Näsu rinna õhku täis ja asus vapralt lumes või mudas vedama. Pead oma kärmete sammude rütmis kaasa jõnksutades, nii et tukk ja lakk aina lendlesid, rühkis ta justkui läbimõeldud liigutustega, ilma meelegeitlike hüplemisteta ikka kõvale maale välja.

Aga seesama Näsu, kes Augusti peremeheväärikuse mõnikord üsna kõrgele tõstis, kiskus selle teinekord ka hoopis maha. Kui August oma hobuse keerulist iseloomu veel kuigi hästi ei tundnud, juhtus mõnigi kord niisugune lugu: sõit läheb mööda maanteed paraja sõrgiga, vanker vurab ühetasaselt; ohjad vankri põhjas või põlvedel, otsib August suitsukraami taskutest välja ja hakkab plotskit keerama. Seal märkab Näsu järsku teeäärsel karjamaal hobuseid söömas ja ilma vähimagi ettevalmistuseta, mis peremeest hoiataks, sööstab tee pealt ära, ise läbilõikavalt hirnudes. Ohjad on lipsanud vankri alla ja August on üsna täbaras olukorras. Näsu kihutab täies traavis karjamaal söövate hobuste suunas, küsimata sellest, kui künklik või auklik maa vankri rataste all on. Ja harilikult leidub ikka sellistel puhkudel pealtvaatajaid rohkem kui vaja! Hea küll, kui täkust loom veel hobuste peale jooksmata pistab, aga palju hul-

lem on, kui ta niisama tormakalt ja samasuguse sõjakisaga teeäärset lambakarja ründab. Sedagi tegi Näsü, kui tuju tuli.

Hobuse niisugustest tempudest ja tujudest otsustas August üle saada sel viisil, et kutsus ühel õhtupoolikul loomavelskri ja paar külameest appi. Tugevate kõite abil tõmmati Näsü lauda taha maha ja polnud tal teha muud kui vaid nohiseda ning köidetud kehaga tagajärjetult jõnksutada, kui velskri vahedad riistad ta tuharate vahel õiendasid.

Pärast seda oli Näsü tükk aega väga vaikne ja häbelik. Ei olnud ta enam siberi või tatari või mongoli täkk, nagu asjatundjad tema päritolu üksteisest erinevalt määratlesid, vaid lihtsalt Mõigu Augusti ruun. Selline vägivaldne alandamine ei suutnud siiski päriselt muuta Näsü ürgjõulist karakterit. August ei tohtinud küll öelda, et Näsü veelgi tikuks hobuste või lammaste peale tormi jooksma, aga tema paljudki tembutused tulid vähehaaval tagasi.

Kuulus juba Näsü endiste tegude ja tempude juurde, et kui tööpäev oli pikk ja oma raskuses ühetooniline, hakkas ta vaheldust taotlema. Jäi lihtsalt seisma ja vaatas üle öla tagasi niisuguse näoga, et vedagu peremees ise, kui tahab. Vaheldus seisis muidugi ainult selles, et ta sai mehise keretäie. Kuid seegi paistis tema meelest parem olevat kui mitte midagi. Pärast seda, kui ta oli lahti rakendatud ja põhjalikult läbi uhutud, ning kui tal ei õnnestunud putku panna, töötas ta jälle vaheaegadeta ja viperusteta.

Niisamuti algas see ka täna niidumasina ees, kui kaerapõllul jäi teha veel vaid mõni ring.

Laenutuspunkti suur roostekarva mära proovis vemb-lavihinä peale veel vapralt tõmmata, aga kaaslane oli kindlalt otsustanud, et seks korraks aitab.

August ronis istmelt maha, viskas peene kasevembla kui ilmselt kasutu eseme kaugele. Riivanud Näsüt vaid põgusa vihase pilguga, suundus ta sõna lausumata põlluveere poole. Näsugi saatis eemalduvat peremeest ainult üürikese vaatega silmanurgast ja langetas pea, justkui oleks ta rusutud sellest, mis nüüd tuleb, mille käiku ta päris täpselt ette teadis. Ainult laenutuspunkti mära ei saanud millestki aru, rapsas sabaga reitelt kärb-

seid ning küünitas oma suurt kandilist pead kaeralatvade poole.

Peremees seisatas oru kaldal. See oli järskude kallastega kunagine jõesäng Orunurme talu põhjapiiril. Oru põhjas on rammusat musta mulda rohkem kui kõige paremini haritud ümbruskonna põldudel, kus paeklibud kipuvad ikka maapõuest lagedale tulema. Endine peremees oli tuulevaiksesse orgu rajanud suure viljapuuaija. Nüüd olid viljapuud hävinud, kuid endiselt kasvas orus lopsakas hein, mida Mõik kogus igal suvel kuhja või kaks. Oru nõlvadel kasvas kohati tihe lepestik ja toomevõsa, kus tüvede ümber ristlesid humalaväädid. Kaldail kõrgusid võimsad saared, jalakad, sammaldunud põllukivide ümber paakspuu- ja pihlakapuhmad.

Erepunaste kobaratega ehitud pihlakate juurde oligi Augustil praegu asja. Silmanud paraja võsu, lõikas ta taskunoaga selle paari ropsuga maha ja laasis oksad. Siis sammus tagasi hobuste juurde.

Ehkki ta teadis, et heaga proovimisest midagi kasu pole, ronis siiski masinale tagasi ja nõõtas malakat viibutades.

Roostepruun mära, kes oli ametis kaera nalpsimisega, mis suuraudade ja rakmete tõttu visalt edenes, ehmus ja tegi järsu liigutuse ettepoole. Tõmme oli nii ootamatu, et Näsugi pidi paar sammu kaasa astuma. Kuid veendunud, et see lõgisev riistapuu tuleb endiselt väga raskelt järele, peatus kohe. Mehine nähvakas laudjale oli vana tuttav, kuid ta vaatas nagu imestades üle aisaotsa peremehe poole ja see oligi kõik.

August tuli uuesti maha, seadis jalad toekalt harki, tõstis madjaka kahe käega pea kohale. Järgnevaski polnud Näsule midagi uut, ometi hüppas ta kõrvale, surudes paarilise kaera. August haaras Näsü suukõrvast. Hobune ajas pea kõrgele püsti, mees viibutas rusikat ta koonu all ja vandus rängalt.

Natuke eemal panid Teele ja Tupsi poiss kaera kokku. Nad jäid seisma ja vaatama, naine hõikas kilavalt:

«Olen sulle ammuagi öeld, et müü see tembutis maha ja muretse tõsine hobune.»

«Öeld, öeld . . .» pomises August. «Oled sa ühtki obust müünd vai ostand?»

Siis käratas valjusti:

«Teil jätkub seal tegemist küll, mis te siia vahite!»

Ta rakendas Näsu lahti, viis oru kaldale ja sidus ohjarahmaga saaretüve külge. Loom timpis ärevalt, kuni peremees mahaunustatud malaka järele tõi. Kunagi ammu oli Näsul õnnestunud paaril korral ennast lahti rabelda. Selle peale läheb ta iga kord välja, kuid enamasti jääb kaotajaks pooleks. Täna on ohjarihm uus ja tugev. Aga vemmaldi käib täna erakordselt valusalt ja tihedalt, sest Augustil oli õhtupooleks mõeldud veel mitu tarvilikku tööd peale kaeralõikuse.

Näsu tormas ette- ja tahapoole, põikas külgedele, kuid köidik oli lühike ja malakas pikk. Siis järsult tagasi hüpates ja sealjuures ennast püsti ajades raskatas ta rihma katki ning loom lendas peaaegu uperkuuti. Kuid ta oli kohe jalul ja kapjade alt tängust mulda õhku lennutades eemaldus kiiresti sellest kurjast paigast.

August võttis soni peast ja pühkis laubalt higi. Nii — nüüd on paar tunnikest hooleta.

3

Alles õhtu eel saadi Mõigul niikaugemale, et August läks laenuspunktis hobust ära viima.

Hobulaenuspunkt asus Virvemägede jalamil, kunagises Valuveres mõisas. Sõda oli siin kõik segi tuuseldanud, kuid müüre oli ka püsti jäänud ja sõjajärgses lagedas Valuveres olid needki tükk asja. Siia oli sisse seatud hobulaenuspunkt ja masinaühistu.

Andnud hobuse üle, astus August korraks sepikotta sisse. Niidumasinal olid mõnel poldil vindid maas, sepp, hea mees, annab ehk uued poldid.

Sepilisi oli täna päris mitu, oli Sõrgatsi mehigi. Parajasti rautati ühe Rannanuka küla mehe suurt musta tätku. Uustare Sass, kelle ihuramm oli vallas tunnustatud, hoidis rautatavat esijalga, kuid mees näis veidike vintis olevat ja hoidmine ei läinud kõige paremini. Peremees ise askeldas kabja kallal, kuna sepal polnud ilmselt aega. Kleenuke Roosihärma Anton, jalgratta rehvi käes, keerles hobuse ümber, justkui tahaks mees-tele appi minna, aga ei leia õiget kohta, kust kinni hakata.

Kui August parajad poldid kätte leidis, oli täkk rautatud ja mehed istusid paja seina äärde suitsu tegema. Augustki toetas enda mügarikule munakivile istuma ja võttis vastu Roosihärma pakutud paberossi, mis tundus vesine kodutubakaga harjunud kurgulaele.

Vahepeal oli Sõrgatsi meestega ühinenud vana Tohvri Joosep, vatijopp seljas, kõhn sinisejooneline nägu suure nokkmütsi varjus. Tohvrit tunti jõuka mehena ja erakordse ihnuskoina. Oma kolme poega oli ta hullupööra taga ajanud, need olid hambaid kiristades oodanud, et küll vanamees varsti talu neile pärandab, siis läheb elu lahendamaks. Kuid Joosep ei mõelnudki nii pea kohta käest ära anda. Siis läksid pojad ühtejärke saksa sõjaväkke, üks jäi Narva jõe äärde, teised kadusid koos sakslastega ja kuuldavasti elasid nüüd kuskil Läänes. Vanamees hakkas tundma, et tema tund ei või enam kaugel olla, jaks kadus kehast, kuid talu polnud kellelegi üle anda. Seepärast otsis ta alati, kus rahvast koos oli, et kuulda, kas pole uut valitsust tulemas, mis tema pojad kodumaile tagasi tooks. Täna oli Tohvril veel teinegi mure — naine oli esmakordselt elus haigeks jäänud.

«Kuuet päeva sirakile maas,» kaebas ta kiunuva häälega, «ei lüpsa lehma ega sööda sigu. Ei sööda. Läheks siis oma sugulaste juurde, mina muudkui toida ja passi — võhivõerast inimest. Võhivõerast.»

Mehed mugistasid naerda. August tähendas tõsise etteheitega:

«Mis võeras ta siis sulle? Eluaeg ühes elatud.»

«Tal omad sugulased,» tänitas vanamees. Ja ähkinud ning õhanud mõne korra, alustas vana laulu:

«Rääkisivad, et see kuu pidi ikke muudatus tulema, ei midagi! Koht läheb raisku. Läheb raisku. Ei mina jõua enam, pojad kodu ei pääse...»

«Mida sa sene koha perast vingud,» tähendas Uustare Sass. Ta viskas laia Valuverre murrakut järjekindlamalt kui kõige vanemadki mehed siinkandis. «Küll tuleb kolhoos ja võtab koha vasta.»

See märkus viis Joosepi välja üheplaanilisest kiunumisest, ta hää lüps tooni võrra kõrgemaks:

«Võtjaid leiduks alati, aga igapähele ei anta. Ei anta. Ega minu krunt üksi. Keik elu läheb raisku, kui muuda-

tust ei tule. Näe, sina, Sass, olid ka enne ontlik mees, aga nüüd muudkui nena täis. Ühtelugu täis.»

Uustare pea nõksatas püsti, silmad läksid pungi. Tema jämedajoonelises näos pilkused väikesed kollakaspruunid silmad, mis imestumise või vihastumise korral tardusid järsku, muutusid väga ümaraiks ja pungitusid tükk maad väljapoole. Nähtavasti kibeles tal keelel torkav vastus, kuid jättis siiski ütlemata, viskas käega ja vaatas huvitult Rannanuka mehe täku erakordselt laiu kapju. Oma joomise kohta tavatses ta ise öelda: «Ninda kui sakslaste ajal sai akketud samakat treima, ei ole enam selget päiva näind.»

Küllap ta liialdas, sest tööd olid tal alati joones, külvivid ja koristused ikka esimeste hulgas tehtud. Liialdamine tuli sellest, et ses jõulises mehemürakas oli midagi heitlikku. Kui oli seljataga mehine mürgel, kodu pahan dust täis, majandusel ja tööjärjel tõhusad augud sees, võttis Sass pea pihkude vahele ja istus niiviisi üsna kaua. See pea, millel kõrvade juures olid õlekarva juuksepuhmad, kiirul läikiv laik ja lauba kohal jälle kähär tutt, paistis tüseda turja ja jämeda kaela otsas niigi väike, laiade kämmalde varju kadus aga hoopis ära. Ning siis kostis päkkade vahelt ahastav pomini: «Kas tõeste Uustare Sass Virumaalt peab viinale alla jääma...?»

Nüüdki oli tal peatäis ära lahtumas, uljus asendumas kahetsusega ja seetõttu jäi Tohvri vana ilma parajast vastusest. Kogu see «muudatuse» teema oleks ehk olnud sedapuhku lõpetatud. Tohvergi ainult ohkis ja nuuskas kahe näpuga nina. Kuid sõna võttis Roosihärma Anton. Tema oli mitmesugustel kaubaretkedel laiemalt ringi liikunud, ja kui tuli juttu maailma asjadest, ei võinud ta oma sõna ütlemata jätta. Lirtsanud kollaste hammaste vahelt sülgel, seletas ta:

«Ega need lood ja laulud ikke niimoodi küll ei jää, mehed. See Ameerika president Truuman pidi jah eestlane olema, ega tema oma suguvendi venelaste kätte jäta. Raadios oli öeld...»

Teised vaatasid vilksamisi Augustit — valla aktivist, kas tema kuuldes kõlbab neid jutte ajada? Aga Roosihärm oli enesekindel. Ta poeg oli küll sakslaste aegu juute valvanud ja selles keerulises tegevuses ka kadu-

nuks jäänud, kuid vanamees tundis end uue korra ajal elu peremehena — võis teha ja rääkida mis tahtis. Kõige enam kindlust ammutas ta külarahva juttudest, et valla partorg Kütt tahab tema tütart kosida. Just nimelt juttudest, sest Roosihärm ei elanud kodus. Ta oli naisele ja tütrele oma endise maja üles kohendanud ja varsti ise elama asunud lesknaise Lausi Miina juurde, kellel oli väike korralik talukoht, paar lehma ja hobune. Talutööst Roosihärm suurt ei hoolinud, ei osanudki seda, aga Lausi lese hobusega oli hea ette võtta kaubarетки kalarandadesse, kaevandusasulasse turule või puskaripunkritesse ja kes teab kuhu veel. Lausi lese lepplauk mära ja mõnus vedruvanker otsustasidki Roosihärma Antoni elukohavaliku. Ehkki Anton oli juba aastate eest vahetanud külakingsepa kesise teenistuse spekulandi tõhusamate sissetulekute vastu, ei olnud ta endale ikkagi hobust saanud, transpordivahendi puudus piiras mehe ettevõtlikkust. Kord ta küll tõi kuskilt valge ruuna, kuid sellega läks hullumoodi alt. Loom oli kole kõhn. Anton pani ta puukuuri ja hakkas turgutama, andis ette head ja paremat, kuid ruun ei kosunud. Kord naisega, oma mataka tõmbiilmelise Mariaga koos kuuris olles märkas Anton, et hobune hakkab vaaruma, vajuma, üks külg ees, ikka madalamale. Anton röögatas: «Marja, hoia vasta!» ja ise pühkis kuurist välja. Kuid ei jõudnud naine suurt looma hoida, hobune kukkus ja lõppeski samas.

Siis asus Anton «koduväiks» Lausile. Ei tulnud sest kodus mingit pahandust, Roosihärm külastas aeg-ajalt ka oma maja ja hoolitses pere eest. Ja eks ole ta ikkagi Roosihärma Virve seaduslik isa, ning kui partorgil Virvega suhted on, võib-olla kosib äraagi, mida siis äiapapa peaks kartma, et ei või rääkida, mis laias ilmas uudist on!

«Truuman oli jah raadios öeld, et enne kui lumi maha tuleb, on Eestimaal teised laulud. Aga muidu tuleksivad kolhoosid küll, neist ei pääseks. Ma olen kuuld...»

Tohvri vana kiunatas:

«Ei lasta taludega mängida. Ei lasta! Tuleb muudatus, tuleb. Tulevad minu pojad ka!»

Uustare Sass, kes oli käsipõsakil tukkuma jäänud, ühmas uniselt:

«Mida kolhoosis viga — nähma mõne korra vikatiga, viska jälle põesa alla külite, karmoska mängib . . .»

Ja niisama uniselt jorises laulda:

«Ei siis enam eina tehta,
lehmad loevad seinalehte,
ma magan, jalad seina peal.»

August tõusis ja hakkas minema. Jõudnud nurga taha, sülitas:

«Et kurat seda plära sai kuulama jäädud!»

Igatahes väike vahepeatus siin sepapaja juures oli mõjunud meeolelu peale. Nüüd, kus tema on saanud esimest korda oma elujärje sisse, hakanud tööst täit rõõmu tundma, on järsku terve põllumehe töö ja elu, tema tulevik tehtud pilkamise asjaks!

Üpris ükski tundis August ennast äkki siin vanas arm-
sas Valuveres. Teeotsal, kust pööras vallamajja, seisatas ta aru pidades, kas astuda korraks partorg Küti poole sisse, kellega on sõbrameheks saanud juba sest ajast, kui Elmar Kütt oli karjapoiss ja August Mõik sulane ja suiline. Nii mõneski perelauas on üheskoos igapäevast leiba võetud. Aga mis sinnagi? Viimase haarangu ajal tuli neil Kütiga kolhoosidest juttu. Partorg ütles, et nii peab olema ja nõnda see elu edasi läheb. August tähendas siis:

«Kui mina võeraid põlde arisin, seadsivad teised oma elujärge. Mõtlesin, et nüüd on tuld minusuguste aeg, aga võta näpust. Meie peame ikke tõmmata ja tõugata olema.»

«Vaat kus narr!» sai Kütt pahaseks. «Selles just asi seisabki, et nüüd on meie aeg tulnud . . .»

August läks edasi Sõrgatsi poole, läks aeglase ja raske sammuga. Ometi oli enne olnud plaanis koju rutata ja veel mõni hädapärane töö ära teha. Vähemalt salved aita valmis kopsida. Näsu tagaajamise tõttu oli plaanitud päevast tublisti raisku läinud.

Aga midagi rusus sees ja jalg ei tõusnud kiireks käiguks. Päike vajus juba Rannanuka küla kaldamändide kohale. Vaikne merepeegel oli peaaegu valge, ainult loojangu all pildus punakuldseid helke. Teeäärsete puude varjud olid tumedad ja külmad, aga kus päikese laugjad kiired läbi sügiskireva lehestiku paistsid, seal hõõgus otsekui elav tuli.

Kui August oli maanteelt ära pööranud ja möödus paevarest põldude vahel, hüüti teda. Kaks tuttavat meest istusid pihlaka all hõrakmarjapõõsa varjus, pudel läigatas heledalt päikese viimastes kiirtes. August astus juurde, astus aeglaselt, justkui isegi imestades, et läheb tühise kutse peale, läheb pudeli poole, kui kodus ootab tuhat kiiret toimetamist. Aga ta tundis, et on väga väsinud, ja hea oli laskuda küljeli jahedale rohule, ümber ringi küps sügisene lõhn. Ta toetas lõua peopesale, sirutas jalad välja ja küsis:

«Mida teie pühitsete?»

Noorem mees naeris:

«Neljapäeva. Üksainus kord nädalas niisuguse nimega päev, peab pühitsema.»

Vanem tähendas:

«Eile sai kolmaba puhul võetud, nüüd Uustare Sassi viisi, et peas keliseb nagu aisakell tühjas kerikus.»

August rüüpas pudelist kõva kodupuskarit, hammustas soolasilku peale. Need siin olid kaks muretut meest ja nende seltsis võis natuke puhata.

Noorema mehe kutse peale poleks August tulnud. Keskküla Robi, aastat kolmekümne viiene poissmees Sõrgatsi külast, oli tuntud laiskvorst ja naistekütt, kes ei põlanud ka abielunaisi, paistis neid koguni eelistavatki. Elas vana emaga kahekesi, talu oli juba ammust ilma käest raisus. Kodus oli tal väike sepikoda ja üldse ei paistnud ta laiskus igasuguste mehhanismide juures nii kangesti silma kui põllutööl. Nüüd töötas ta teist aastat masinaühistus, peksis külameestele rehte. Rehepeksult oli ta praegugi kodu poole teel.

Kumer karvane rind tööpluusist väljas, lebas Robi põõsa all, pigistas mõnuga pudelit. Terve, jumeakas nägu veidi nõgusa ninaga, pruun juuksesalk muretult laubal ripnemas, valged hambad alatasa naerul. Natuke kergena tundus Robi Augustile ja sellepärast ei läinud see sell talle hästi näost alla, nagu ta tavatses öelda.

Teise mehe, vana Jüri Rabadiku vastu oli ta südames aga alati midagi sooja. Kunagi aastakümnete eest olid Augusti isa ja Rabadik olnud naabrid Virvemägede lähedal. Mõik rendikoha pidajana, ehitusmees Rabadik

oma väikeses majakeses kahekesi noore naiseaga. Kümme-konna-aastase abielu järel oli Rabadikkude paar ikka alles lasteta. Kui seda külas osatati, ütles Jüri: «Kui aga põld vilja kannab, küll mina harida jõuan.» Kuid naine jättis ta maha ja tõi ühele naabervalla talumehele kolm prisket pärijat ilmale. Sellest ajast, nüüd juba oma kolmkümmend aastat, on Jüri Rabadik ehitanud palju hooneid lähemasse ja kaugemasse ümbrusesse, ehitustööde vaheajal kaevanud kraave, lõiganud turvast ja käinud parvetustöödel, kuid teenistuse eest pole ostnud mitte midagi peale kõige hädapärasema riietuse ja kehva toidu. Oma majakese müüs ta ammu maha ja pikki aastaid on ta nüüd pesitsenud üsna juhuslikes paikades, suviti heinaküünides ja lakkades, talviti kuskil saunas või paremal juhul kellegi toanurgas. Kolmekümne kuuendal aastal pärandas ta oma maise keha kümne tuhande sendi eest ülikooli anatoomikumile. Kuid hoolimata sellest, et haljast sulisevat viina on tast küll ämbrite viisi läbi voolanud ja korrapärast toitu ning küljelalust on ta üsna kasinalt saanud, püsib see keha veel nüüdki, kuuekümne seitsme aastasena vapralt püsti, pikk ja sitke, ainult veidike vimmas. Vilkad veekarva silmad lasevad kitsa kuivetanud näo koguni nooremana paista tema tegelikust east. Ehk oleksid ta hambadki alles terved ja tugevad, kui mitte kakluses poleks ülemine ige lagedaks löödud ja seal nüüd valehambad ei valendaks, mis vanamehe kõne veidi pudistavaks teevad. Selle uuendatud hambareaga hirmutab ta vahel lapsi, kes veel ei ole silmaga näinud inimkeha niisugust värskendamist. Kord jooksis ka Mõigu Peeter puruehmunult koju ja jutustas kohutava loo. Koolist tulles kogunenud poisid kaupluse juurde, kus vana Rabadik tantsinud tinnat, seda koogutavat kükktantsu, kus üks käsi harali sõrmedega on otsaes, teine samaviisi istumise kohal. Siis Rabadik lõpetanud tantsu ja öelnud: «Poisid, ma sünnin teid ära. Teen hambad teravaks ja kohe sünnin.» Ta tulnud parajasti kraavi kaevamast, labida teritamise viil saapasääres. Kui poisid naerma pistnud ja mõni vanamehele keelt näidanud, võtnud Rabadik viili saapasäärest ja teise käega hambad suust. Peeter ei teadnud, kui kaugele teised jooksid, aga tema ei peatunud enne kui kodus.

Rabadikult oli August nooruses õppinud ehitusmehe oskusi. Üheskoos maitseid nad neidki päevi, kui ehitustöid saada polnud või tasu selle eest väga räbal oli. Ükskord lõikasid nad Tallinna lähedal turvast ja mõlemal lagunesid saapad, ütlesid rabas täielikult üles. Paljajalu sõitsid mehed pealinna. Oli pühapäev ja kauplused kinni, tuli minna täiturule linna teise serva. Kesksuviselt kuumad tänavakivid lausa põletasid taldu, oli vaatamist linnarahval, kuidas neli suurt tolmust labajalga latsatasid kõpsuvate kontsade ja kriuksuvate taldade kõrvale.

Kuid Augustist ei saanud hulkurit. Teda kiskus igatsus oma paikse kodu loomise poole, tõsise ja tuumaka talutöö juurde. Turbarabade hautavast lõõsast, palgapäevade mehiseist mürglist, parvepoiste muretutelt retkedelt tõmbas teda Valuvere nurmedele. Justkui oleks sulase ja pooleteramehe päevadest läbi paistnud tema praegune majake, tema oma tembukas hobune ja põllud ning heinamaad, mis ametlike paberite järgi kuuluvad talle endale. Jah, need ajad olid nüüd käes, saabunud keerulisi teid pidi, keerukad ajad...

Pudel sai tühjaks, aga Rabadiku puldankotis oli neid veel tervelt kaks, korgini täis hallikat tulivedelikku. Rabadik avas järgmise, urgitses korki laia ja tugeva, plotski hoidmisest mustjaspruuniks kõrbenud pöidla-küünega.

«Kus sa, Jüri, nüüd elad?» küsis August.

«Uustare Sassi sealauda peal,» tähendas vanamees justkui uhkeldades, et tal on nii kindlalt piiritletud elukoht. «Muidu mõnus korter, ainult vargad on akkand käima. Eile oli üks jalanarts läind mis läind. Otsisin ja otsisin, viimast läks näre täis, hakkasin mööbelt ühest seinast teise loopima.»

«Mis mööblit sul seal?» naeris Robi.

«Noh, topp heinu ikke... Peremees läks all juba närvilisest, hakkas ütleva: «Oh-oh, ohh-hoh!»»

Robi laskus seljali ja lagistas täiest kõrist naerda. August rüüpas pika, mõnusa sõõmu. Just nõnda — vana Rabadik oskab kõige sandimadki olukorrad naeruks teha. Ei kiristanud ta Augusti viisi viha pärast hambaid, kui talumees oli neid ehituse hinnaga alt vedanud. Ütles vaid: «Näe, ilusa lauda said ja töötasugi jääb sulle —

kükitame selle siinsamas maha sinu maa rammuks.» Tema oma aeglasel, pisut õitsuval kõnnakul käib mööda ülekohtust, vastuoludest. Vaid põgusalt peatub väikeste murede juures, suured jätab sinnapaika. Ja August Mõigul oli praegu Rabadiku seltsis hea olla, sest siin peatusid elu suured vastuolud, taganesid lööduna oma visalt rünnakult.

Puskar oli kõva, asjaliku toimega. Robi üürgas juba tükk aega «Koduküla nurmesid» ja Rabadik tantsis kümnekond tuuri «Ai-tinna-tinna-tinna...». Päike oli ammugi kadunud, arglikult süttivad tähesilmad pilgutasiid üksteisele, kui märkasid all maapinnal kolme kummalist meest, kes rääkisid läbisegi, vehkisid kätega põldude vahel kivivarel pimeduse hakul.

Siis olid Augusti jalad põlvini vees. Ta istus kaksiratsi hobuse seljas. Ei, see ei saanud olla Näsu turi, istmikul oli kõva ja külm. Muidugi oli see kivi keset Valuvere jõge, aga ükspuha... «Hiiu-hiih!» hõikas ta ja kõrged tumedad kaldad kaikusid vastu. Ta komberdas edasi mööda kivide harju, maandus õnnelikult kruusasel kaldal, tondinahast pükste otsad tilkusid vett.

Jõe kaldajärsak oli siinpool kõrge ja puid tihedalt täis. Mitmest kohast sai August ülesronimist üritada, enne kui see tal õnnestus. Kuskil siin pidi olema kindel rada, mis poolviltu, kääruilisena ja astmelisena viib üsna hõlpsasti üles, kuid mine sa seda pimedas otsi!

Nüüd oli ta igatahes oma ristikunurme serval. Vasakul ongi varsti põllutee ja selle lõpul mustendab koduõue kastan vastu tähistaevast. Kuid August pöördus paremale. Jälle oli ta ees kaldajärsak, kuid lauskjam kui eelmine ja all ei sulisenud jahe vesi kivide ning puujuurte vahel. Seal all, öises tumedas orus, on Augusti enda hangutud ja Teele tehtud heinakuhi. Okastraadiga ümbritsetud, et loomad ei pääseks enneaegu maitsma. Praegu otsib seal tema oma hobune mahlakamaid ädalatoppe, nosib pikkamööda ja mõnuga süüa, vahel ehmub öistest varjudest ja häälttest ning pistab jooksmas orupõhja kumedalt müdisedes. Sinna alla praegu Augustit tõmbaski rohkem kui koju, kus Teele hakkaks pragama ega mõistaks teda hoopiski.

Ta jäi kinni traataeda oru kaldal. Lepavõsa aina rägises, kui ta nõlvakut mööda alla läks. Siis istus ta hara-

lise toominga sügavasse varju, ümberringi helendas kuupaiste laike.

«Näsu, kallis Näsu!» kutsus August.

Ja kui pimedusest ei kostnud hobuse hirnatust ega tema samme, laskus mees küljeli, toetas põse käsivarrele ja rääkis:

«Kas sa oled mulle pahane, Näsu? Ära ole. Olen sulle küll vahest kuri old, aga ega ma ennastki ole ellitand. Sinu küljed on siledad ja läikivad, aga vahi mind — kondine kui surmakutsar. Vahi oma musta ümmarguse silmaga mu näkku, see on nagu kitsejalg, nina äärest jooksevad alla sügavad voldid, mida Uustare Sass nimetab põlgtuse joonteks... Raske on meil old, Näsu... Tule, obusekene, sinuga oleme sõbrad, mitte kedagi teist ei taha näha...»

Tal hakkas vilu, eriti jalgadel, siis tõmbus ta kõverasse ja jäi nohisedes magama.

Näsu seisis vaid kümnekond sammu eemal varjus, kuid halva aja valis peremees hobuselt sõpruse otsimiseks. Näsu küljed alles kuumasid, vihaselt oli August vemmeldanud ka pärast seda, kui hobune juba põgeneemisest oli tüdinenud ja ennast kätte andnud. Siilukese kaerapõllu pärast oli ta vaeseomaks pekstud. Tõsi küll, Näsu krõmpsutab ise suurema osa kaeru oma kõhtu, kuid ega talle anta neid niisama sõpruse ja armastuse pärast, nende eest peab ta vedama järjest raskemaid koormaid, ühtelugu pikemaks lähevad künnivaod ja niidukaared... Näsu astus mõne sammu peremehe poole, kes kiskus ennast järjest rohkem kägarasse ja ähkis hädiselt norisemise sekka. Üsna haletsemisväärset pundart oru lagedal põhjal kujutas praegu enesest see mees, kes päeval oli teinud kõva häält ja vemblaga vägevalt materdanud. Eks ole peremees samasugune tööloom nagu tema hobunegi, nii üks kui teine tuuseldab kord ringi ülekobrutavas energias ja roidub siis väsimusse, millel on kurb ja lootusetu maik. Oli ju see laia turja ja pikkade koibadega mees lausa südamlikkus ise, kui ta Näsu näljasurmast päästis ja siledaks hobuseks söötis. Aga siis hakkasid nad neid sõjamasinatest tambitud, umbrohtu kasvanud põlde harima ja headuseks jäi vähe mahti. Vististi küll mitte peremehe kurjusest ei kohitsetud Näsut, vaid sellepärast, et siin kõval kivisel maal

on igasugune elurõõm lubamatu... Hellitavalt sirutas hobune oma pehme koonu mehe põuepeitunud näo poole. Aga sealt lõi vastu vänge ja vastik lehk!

Korruga kadusid Näsus kõik heldimuslikud tunded ja ainult paha tuli meelde. Kärmesti astus ta magaja kõrvale, nihutas ennast, nii et peremees jäi otse ta alla.

August ärkas. Kas jälle jões? Ei, see märg on usumatult soe!...

Näsu tegi kärke hüppe kõrvale ja kappas pimedusse.

II PEATÜKK

1

Teele seadis end laulukoori harjutusele minema. August luges laua ääres lehte, ta varjas väikese lambi valguse ja naine tuhnis poolpimedas kummutisahtli kallal. Heitis mehele mõru pilgu, kuid ei lausunud sõnagi.

Peeter tuli suusatamast. Müts lendas voodile, kindad kummutile. Poiss oli teinud toredaid pöördeid orunõlval ja näitas nüüd isale-emale, kuidas need just käisid, lõngutas põlvi ja hõõritas puusi. Kuid temast ei tehtud väljagi, ema kohmas vaid kiire askelduse pealt:

«Pöörivad siin oma lumiste saabastega! Pime juba käes, oleks aeg jalad lahti võtta.»

Peeter istus voodiservale, hakkas saapapaelu harutama ja oli pisut solvunud. Niisuguseid pöördeid nimetatakse telemargiks, vähe on siin kandis poisse, kes neid puhtalt teevad!... Ei võinud ju Peeter teada, et täiskasvanud inimeste jaoks on üldse maailmas palju vähem väärtusi kui temaealistele. Rõõmustada oskavad nad hoopis harva, aga tülid ja pahandused tulevad nii, et ei tea arvatagi, millest ja kust kohalt.

Polnud neil vähimatki paha plaanis, kui ennist August istus värske ajalehega laua äärde ja Teele niisama möödaminnes tähendas:

«Mis sa sealt igal õhtul uurid, kas valget laeva on juba näha või?»

Mees pöördus poolenisti ümber ja ütles ärritunult:

«Justkui vana Tohvri-tola! Tema ootab poegi, kellele krunti pärandada, aga keda sina selle valge laeva pealt ootad? Annapuu Juksi, Orunurme endist peremeest, seda pärisperemeest, jah...?»

Teele ristaskäed ja vangutas pead:

«Einoh, olgu hunt või olgu karu, igauks saab ikka

naljast aru. Aga sina oled ju päris... Niisugust looma pole olemaski!»

«Naljast...» pomises August ja pöördus jälle näoga laua poole. «Laulukooris see vana Valuvere seltskond koos,» ta rõhutas imelikult sõna «seltskond», «seal te niisikesi juttusi keerutate...»

«Lähed ikka enne surma päris lolliks! Kui puutud, siis hakkab haisema — ei räägi suga enam sõnagi.»

Ega rääkinudki.

August toetas lõuapärad kätele, koolutas pea ajalehe kohale, aga ega ta lugenud. Mõtles, et natuke rumalasti sai küll praegu naisele peale turtsunud... Võtaks tont neid pikki talveõhtuid ja üldse niisuguseid aegu, kus mõtteid koguneb rohkem, kui peakolu on harjunud läbi jahvatama!... Nädalat paar tagasi, valimiste päeva õhtul ootas August ringkonnakomisjoni liikmena häälte lugemist, istus vallamaja eesruumis ja tukastas, pea lauaserval. Üleval oma toas käis edasi-tagasi partorg Elmar Kütt, valgejuukseline lühike musklis noormees. Rahutult kõndis Kütt oma väikeses poissmehekambris, sest Roosihärma Virve istus mõne päeva eest rongile ega olnud veel tagasi... Kütt tuli trepist alla, kutsus Augusti oma tuppa. Tal oli pudel mingisugust punast marjaviina. See ei hakanud pähe, kõlbas niisama jutu juurde, tegi korraks suhu magusa maigu, ja kui rohkem võtsid, kipitas natuke kurgus.

Väljas keerutas kergelt tuisku, tuul lõgistas plekkkatuse sõjahaavade lappe. Mehed tuletasid meelde möödunud päevi. Siinsamas Orunurmel oli Elmar Kütt üsna pisikese poisina karjaseks, hoidis päris korralikku hulka sarvekandjaid ja villaandjaid. Aga lõunatunnil pandi poiss peenraid rohima ja juhatati kätte teisi toimetusi. Kord sellepärast pererahvaga sõnelema läinud, võttis suiline August Mõik noorel peremehel rinnust kinni, tõstis mehe maakamara küljest lahti ja ähvardas vastu puupinu tühjaks lüüa. Tal tuli sel suvel küll otsida uus leivaisa, kuid karjapoisi põli läinud paremaks, nagu Elmar kinnitas.

Nõnda oli minevikus.

Nüüd istuvad nad üle laua vastamisi sellessamas majas, kus August kuue ja poole aasta eest lukustatud ukse ja luukidega akna taga oma lähemat tulevikku püüdis

ette aimata; kus Elmari vana isa oli pekstud ja õde mõnitatud, enne kui nad Rannanuka männikusse viidi ja pärast kogupauku liivasse maeti. Jälle juhitakse siin majas ümbruskonna elu ja Elmar Kütil on öelda kaalukas sõna. August Mõik tuleb siia kui oma inimene.

Aga inimene ei ela ainult minevikus ja olevikus. Mees nagu August, kes alles aasta eest astus viiendasse kümnesse, peab tundma tuleviku tuult tiibade all, et elu vääriks elamist. Ja siin löi meestevahelisse mõnusasse mõistmisse pragusid ja mõrasid. Elmar jäi kurvaks, et August, keda tal oli plaanis parteisse soovitada ja ette valmistada, kohe hambad paljaks ajab, kui elu hakata vaatama «dialektika koha pealt». Elu läheb edasi — kui ei läheks, ei istuks nad praegu ka sedaviisi siin. Kui vabariigis areneb sotsialistlik suurtööstus, ei ole ometi mõeldav, et maaelu jääb igavesti eraomandliku pisitootmise piiridesse.

August leidis, et seesamane elu edasiminekuks on niisugune ükskõikne jõud, mis rühub omaette minna ja inimeseloomast üldse ei hooli. Kord võttis see jõud sõbralikult kaasa luugused, tohvrid, aunapuud, tegi nad mõisaorjadest jõukateks peremeesteks. Siis aga raputas enamiku neist maha ja arvas heaks natukeseks August Mõigule käe ulatada. Andis talle hobuse, lehma ja sel sügisel teisegi, laskis korraks täituda tema eluaegsel unistusel — oma põldu harida. Nüüd paistab jälle, et tal hakkab Mõigust isu täis saama. Mõne aasta eest oli kõige tähtsam, et endised maatamehed ja kehvikud saaksid oma majapidamisele jalad alla. August sai, paremini kui ükski teine Valuveres uusmaasaaja. Paljud ei saanud, käivad endist viisi taludes tööl, ja partorg ütleb, et kolhoosikord teeks sellele väärnähtusele lõpu peale.

August tähendas:

«Aga kuda mina olen saand?»

«Kuda sina...!» vihastas Kütt. «No kurat, ega sellepärast küll pole miljonid mehed sotsialismi eest mulda läind, et sina võiksid kulakuks saada ja omasugustele ülevalt alla vahtida!»

Tähendab, et nüüd tulevad jälle teiste saatused päevakorda ja August on üks mahajäänud toslem. Kütt räägib temast kui kadunukesest: olid mehega suured plaa-

nid, aga nüüd on puha lõrris... Bandidid olevat ka ümbruskonnast likvideeritud ja rahva omakaitset korjati püssid ära. Aplaagris!

Ajalehtedes kiidetakse uute kolhooside elu. Siin ja seal esitatakse muudkui avaldusi ühismajandisse astumiseks... August loeb ja mõtleb, kuidas see tegelikkuses võiks välja näha. Kui tema kirjutaks avalduse, et annan oma põllud, oma Näsü ja teise lehma, sest nii on parem... Kurat! Ega temagi mõni puupea ole, ehkki koolis on käidud vaid neli talve! Kui tema amet oleks kirja uurida, võiks ta rääkida niisama targalt kui Küti Elmar. Aga tema peab suured maailma asjad lahendama siinsamas oma õues, põllul ja laudas, oma kodus. Tööd ja pisikesi muresid on päevad täis, et elu seisaks koos. Mida siin arutada? Kellega? Teelega? Tema on tubli naine, rühmab ja hoolitseb varast hiljani, aga kui suu lahti teeb, ajab välja tühje ja lolle sõnu...

Sedapuhku ei rääkinud Teele enam ei tarku ega ka tühiseid sõnu, tõmbas poolkasuka selga, sidus valge vil-lase rätiku pähe ja kiirustas välja.

Kõrge oli tume taevakaas, tihedalt läbi tikitud sire-dast mustrist. Päeval oli natuke sulatanud, nüüd kraapa-sid Teele nahaga ääristatud vildid krõbedat lumekoori-kut. Hea ja lahe oli minna — inimeste hulka, nagu Teele endamisi ütles.

Kolmandat aastat käis Teele oma aldiga Valuvere segakoori täiendamas. Igasuguse laulu ja mängu vastu tundis ta juba maast-madalast suurt huvi, ei olnud aga kunagi head võimalust kaasa lüüa. Neiupõlve kodu Kesk-Eestis asus üpris üksildases paigas ja koduvalla väikese rahvamaja unisevõitu tegevus ei kutsunud käi-ma kümnekonna kilomeetri tagant. Varsti tuli ta siia, koduhoidjaks oma poissmehest venna juurde, kes oli Valuveres teemeister. Ja kui vend mootorrattal õnne-tult surma sai, läks August Mõigule mehele... Ei, ta ei läinud ainult sellepärast, et jäi äkki väga lahtiselt laia maailma. August oli ju küll paljas poiss, kuid temas oli midagi, mis tegi äraütlemise raskeks, kui ausalt ütelda, siis täitsa võimatuks. Üheskoos elu alustades võtsid nad talu rendile, varsti jälle teise pooletera peale, olid vahe-peal lausa puuduses, sest August tikkus minema pere-meestega vastamisi. Ning Teele oli oma mehega rahul,

et see polnud alandlik. Nende vaesus oli paratamatu, kuid Augusti uhke ja ägeda vaimu tõttu tekkis nagu tunne, et vaesus ei ole paratamatu, vaid mehe trotslikkusest tingitud. Nõnda tunda oli pisut lohutav, oli ju Teele abiellumisel alles üheksateistkümneaastane ja ikkagi endise teemeistri õde... Kuid Valuvere kultuuri-tööst ei söandanud Teele siiski osa võtta, see tundus olevat rohkem peretütarde ja -poegade asi, kesksseteks kujudeks olid naiskodukaitselased, kaitseliitlased ja pritsimehed oma mürtsuvate orkestrite ja uhkete mundritega.

Nüüd on siis Teele perenaine ja käib laulmas. Natuke kõhe on praegugi. Justkui piinlik oleks — mehe pärast. Et August käib haarangutel, selle peale ju hea pilguga ei vaadata. Kui tuleb juttu meeslauljate vähesusest, eriti aga, kui kavatsetakse näidendit lavastada, kõneldakse kahetsusega, et Luuguse Atsi pole. August aga ajab metsas püssiga taga seda Valuvere kõige paremat lauljat ja mängijat... Muidugi pole mõtet Augustiga sellest juttu teha, ega tema endale palju öelda lase!

Agas laulda on hea ja koorijuht ütles, et Teel on meeldiv ja kõlav hääl. Täna juhatab koori Harald Kadastik, valla täitevkomitee sekretär, sest koolijuhataja Ader on haigeks jäänud. Seni tegeles Kadastik puhk pilliorkestriga ega näidanud koori juurde nägugi. Teele ei saanud aru, kas Kadastik juhatab halvemini või paremini kui vana Ader, aga sootuks ühe teise asja pärast erines tänane harjutus eelmisest. Nimelt harjutuse lõpp.

Kui Teele koolimaja õuelt Sõrgatsi poole pöördus, märkas ta, et ei alusta mitte ükski seda koolilaste tallatud kitsast ja looklevat rada üle lumise põllu, mis nüüd tähtede valgel näis ääretu. See, kes ühelegi kitsast teed püüdis vägisi kahele parajaks teha, oli Keskküla Robi. Muidugi, Regina Kadastik, see lõbus, jumeakas ja rinnakas naine, Valuvere kultuuritöö hing ja organisator, läks ju täna õhtul omaenda mehega koduteed! Ning Robi märkas äkki, et Mõigu Teele on üsna nägus naine, näolt mitte Reginast halvem, kehalt koguni saledam ja nõtkem. Oma mees on tast aastat kaheksa vanem, hakkab töömurdmisest vimma vajuma ja näost ära jääma — mis võiks Teel olla niisuguse toreda poisi vastu, nagu on Keskküla Robi!

Robi suust tuli kergelt viinalehka. Ta rääkis ilmast ja maast, ütles, et tihti peale ei saavat ta laulda, kuna jääb tahtmata kuulutama Mõigu Teele mahedat alti. Teele mõtles endamisi, et kuidas saab niisuguse tühja lobaga naiste päid segi ajada, mille peale, nagu räägitakse, Robi olevat meister. Ning kui teda keset põldu äkki emmata üritati, küsis Teele tõemeeli uudistades:

«Kas selles seisabki sinu edu naiste juures, et sa käed kohe külge ajad?»

Robi ainult naeris, ja et naine ei öelnud midagi kurja, julges varsti uuesti proovida. Üks käsi osutus Teelel ometi vabaks ja see tegutses südikalt. Kuumade põskedega jäi Robi teerajale seisma, kuna Teele kadus kiiresti pimedusse.

Tuli lambis oli väikeseks keeratud. August ja Peeter magasid juba, nohisesid usinasti teine teises seinas. Teele riietus kiiresti lahti ja kustutas tule. Puges mehele hästi ligi, surus põse vastu ta nohisevat nina ja sosistas:

«Oled ikka kõige toredam, oma vana Kustas. Mitte mõni poisikesemolkus... tikub käperdama... Kui sa ainult enam nii loll ei oleks nagu õhtul...»

2

Niisuguses igati arenevas majapidamises nagu Mõigu oma olid päevad muresid täis ka siis, kui «maailma asjad» sinnapaika jäeti ja ainult igapäevastele toimetustele mõeldi. Olid muresid täis talvedki, kui põllud puhkasid lume all, adrad-äkked konutasid kuuris ja soojas laudas said loomad kindlatel kellaaegadel, mis neil saada oli, ja andsid, mis neil anda oli piimaliitrite või põllurammu näol.

August oli võtnud kooperatiivilt vastu meelitava tööpakkumise. Pärastsõja-aastail kiratses Valuveres kaubanduselu armetus barakis. Nüüd hakati end jälle soliidsemalt sisse seadma, suvel kohendati üles endise ühispoe müürid ja pandi katuse alla. Ahjud ja mitmed muud sisetööd taheti talvel ära teha. August oli omal ajal nuusutanud ka ahjutööd, üldse olid tal igasuguste ametite peale hakkajad käed, ta ei kartnud jännijää-

mist ja lõi kooperatiivi esimehega käed kokku. Raha oli ju hädasti vaja. Kõik, mis kokku hoitud ja korjatud, läks sügisel teise lehma eest. Pealegi tuli aastavahetusel uus raha, seda liikus veel neetult vähe ringi, oli uus ja krabisev ning tekitas isu. Kodupuskari keetmine, mis eelmistel aastatel oli rahamajandust tublisti tagant aidanud, pidi nüüd seisma jääma, karistada ähvardati rängalt ja polnud seda ka enam kuhugi müüa, kuna riigiviin oli tšeki alt välja lastud.

Nõnda siis astus August hommikul Valuvere raudteejaama poole, mille vastas kauplusehoone asus. Tupsi poiss aga rakendas Näsu ree ette ja võttis suuna mööda talveteed Laanepera metsakülale, sealt ikka edasi sügavate põlislaante poole, kus kiunusid mootorsaed ja lumele prantsatasid vägevad kuused. Teenistus teenistuseks, aga riiklik metsaveokohustus ei tohtinud ometi täitmata jääda. Ja Tupsi Priiduga oli juba vahekord niimoodi kujunenud, et aidati teineteist.

Kuid kohustuslikke tihumeetreid ei olnud veel kuigi palju veetud, kui Tupsi poiss selja ära tõstis. Nüüd lamas ta oma hämaras kambris nagiseval puuvoodil, ohkis ja pöörles õlekoti krabisedes. Majake asus lepiku varjus, üksikuna karjamaade ääres. Ohutu oli olnud bandiidil siia hiilida pimedal sügisõhtul kahe aasta eest. Väike aken, mille automaadivalang oli lagedaks pühkinud, polnudki kõiki oma ruute tagasi saanud — kaht ülemist klaasi asendasid vineeritükid. Kurvad oleksid olnud praegu Tupsi Priidu haigusepäevad, kui mitte Teele poleks leidnud sageli mahti siia tulla ja ikka midagi kaasa tuua. Ka August käis õhtuti, tegi puid ja küttis ahju, sest Priidul enesel oli liikumine päris vaevaline. Kitsuke hangedesse tallatud rada, mis lookles Mõigult üle oja ja keeras kaares ümber lepikunurga, oligi ainus, mis ühendas seda omaaegset vabadikuhurt-sikut külaga.

Kooliskäimise ja suusatamiskire tõttu küll mitte kõige sagedasem, kuid selle-eest kõige oodatud külaline oli Tupsi poisile ikkagi Mõigu Peeter. Vanemad inimesed pidasid Priidut veidi kohtlaseks, kuid Peeter seda ei leidnud. Ja ka Priidu ei olnud Peetri seltsis nagu omaealiste või vanematega — enamasti vaikiv, suu veidi avatud, silmad unised —, vaid jutt jooksis neil nobedalt,

ehkki üks oli alles viienda klassi koolijüts, teisel juba kaks aastakümnet ilmas elatud.

«Kui sa suvel oma raketipadrunid üles leiad,» päris Peeter hagu ahju pildudes, valge sasipea kummardumas üsna lõõmava ahjusuu lähedale, «kas siis teeme orus jälle tulevärki? Kas sa leiad?»

«Miks ma ei leia, leian küll. Need on Laanepera küla servas ühes punkris, aga praegu ei pääse ligi, punkri suu on kinni jäätand ja tuisand. Aga miks me orus teeme, sealt ei paista kuhugi! Paneme parem õhta pimedas Tohvri karjamaa taga künkal särisema, las inimesed vahivad ja imestavad!»

Ja madalas hämaras toas hüplev leegipaiste valgustas haige Tupsi poisi silmi, mis äkki olid särama löönud. Nüüd tuletati meelde, kuidas oli sõjaaegseid rakette leitud, need padrunitest välja kougitud, tikuväävlit peale kaabitud ja põlema süüdatud. Kuidas siis turtsudes ja praksudes lendas laiali rohelisi, punaseid või valgeid tulekerasid. Toredaid plaane tehti tulevaks suveks.

Kuid kevad lähenes. Varsti võisid teed lagunema hakata, metsaveo nagu noaga katki lõigata. Kulm kipras ja silmavaade sünge, kirus August ilmataati, kes polnud aegsasti head veoteed andnud, et see kohustus oleks nüüd juba seljataga. Teele jagas mehe muret täie südamega, kuid abi polnud sellest midagi, tema ei saanud ometi palgiveole minna.

Ega midagi, August pidi topelt ette võtma — päeval metsas ja õhtuti, kas või öösiti karbiidilambi valgel, kooperatiivis!

Pühapäeval pani ta reele kresla peale, tüseda heinakoti istumise alla, ka kasukanahkne voodriga saanitekk oli tal olemas, ehkki päris saani ennast ei olnud. Istusid Teelega mõnusasti krabisevale istmele, mässisid jalad tekisse ja August keerutas ohje kergelt ning lustakalt nagu pühapäevale kohane. Sõit läks kaevandusaulasse. Jalgade juures korvis olid mõned kilod võid turule viimiseks, kauplusest oli vaja tuua suhkrut ja üht-teist riidekraami, mida kohalikus kooperatiivis polnud alati saada, ning apteegist Tupsi poisile seljamääret, mille velsker oli välja kirjutanud.

Ilm oli pehme, õhus tundus kevade aimust. Tee ääres metsasaludes nääklesid hakiparved. Eriti tore oli tagasi-sõit, siis vilksatas pilvede vahelt aeg-ajalt päike ja Augusti käpikud lebasid põlvedel üsna kasutult. Näsugi sörki sundimatagi. Nüüd polnud ju aiste otsas ränka palgikoormat ega vänderdanud reejalased muhklikul ning auklikul metsateel. See oli lausa lustisõit.

Nad sõitsid kõrgel kaldapealsel. Vasakul, tükk maad nendest madalamal algas paekalda all mere pimestavalt valge avarus, ühtlane ja puhas, ainsagi tumedama lai-guta. Paremalt eespool paistsid juba Valuverre künkad ja järsud jõeorud, Virvemägede lumine selg ja Laanepera metsade kauge sinetav viirg.

Mõikudest eespool läks pikk kühmus kogu, joonistus kummaliselt teravalt lageda mere taustale. See oli Jüri Rabadik. Vanamehel olid jalas kohmakad lubjavildid, seljas võidunud vatikuub, läliläki kõrvad oli ta üles tõstnud, kuid üks oli jälle poolenisti alla vajunud ja lii-kus aeglase õõtsuvate sammude taktis. Paljas paremas käes, külmast punetavas rusikas hoidis Rabadik saksa täägi pidet, tera otsas kõikus mehine kähmakas toorest loomaliha.

August sõitis sammukese minejast mööda ja peatas hobuse. Vanamees astus omaette mõttes, seisatas alles siis, kui August ütles:

«Tere ka, Jüri, eks istu peale. Kust lihapoest sa tul-led?»

Rabadik istus Augusti jalgade juurde, toetas turja reepea vastu.

«Mis poest nüüd . . . aitasin tuttavatel ahtra lehma va-gasest teha, anti värsket kaasa.»

«Elad ikke Uustarel?»

«Ei enam — kuda sa talvel seal lahtises lakas!»

«Sass tuppa ei võttand?»

«Need asjad rohkem Lindaga ajada . . . Oh, mul täitsa muhe omaette olemine. Sakslased teind mere kaldasse kõva punkri, põrand all ja pisike raudahi sees.»

August saatis vanale sõbrale mureliku pilgu. Napi-sõnaline on Jüri täna, ei tiku nalja viskama ega midagi. Vanaks hakkab jääma see vembukas poiss.

Teele, kes seni oli Rabadikku pisut kokkunud pilgul üksisilmi tunnistanud, ütles nüüd omalt poolt:

«Tule meile, nii palju ruumi ikka leidub.»

«Õige jah,» ruttas August kinnitama.

Aga vanamees lükkas ettepaneku suuremeelselt tagasi:

«Ei, olgu peale! Mis ma ikke teiste tülinaks, ja pea see suvigi ei tule.»

Ning korraks mõttesse jäänud, küsis:

«Milla te kolhoosi ka tegema hakkate? Tuleks siis ehk suuremaid ehitamisi, saaks mina ka mesti lüüa. Igavast läheb... Eks tegemist leiduks, aga vanast olen jäänd, ei taha enam igasugust tööd teha. Aga ehitaksin küll veel!»

Ei saanudki August ja Teele sellele midagi vastata, sest Rabadik oli juba päral. Siin ei moodustanud kallas enam järsku paepanka, vaid maapind laskus lainjate astangutena mere poole. All rannas mustendas tihe noor männik. Sinnapoole suundus läbi valgusest ja puhtusest sätendavate hangede kitsuke looklev riba, mille olid tallanud vana Rabadiku vildipõhjad.

Kui Rabadik oli lihakäntsakat kõigutades jälle läinud ja Näsü oma pererahvast mõne tõtliku sammu võrra kodu poole toimetanud, ütles Teele:

«Või temale on kolhoosi ja suuri ehitusi vaja! Õige asjamees — iga töö ei kõlbagi veel.»

«Noh, aastaid tal juba omajagu ka, eks jaks hakka lõppema.»

«Juua ja lakerdada jaksab küll...»

Naise pahane ja põlglik toon tegi Augusti järsku tähelepanelikuks:

«Miks sa kutsusid, et Jüri tulgu meile elama?»

Ning kui Teele sellepeale midagi ei kostnud, õigemini midagi kosta ei jõudnud, pörutas mees:

«Et ta hakkaks siis metsaveos käima, eks ole? Selge!»

Ta kummardus ettepoole, virutas Näsüle ohjahaarudega. Hobune hüppas ja pistis traavima. August löi veel ja veel kord. Nähmakate vahele ähkis:

«Inimene ei loe midagi... ainult kasu!... Kahe lehma ja hobusekondiga juba kulakuhinged valmis...»

Teele oli lennanud järsust tõmbest seljakile, pea-rätt nihkunud vildakalt näole. Sealt alt vaatasid nüüd Augustit nutused silmad ja kostis niisama nutune hääl:

«Ei, sinuga kohe ei saa enam... Lähed iga päevaga ikka hullemaks!»

Sedasama tundis Näsugi. Mis see peremees õige räuskab ja rahmib? Justkui Näsu poleks ise kogu aeg õiget sammu pidanud ja aeg-ajalt päris omal algatusel jook-sugi teinud! Niisugune ilus ja hõlpus päev oli, perenaine andis turul suure viilaka leiba ja mõne tüki suhkrut, lausa rõõmu võis tunda hobuse elust. Aga peremees oskab kõik korraga ära rikkuda! Küllap see saab jällegi kuidagiviisi kätte tasutud!

3

Ja juba higistasid hanged päikesepaiste käes, tõmbusid lahedate kevadtuulte ees kõssi, liibusid ikka madalamale maa ligi, nende puhas peen kude muutus halliks ja krobedaks. Luitunud karjamaakünkad ja sügisese künni mustavad nukid tükkisid lagedale nagu luurajad ja esimesed rünnaksalgad sellel maapinna sõjakäigul soojuse ja valguse poole.

Valuvere jõgi oli nüüd suur ja võimas, märatses oma kõrgete kallaste vahel, paiskas jäälahmakaid mürtsudes vastu puutüvesid, kiskus kaasa roikaid ja risu, rühkis rinda ette ajades mere poole. Isegi kitsuke oja mühas ja vahutas Mõigu toa taga, kandis vettinud jäätükke, mistõttu tekitas Peetrile mitugi pahandust märgade pükste ja saabaste pärast.

Lühike oli võitlus lume ja jääga. Varsti laskis Teele laudauksest välja kollakaspunase nudipäise Maasi ja sügisel ostetud saleda ning tõmmu Puniku. Loomad astusid aegamisi üle õue, sõrgadega justkui maad kobades. Maasi kui omam liikus ees, läks oja äärde, mis taganes jälle lameda paekalda varju, jõi pikkamisi ja mõnuledes, pöördus juurviljaaia taha põllupeenrale, kus leiduski juba mahlakaid ja maitsvaid rohututte.

Lõokeste lustilise lõõritamise all äestas August muhedaks sügisese künni, seemendas kooperatiivis vahetatud hea odraseemnega. Külvati kaera ja vikisegatist, kartuleid tipiti täis veerjas põld oru äärel.

Näsu kumerad küljed vajusid vägisi kokku, ehkki head põlluheina oli tema jaoks hoitud ületalve ja kae-

rugi põrmustas peremees peaaegu iga päev. Oli see metsavedu mis oli, kiita teda muidugi ei tasu, aga päevad olid siis ikkagi lühikesed. Nüüd ei jõua veel öhtune roidumus liikmetest lahkuda, kui juba rakendatakse taha äke või külvimasin, hõlmader või mutt, laotakse vankripõhi lauda rasket sõnnikut kuhjaga täis. Aina vea ja vea — igasuguseid riistu on inimesed hobuste jaoks välja mõelnud! . . . Alles siis, kui kesa pleekinud pind oli mustendama pööratud ja pererahvas vikatitega metsaheinamaale läinud, sai Näsü rakmete segamata kärbseid ropsida ja võis pikkadel jõudetundidel mõnuga tunda, et musklid pole veel kivinenud, vaid tuksatavad naha all nõtkelt pingule. Tahaks jälle kord hullata, avada sõõrmed ja huilates tormata selle maailma hullutavate lõhnade järele! Aga see kõik oli siiski pigem mälestus kui tõeline tuhin. Mälestus kaugest sünnimaast, kus taevas oli avaram ja mööda kõmavaid lagendikke kihutamine täitis südame metsiku rõõmuga. Või siis sellelt kohutavalt teekonnalt, kus õhk oli täis suitsu, higi ja vere lämmatavaid lõhnu, kus ähvardati hingsest vaevata, kuid ometi oli palju uudsust ja ootamatusi. Nüüd käib kõik ühtesoodu oma hallis ringlemises. Kõik need suured ja väikesed kolkarid, mis talle vaheldumisi taha rakendatakse, on juba tuttavad ja täidavad hinge tühimusega. Ning peremees sunnib, kamandab ja peksab, nagu teeks tea mis kole tähtsat . . .

Raske oli neil kevadistel ja suvistel päevadel ka inimeste kätel ja kehal, kuid meeoleu püsis paremais rööpaspais kui talve aeglaselt venivatel tundidel. Rahutu oli ainult Peeter, sest lõbusate luusimiste asemel anti talle kätte hark sõnniku lahutamiseks ja loole minnes ei unustatud tedagi ära. Tupsi poiss oli jälle jalul ja igal pool abiks, astus kärvesti oma peentel jalgadel põllule ja heinamaale ning pimedas tegi Peetriga tulevärki.

August ja Teele tulid öhtul loolt ning kasteses rohus kõrvuti käies leidis mehe krobeline pihk kogemata naise peaaegu niisama karedad, kuid peenemad ja painduvad sõõrmed. Päeval oli ähvardanud äikesepilv, nad olid siis rehadega kõvasti kaapinud ja pooljoostes suuri seljatäisi kandnud. Nüüd surisesid liikmed rambes väsimuses, aga meeled olid rahul, et kogu kuiv loog saadi saadudesse.

Kiirustama pidi Teele nüüdki loomade talitamise pärast, kuid mõne sammu võis ometi niiviisi jalutades käia, pealegi kui käsi nii imearmsalt oli mehe pihku juhtunud. Nõnda oli küll paljude aastate eest... Nad võiksid nüüdki sagedamini rõõmu ja rahuldust tunda mõnest tuumakast päevast, kui oleks vaid omad tööd ja omad mured. Ikka leitakse vallas, et millekski on vaja kohustada, midagi planeerida, ja August, vana narrikene, võtab kõike liiga südamesse. Hea küll, metsaveost, teetöödest ja muudest seda laadi kohustustest ei pääse keegi. Igasugused normid tuleb ka tasuda, kuid tõsisemad talumehed ei kiirusta nendega, ehkki vallast peale käiakse. August aga tõmbaks ennast või lõhki, ja kui Teele meelde tuletab, et naabrid ei näi nii rabelevat, käratab peale: «Ootavad valget laeva, sellepärast jorutavad!» Või tuleb valla põllumajanduse osakonna juhataja, see nooruke ja häbelik, aga omajagu tähtsust täis tütarlaps Virvemägede tagant, teatab, et vallal on nii ja nii suur kartulikasvatamise kohustus ning Mõigu majapidamisele langeb nii ja nii suur osa. August on kohe valmis oma külvikordi ümber tegema, kuid Teele teab väga hästi, et mõneski peres niisuguste planeerimiste peale vaid vaikselt muiatakse. Ka Mõigul lähevad külvid endist viisi, kuid August on siis pahur, veab Teele vastu vimma, et see tahab peremehest targem olla.

Nüüd aga läksid nad üksmeelselt pärast loojangut tumeda metsaseina ääres mööda umbekasvanud kraavi perve. Tulid oma heinamaalt ja läksid oma koju ning maailm nende ümber oli vaikne. Ainult rääk laulis kuskil kaugel. Igatahes saavad nad talveks piisava hulga heina, kui ei tule suuri sadusid. Metsaheinamaade poolest võiks veel ühe lehma muretseda, heinamaad jätkub, ainult võsa on kõvasti peale tunginud ja sammal kõrgeks kasvanud. Tuleks kirvega tublisti tööd teha ja mineraalväetist külvata... Aga need on kaugema tuleviku asjad, nendele ei taha praegu mõelda ei Teele ega August.

Heinaaja lõpu poole murdsid siiski jälle ümbritseva ilma keerulised ja vastuolulised küsimused Mõigu rahu-likku majja. Teele tähendas kord, et Tupsi poisile oleks vaja uut ülikonda. August oli mõttega päri, arvas, et

sügisel peaks ka raha poolest võimalik olema. Naine aga lisas, et ju saaks nüüdki kuidagi need rublad kokku, poleks vaja sügise peale jätta. Sellest kiirustamisest ei saanud August aru, kuni aegamööda selgus paljugi.

Teele oli möödunud pühapäeval käinud mehe teadmata Hiiekõnnu külas palvetunnis. Mitte mingisugusel lahkusulistel palvusel, vaid Valuvere koguduse kokkutulekul. Sest Valuvere jumalakoda oli lahingute ajal koos paljude patuste hoonetega maatasa tehtud ja sinne hingekarjane pidas nüüd ametit teises Eestimaa servas. Mures oma endise koguduse taevase elujärje pärast, oli ta ette võtnud pika reisi. Palju pisaraid voolas madalas ja umbses talutoas, kui hallipäine jumalamees manitses Valuvere hälbinud hingi. Lähem kirik on küll kolmkümmend kilomeetrit kaugel, kuid tõsisele tahtmisele ei tohiks see olla ületamatuks vahemaaks, et kõik noored saaksid kenasti leeritatud ja sellel segasel ajal püharistikoguduse hulka arvatud.

Mõigu perenaisele läks see kõik kangesti südamesse. Ta annetas hingekarjase reisi- ja vaevakuludeks omalt poolt kolmkümmend rubla, ja kui koduteel töötati noorrahvas viivitamata leeri saata, süttis Teelegi õhin. Siin avanes jällegi võimalus näidata, et Mõigud pole sugugi mingid paganad ega inimsööjad, ehkki August käib metsas püssiga inimesi jahtimas. Kuna Peeter oli armuõpetuse mõistmiseks veel liiga noor, võiks hoolitseda Tupsi poisi hingeõnnistuse eest, on ju Priidu peaaegu omainimeseks saanud. Sellega olid teised naised kangesti päri. Eks läinud Tupsi Priidu ristimine kõveraid teid pidi, seda tuleks ometi katsuda heaks teha! Jah, Teele oli kuulnud Priidu täbarat ristimislugu. Tupsi Mihkel ei võinud usuasju silmaotsaski sallida ja pojad jäid ema hädaldamisest hoolimata õigel ajal ristimisõnadest ilma. Aga kui metsatööl oli kuusetüvi Mihkli rinna lõmastanud ja ta ristiinimese kombel maamulda sängitatud, arvas ema, et parem hilja kui mitte kunagi, — kutsus õpetaja ja vaderid. Vanem poeg Kaarel oli siis kaheteistkümnepäevane, Priidu neljane, ilmas juba üht-teist õppinud paras poisiopts. Puisse manitseti püha talituse ajal korralikult käituma, töötati kombekuse tasuks kompvekke ja präänikuid, mis, nende hurtikus olid suureks harulduseks. Kaarel oli vanem ja

taiplikum, võitles vapraalt maiustusteni välja, aga Priidu unustas enda. Ta kujutus püsis jäägitult tulevaste kompvekkide juures ja tal oli aina tegemist sülje neelamisega, et ei märganud ei hardaid nägusid enda ümber ega kuulnud kirikhärra kõlavat häält. Ja kui siis ristimisvaagnast pühitsetud vett ta laubale tõsteti, kohkus poiss äkki ning käratas täismehe moodi: «Ära, kurat, mängi külma veega!» Valuvere vagade ja auväärsete pereemade arvates algasid just sellest Priidu elu suured õnnetused.

Teele teadis, et leeritamise asjus tuleb Augustiga ütlemist. Tõtt öelda tema endagi usuline vaimustus jahtus üsna ruttu, aga et ta oma osavõtu Tupsi poisi hinge saatuses oli avalikult teatavaks teinud, ei kõlvanud ka ettevõtet niisama üritamata sinnapaika jätta.

Nagu arvatud, sai August vihaseks. Tupsi Priidu, ehkki pööningu poolest mitte kõige mehem, ometi vana Tupsi Mihkli poeg ja Kaarli vend — leeri, altari ette kápuli ning palvesõnad suhu? Kurat ja põrgu, see on meeste mälestuse narrimine! Ja tema, August, peaks seda tempu tagant lükkama! Kuhu ta oma silmad häbeneb, kui see teatavaks tuleb?

Tupsi poiss, kes kõnelusest Peetri kaudu teada sai, jäi üsna tusaseks. Leeritamine oleks tähendanud ülikonda, nagu omal ajal ristimine tähendas kompvekke, ja nüüd oskaks ta ennast juba üleval pidada!

Nõnda veeresid suvised päevad paljude elusolendite suurte ja väikeste muredega küpse sügise poole.

III PEATÜKK

1

Nüüd oli taludes oodatumaks meheks Keskküla Robi masinaühistu traktori ja rehepeksugarnituuriga. See oli vallas ainuke töökorras peksumasin, Luuguse endine omandus. Masinaühistu hoovis ja varjualustes leidis veel teisigi, kuid igaühel puudus mingi osa, mida kuskilt saada polnud. Talivilju masindati ka öösiti laternate valgel. Peremehed kiirustasid seemne järele ja vallas oldi kärsitud riiklike normide pärast.

August oli päeva ja poole ööd olnud reheliseks naabrite juures ning nüüd sõideti tema poole. Tolmuste saabastega mehed astusid peksumasina järel, mis lõgisesed läks edasi müriseva ning turtsuva traktori päras. Partorg Kütt ajas jalgratast käekõrval. Tema oli nüüd tihti seal, kus see kõrge tumepruunis plekkvoodris mehhanism aeglaselt mööda teid edasi ronis või unnates ja tumedalt mõirates viljavihke neelas — et Robi ei peksaks kõigepealt tuttavate meeste vilja ega nende oma, kes viinaklaasi lasevad nobedalt ringi käia. Ning et kohe pärast masindamist pandaks normivili vankrile ja sõidetaks raudteejaama varumispunkti ette.

Mööduti kitsast väljateest, mille lõpul asus uusmaasaaja Viidiku majapugerik ja muu elamine — heinakuhi õuenurgas, sealsamas mõni koorem virnalaotud rukkivihke, lauaoetstest kokkulöödud osmik, kuhu mahus lehm ja seakesik, ja suuremat polnud vajagi, kuna hobust majapidamises ei olnud. Nüüd läks majauks lahti ja igas mõodus inimesi valgus välja. Kõige ees ilmus kehakas pereema Elfriede, kes asus rühkima üle kõrrepõllu nurga, vastu mööduvale peksumasinale. Viidiku Elfriede oli sõnakas ja ettevõtlik eit. Lapsi oli ta

ilmale toonud üksteist, kõik ka miskitmoodi hinges hoidnud, maareformi ajal oli paras tükk maad võetud, seda jõudumööda haritud ja valla täitevkomitee abiga lehm muretsetud. Kõigi nende eluliste toimingute juures oli pereisa Oskar mingi hädapärane abijõud. See karvane kõhetu mehenäss armastas esimesel võimalusel silma looja lasta, kui oli juhust viinapudeli juures istuda, ega kiirustanud tõusma, ja külas räägiti, et nende harjumuste pärast on Elfriedel tulnud teda põhjalikult läbi nüpeldada. Praegu vajus Oskar istuma lävepakule, kuna naine seisis juba teepervel, paljad tugevad jalad tolmunud raudrohtudes, mustajuukseline heledas sitsrätis pea ootavalt kuklas. Kui traktor lähemale jõudis, astus ta kešet teed.

Robi peatas masina. Mootor popsutas veel, kuid sellest kostis Elfriede hääl selgesti üle. Kogu ja iseloomukohane hääl oli tal. Alumine huul tõmbus allapoole sirgeks, paljastus tugev hammasterida ja kuuldavale tuli nagu kõva metalli helin.

«Mis see siis tähendab, et meilt muudkui mööda!» nõudis ta aru ühtaegu masinistilt ja kaasasolevatelt meestelt, eriti aga partorgilt.

«Marsruut on niisikene,» tähendas Mõigu August.

«Kuradile sinu marss ja ruut!» käratati vastu. Ja nüüd juba ainult partorgi poole:

«Kes neid asju sedamoodi määrab? Mõigu ja Uustare vili on tähtsam kui meie oma, jah? Uustarel suured varjualused, mul lageda taeva all — tuleb vihma, sõnnik valmis. Arvatakse, et vaeste suud ongi selle kraami jauks loodud, vai mis?»

Et Kütt midagi otsustavamalt ei teinud, kui pani jalgratta kraavikaldale ja astus sonimütsi kohendades aegamisi ettepoole, rapsas Elfriede traktoriroolist kinni.

«Keera ümber, ei ole siin midagi!»

Robi irvitas ja pöördus omakorda Küti poole. Elmar oli ikka alles ametis helevalge juuksetuka mütsi alla toppimisega. Kohe pidi ta midagi ütleva, aga öelda oli raske. Kehvikute viimasesse järjekorda jätmine ei ole hoopiski mitte kooskõlas partei joonega! Aga riiginormiks saaks Viidikult ainult paarsada kilo, kuna Uustarel koguneb oma poolteist tonni. Jõuab täna Mõigul ja Uustarel läbi, on õhtuks varumisplaan täis...

«Hea küll, Viidiku ema,» ütles ta vaikselt, «ega sindki hätta jäeta, jõuame homseks teile.»

Robile oli see korraldus edasisõiduks, mida ta ka kohe tegi. Raske masin ajas sinist suitsu välja, võpatas paigalt vägeva jõuramisega, aga siiski võis kuulda Viidiku Elfriedet, kes manas:

«Et see kuradi kulakute võim siit Valuverest ka ei kao!»

Järeletulnud põngerjate karjast hakkas kõige väiksem ja räämasem ema seelikusabast kinni, pistis heledalt ja ahastavalt nutma.

Kütt tõstis jalgratast üles aeglaselt ja kaua, nagu oleks see teab kui raske riistapuu. Südamel on valus rangelt ja otsustavalt mööda minna niisugusest kehvast kodust, mille sarnases ise oled üles kasvanud.

Kui ometi ükskord ei oleks enam seda hingesse torakat vaesust toitva Eestimaa pinnal!

2

Üldse hakkas inimestel olema rohkem asja teiste inimestega. Südasuvel ja lõikuse ajal rühmati oma heinamaadel ja põldudel, kui juhuslikult naabrit kohta, vahetati suusoojaks mõni sõna ja mindi jälle oma teed. Ometi oli siis taevakumm kõrgem ja maailmas igati avaram, sest üürikestel öödelgi võis koduüest kaugele vaadata. Ja mida pikemate ning pimedamate ööde, mida umbsemate sügis- ja talvapäevade peitu eraldusid talud üksteisest, seda rohkem teati, kuidas on lood küla teises servas, mida vallamajas kavatsetakse või lähemal ajal ette võetakse.

Lumetul, tusaseilmelisel näärikuul kõneldi palju kehvikute ja uusmaasaajate koosolekust, mis järgmiseks pühapäevaks vallamajja kokku kutsutud. Tulevat kulakute väljaselgitamine ja täiendav maksustamine. Ja mitmeti arutleti suurtes ja väikestes talutubades.

Teele oli küpsetanud sepikut, ahjukülg hõõgas palavat leitsakut. Peeter loopis tekki pealt, pöörles ja ohkis unes. Isa ja ema lebasid avasilmi. Tugev tuul peksis seinu, aeg-ajalt kohises alla vihmavalanguid. Tihedas pimeduses võis akna kohta vaevalt eraldada.

Nädal tagasi käisid Mõigul külas partorg Kütt ja keegi noormees maakonnakeskusest. Valuveres tahtvat kümme-
mekond kehvemat peret kolhoosi teoks teha, arvati, et
August ei tohiks initsiatiivgrupist kõrvale jääda, peaks
selle moodustamise Sõrgatsi kandis koguni enda peale
võtma. Niisuguse jutuga tuldi! See oli otserünnak ja
Augustile tundus, et reetlik rünnak, kuna tal olid
kaitsepositsioonid täiesti läbi mõtlemata. Ning ta koh-
mas, et lõppude lõpuks on maapidamine täiesti tõsine
asi — mingu linnamehed ja vallasaksad siiski seda-
puhku niisama minema.

Seda jutuaajamist ta nüüd meenutas ja naisel tema
kõrval paistsid olema mõtted sealsamas kandis. Teele
ütles:

«Sai neile kolhoosi pärast nina pihta antud. Mine tea,
ehk tehakse meidki kulakuteks? Pannakse nii rängad
maksud peale, mida keegi maksta ei jõua, ja kui ei
maksa, siis...»

«Ole'nd ikke,» lohutas August, ja leidnud pimedas
naise käe, silitas seda nii hellalt kui oskas.

Valla täitevkomitee esimehe tööruumi aknast kumas
sel tintmustal õhtutunnil õlilambi kollakat valgust.
Raagus põõsad akna all väänlesid tuule käes ja raputa-
sid jämedaid veepiisku mudasele maale. Toas istusid
sinises suitsupilves esimees Väravas ja partorg Kütt.
Nad olid täpsustanud homse koosoleku päevakorda, aru-
tanud asjaomaseid küsimusi ja nüüd enne äraminekut
tegid veel ühed suitsud. Esimees, ümmarguse punetava
näoga enneaegu halliks läinud mees, keeras lauasahtli
lukku, toetas selja tugevasti toolileenile, pani parema
jala paberikorvile. Vedas mõne pika mahvi paberossist
ja ütles:

«Kui siia määrati, mõtlesin, et sain kergesse kohta,
aga igas majas oma mured, nagu öeldakse.»

Partorg istus teisel pool lauda, varjas käega haigu-
tust.

«Mille poolest kergesse?» küsis ta.

«Noh, et tühja maad laialt, maa pärast võitlust ei
ole... Üldse mulle tundub, et siin ei olda nii kangesti
seotud maaga nagu kuskil sise-Eestis. Võib-olla selle-

pärast, et ümberringi on kaevandused, tööstusrajoonid? Kas sa oled tähele pannud, et siin ei kutsuta inimesi kohanimede järgi, neid nagu ei teata ega mäletatagi enam.»

«Hm, jah, võib-olla. Noh, hüva ööd siis...»

Kütt katsus ikka minekut teha, kui esimees hakkas keeruliselt ümber nurkade arutlema. Muidugi on Värvas tubli ja teenetega mees, aga Tupsi Kaarel oli lihtsam ja konkreetsem. Temaga koos töötades oleks ehk Valuveres juba oma ühismajandki olnud — ükskõik kas inimesi kutsutakse siin kohanimede või perekonnanimede järgi! Igatahes ei tohiks kollektiviseerimine olla keerulisem kui nõukogude võimu kindlustamine esimestel pärastsõja-aastatel, mil metsavendi luuras iga põõsa taga ja mitte ainult Tohvri Joosep ei oodanud peatselt saabuvat «muudatust». Iga kilogramm normivilja tuli otse välja pigistada. Sedagi juhtus, et veenmisoskus lõppes otsa ja Tupsi Kaarel küsis lihtsalt: «Kas lühike jutt või pikk sõit?»

Need mälestused viisid nukravõitu järeldusele, et palju raskusi on küll võidetud, kuid ka Valuvere mehi- semad mehed on otsa saanud. Neid puhkab Virvemägede surnuaial, kes Rannanuka ühishauast said ringi maetud, jäi neid Velikije Luki alla, Emajõe äärde, Sõrve poolsaarele ja Kuramaa küngastele. Pole enam ka Tupsi Kaarlit ja vana Rimmi Tõnis lasti veel ülemullu sügisel vigaseks. Ennemalt tundus, et Mõigu Augustil on õiget klassitunnet ja üsna ägedat hakkamist, kuid omad põllusiilud on lõõnud mehikesele pähe!

Üksindust tundus toas niisuguste mõtete seltsis. Tuul surus täie rinnaga vastu akent, klaasid lõgisesid... Kui kutsuks õige Roosihärma Virve seda elamist-olemist soojendama ja kaunistama? Ehk leiaks siis parema korteri kui see kõle katusekamber siin. Aga kas Virve üldse soojendab? Põletab küll, aga hingel tundub mõnikord jahe. Kuid nii tuliselt põletab, et armid jäävad järele, lahti temast ei saa. Ja mis halba selles siis on? Et Virve polevat sakslasi põlanud? Kes neid jutte teab, jutud on kurjad ja kiuslikud... Igatahes tänu Virve tugevale tõmbejõule pole Valuvere valla partorgi saadud pudelite poole meelitada. Muidu oleks küll võinud ehk ka teisiti minna, sest pole ju maailma järele

jäänud ainsatki omast inimest, aga niisuguseid tusaseid õhtutunde nagu täna tuleb maal palju üle elada.

Vali vihmasagar täristas vastu ruute ning Elmar viivitas mantli selgapanemisega.

Sellesama sagara eest sai Uustare Sass vaevu saunaksest sisse, mõlema käe otsas veeämber. Katlamüüri põles klaasita lamp, lae all hõljus tihedat auru. Katel oli kaetud tugeva puukaanega, mis lae vastu toetuvate laudadega kõvasti oma kohale surutud ja mille servad ning praod olid rukkijahutaignaga kinni kleebitud. Kaane keskel oli vänt segamiseks, et kallis sisu põhja ei kõrbeks, tagumisest servast väljus toru, mis suundus jahutustünni. Sellest tõstis Jüri Rabadik praegu kuumenenud vett ära ja sealt tõusiski auru eessauna hämara lae alla. Sass tühjendas ämbrid tünni, nüüd ei auranud enam. Katla all praksus väike lõke, torukesest jahutustünni alumises servas nirises lüpsikusse hallikat vedelikku.

Sass lisas tulele mõned puutükid ja kohe hakkas lüpsikusse tõhusalt sorisema.

«Meki, Jüri, kuda on,» ütles peremees.

Rabadik laskis jahutajast pool teeklaasi, maitset.

«Siin veel kangust küll,» tähendas ta ja kinnituseks viskas ülejäänud märjukese katla alla. Kostis susinat, kuid sütel tõusis sinakat leeki.

Praegu aeti meskit läbi ja see oli igav toiming. Sageli, kui tuli paisus üle paraja mõõdu, sortsus praaka viina hulka, see oli hapukas ja läila. Aga kui hakkab klaarimine, teist korda läbiajamine, jookseb jahutajast haljast vedelikku, mis tõmbab suu kuivaks ja teeb kogu selle raske töö mõnusaks ajaviitmiseks.

Ei jõudnud nad siiski klaarimist ära oodata. Sass küünitask pimedasse nurka piimanõu järele, tõstis klaasi sogast märjukest täis ja ulatas Jürile. Rabadik rüüpas, ei paistnud maitsevat. Andis Uustarele, kes ka jõi erilise isuta. Siiski said nad klaasitäiest jagu ja tühjendasid teisege. Peale hammustasid keedetud pekki, mida oli sauna aknale varutud terve taldrikutäis.

Kuid tuju see joomaeg ei tõstnud. Jüri heitis pingile pikali. Sass istus kolde ees pakul, pea pihkude vahel, vaatas vaikselt limpsavaid tulekeeli ja rääkis:

«Mida neist kulakatest nüüd jälle akketakse taga ajama? Sakslaste sabarakud ja metsavendade varjajad saivad jua oma jau.»

«Eks ikke neid pigistatakse, kes võerast tööjõudu tarvitavad,» arvas Rabadik.

«Sina ka mul teinekord abis old — tehaks mindki veel kulakast?»

«Oh, see nüüd mõni asi! Rohkem koos viina võetud kui midagi muud tehtud.»

«Mene neid tea,» kahtles Sass.

Ta tõusis ja keeras mõne korra vändast. Tähenas sealjuures endisel murelikul toonil:

«Riistad mul ka ajast ja arust. Auruga ajamine oleks teine asi... Aga mene tea, kaua seda samakatki enam keitada saab!»

See viimane oli öeldud väga lootusetu häälega. Pais-tis, et mehel on kadunud igasugune usk tulevikku — mis uuendusi sa siin veel ette võtad!

3

Oligi algamas see «kulakute tegemise koosolek», nagu külas nimetati. Vallamaja juurde olid asja teinud mit-medki, kes külavoliniku kaudu kutset polnud saanud. Jälle ja jälle kompsiti trepil jalgu, sest öine vihm han-gus varahommikul mahlakateks lumeräitsakateks, porine maa oli nagu üle suhkurdatud ning käimisel koo-risid saapatallad seda habrast kaunistuskatet, kogusid enda külge tihedateks klompideks. Talitusteruumi kuu-maks köetud ahi soojendas rõsked vammused aurama, õhk tihenes tubakasuitsust ja mitmes sordis saapa-määrde lõhnadest. Võeti istet ritta seatud toolidele, taburettidele ja pinkidele. Juteldi napilt ja tühjast-tähjast, nagu meelega peasjast mööda.

Tohvri Joosep tuli nagu ikka inimeste kogunemise peale. Pidi ju sel sügisel kindlasti teine valitsus tulema! Tema vinguv hääl kajas üle ruumi ja sellest saadi nalja. «Vana on omadega päris segamini läind,» arvati. Tei-salt hõigati: «Ammu juba uus valitsus, kas sa siis aru ei saa!»

Uustare Sass istus seinä ääres pingil. Rabadik oli

jäänud saunapingile sügavalt tossama, aga Sassile ei andnud süda rahu. Silm kiskus nüüd vägisi looja, kuid Roosihärma Anton tülitas kangesti. Roosihärm oli tulnud mõttele, et kodupuskariga saaks nüüdki head äri teha, kui seda müüa riigiviinast odavamalt. Ülesostmisest ei tuleks sel juhul muidugi midagi välja, vaid peaks hakkama ise samagonni keetma. Viinaajamise üksikasjade õppimiseks ta nüüd pugeski Uustare Sassile tiheidalt külje alla.

«Ei ole mina enam tea milla teind, meelestki keik ära läind,» ütles Uustare tüdinult ja pööras näo teisele poole.

Aga kärmesti kolis Roosihärm tema teise külje äärde ja usutles edasi:

«Kaua meski käärima peab?»

Sass vastas haigutuse sekka:

«Kuda on — suvel käib paari päivaga, talvel läheb rohkem.»

«Ah et talvel on külmem, käärib aeglasemalt,» taipas Anton.

«Mene jutuga,» ajas Sass silmad pungi, «soe peab ühte viisi olema, külmas ei käi üldse.»

«Aga miks siis talvel kauem?»

«Noh senepärast, et talvel onvad lühemad päivad...»

Tulid esimees, partorg ja külanõukogu esimees, kiilaspäine Rimmi Tõnis, parempoolne pintsakuvarrukas õlani tühi.

Augustile tundus, et Kütt on turris. Et Elmar Roosihärma Antoni ülituttavlikku tervitust miskiks ei pannud, oli täiesti arusaadav, kuna ta ei sallinud seda kehkat kaupmeest, kes kummaliste kokkusattumiste läbi on Roosihärma Virve isa. Aga ta pööras ka pilgu kangekaelselt ja justkui sõjakalt ära, kui juhtus Augustiga vastamisi vaatama. August mõistis, et see on möödunud-nädalase kõneluse ja selle «vallasaksa» pärast.

Sõjaka kõlaga oli ka partorgi kõne, mille ta pidas punase riidega kaetud pika laua tagant. Ta ütles, et kõige aktiivsemad rahvavaenlased on küll likvideeritud, kuid klassivõitlus käib külades edasi. Kehvemate ekspluateerimisele jõukamate poolt ei ole veel suudetud lõppu teha, see kestab varjatud ja kavalal kujul. Et sõnad ei puudutaks ainult kõrvu, vaid läheksid sealt

edasi neisse ettepoole kummardunud või kuklasse vajunud peadesse, tõi Kütt näiteid. Siitsamast Valuvere mailt nimetas ta inimesi, kelle eluratas veereb alles selles vanas rööpas, mida mööda vaesemate vaev täidab jõukamate salve.

Vaevalt sai Kütt lõpetada, kui tõusis Teldri Juula, kelle kohta oli öeldud, et nimeliselt on ta küll uusmaasaaja, kuid paistab, et teenib oma leiva usina tööga Tohvri Joosepilt. Juula oli väike ümar naine, silmad suured ja väleda vaatega ning suu õigel kohal. Veel enne kui ta päriselt püsti oli, kostis kiire jutt nagu kadakapõõsa põlemine. Mis siis õige arvatakse, et ta oleks pidanud oma maad küüntega harima või? Tohver aitab teda ja tema aitab Tohvrit. Mees sai tal sõjaväljal otsa, selle pensioniga, mis ta nelja lapse eest saab, ei jõuaks peret toita ning katta. Aga elu on tal praegu lahedam kui kunagi varem on olnud. Vanem tütar läks sügisel kaubandustehnikumi . . .

«Nii et see kõik on Tohvri teene?» küsis Väravas kavalalt silma pilgutades.

Juula ei taibanud, vaatas katkestajale pärani silmi otsa, kuid jutujärg oli sees ja ta jätkas teisest kohast:

«Kui niimoodi on, et keski kedagi aidata ei tohi, siis on Valuvere kulakuid täis. Mina olen ka siis üks koletu kulak, sest mul on palju abi old vanast ja pödurast inimesest. Ilmas ei saagi üksi läbi! Tupsi poiss aitab Mõigu Augustit . . .»

Nüüd helises akna alt Viidiku Elfriede lõikav alt:

«Mis see Tupsi Priidu muud ongi kui Mõigu sulane, ja veel palgata sulane. Poiss teeb iga päev tööd, aga tagumik välgub pükstest läbi, häda vahtida!»

Kütt koputas lauale ja tegi lõpu niisugusele läbisegi rääkimisele. Aga Elfriede märkuse kohta tähendas tunnustavalt, et see on valvsus. Selleks ongi tänane koosolek, et kõik kulaklikud nähtused vallas päevavalgele kiskuda . . .

Tupsi poisist ega Augustist rohkem ei räägitud, kuid sellestki oli küllalt. August vajus pingil väga väikeseks. Korra vilksatas tal peast läbi, et oleks ikka pidanud Teelega nõusse hakkama ja Priidule ülikonna ostma, kui see jutt pävakorras oli. Sest pärast pressisid teised kulutused peale, oli muudki meeles pidada. Kuid suvine

jutt oli seoses leeritamisega — vaevalt oleks selle peale siin armulikumalt vaadatud kui Tupsi poisi Mõigul töötamise peale. Nõnda on siis kujunenud need lood! Siin majas, kus ennast on koduselt tuntud, rahvaomakaitse-
lasena pühade ajal valves oldud, aktivistina mitmesugu-
seid tähtsaid küsimusi lahendatud, siin peida nüüd pea
üsna madalale, näidatakse näpuga!

Sõnad süttisid üksteisest. Selle vana «muudatuse
ootaja» kohta, keda on ikka leplikult tõgatud ja kes
siitki äsja vaid naeruga minema saadeti, öeldi nüüd
Teldri Juulale vastu vaieldes mõrult, et kui oleks vana-
mehe teha, tooks ta Juulale ja tema kaubandust õppi-
vale tütrele, tervele rahvale otsemaid kaela sõjakoledu-
sed, et vaid oma maalappi pojale pärandada. Niisugust
õelust teati pesitsemas veel mitme teisegi Valuvere
mehe, vaikse ja asjaliku maatuhnija rinnas.

August kuulas vaid poole kõrvaga, oli kogu aeg äre-
vil, et ega viimati jälle tema nime ei nimetata. Ta oli
nüüd siin justkui võõras ja võis tunda ainult kergen-
dust, et nii hõlpsalt pääses. Tundis kergendust nagu kut-
sumata tulnud Uustare Sasski, keda olukorra õnnelik
laabumine mõnusalt norskama uinutas.

IV PEATÜKK

1

Kummaliselt vastandlikke tundeid ja tahtmisi võib inimene eneses kanda. August teadis, et kui veel kord tema juurde tuldaks kolhoosi-jutuga, ei lubaks tema parem tundmine nüüdki teisiti teha kui ära öelda. Aga kui kedagi ei tulnud, ei tundnud ta sellest sugugi kergendust. Koguni morniks kippus meel, et ilma August Mõiguta idaneb Valuvere elus nii mõndagi. Sest kuuldavasti oli Hiiekõnnu kandis ja kaugemal, kust sõda natuke kergemalt üle käinud ja talud tihedamalt koos, ühinemine üsna tegelikuks muutumas. Siingi tehti agitatsiooni edasi, taludes käisid valla ja maakonnakeskuse ametimehed, ajasid neid asju Viidiku Elfriede ja teisedki. Kuid Mõigule ei tuldud.

Ajuti lumelobjakane, siis jälle must madalataevaline maastik ümbritses maja. Vähe käidi väljas. Normipiima viimine säilistas kõige regulaarsema ühenduse maailmaga ja sagedasti tegi seda Teele, sest temale meeldis rohkem kui Augustile tuttavaid kohata, jutulõnga lahti päästa ja mitte kiirustada kokkukerimisega.

Tupsi poiss oli juba mõnda aega uue tumepruuni ülikonna omanik ja selle selgapanemiseks oli tal ohtrasti võimalusi, sest enamasti iga kinoetenduse või peo puhul pakkus August piletiraha. Nüüd nähti Priidut tihti seal, kus koolimaja õliga immutatud põrandalaudadel tantsupaarid laelambi valgel hommikuni välja tiirlesid. Hommikuni oli platsis ka Tupsi poiss. Seisis üsna esiplaanil, suu ikka pisut avali, punakaskollased juuksed siledalt üle pea, kiitsakas keha ja x-jalad hea ülikonna varjus. Ainult kui pillimees hõikas galantselt ja kõlavalt: «Daamide valik!», puges Priidu häbelikult kuhugi varjulisse nurka. Aegamööda võttis julgust, jäi vapralt paigale,

kuna see ettevaatuse-abinõu oligi üleliigne. Ja tööd-tegemist oli Priidul nüüd vähe. Mida seal kodus ikka teha oli, aga Mõigul ei juhatatud enam kuskile käsi külge panema.

Küttepuid tegemas käis August üksi. Kord kutsus Peetri kaasa, kui kool oli difteeria ohtra esinemise tõttu paar päeva kinni. Päeval sadas alla suurte latakatena märga lumelõrtsi. Varakult tuldi koju ligunenud riiete ja saabastega, mis võeti maha pliidisuu lõõmavas paistes.

Teele kattis lauda ja otsis metsameestele kuiva selgapanemist. Pärast sööki kamandas Peetri kohe voodisse. August istus pliidi ees pakul plotskit keerates. Uks tuppa oli lahti. Naine süütas kummutil lampi ning rääkis sealjuures:

«Nüüd taudi ajal veetakse poisike metsa külmetama. Tupsi poisil igav, käib kui munas kana ringi, pole midagi hakkamist...»

Justkui oodanud neid sõnu, ütles August ärritunult:

«Peeter saab nendest puudest, mis me täna tegime, rohkem sooja kui Tupsi poiss!»

Teele tuli uksele, pani käed puusa. Tal oli seljas tiheidalt ümber keha hoidev suurte roheliste ruutudega villane kleit. Tagantpoolt paistev valgus joonistas ta kontuuri uksetühemikku paindliku täpsusega. Paksud pruunid juuksed olid hiljuti kaevandusaulas kähardatud. August märkis, et pagana nägus ja nooruslik naine tal. Kuid see tähelepanek vältas vaid silmapilgu, August ootas, mis sealtpoolt tuleb. Ja tuligi:

«Kas mina olen vähe Tupsi poisi särke küürind, nii et nukid nahata, lappind ja nõelund? Nüüd ei või ta meil enam lillegi liigutada! Need pole sinu enda mõtted, vaid seal koosolekul sulle peakolusse pistetud. Kodus oled kange mees, aga vallas ei julge piiksatadagi. Kujutan ette, mismoodi sa seal istusid, kõrvad lontis ja nina jalgade vahel. Teldri Juula kaitses Tohvit, sina ei mõist enda eest suud paotada. Aga minu peale karjumiseks on sul vägevust ja tarkust kui paljul!»

August viskas plotski kustuvatele sütele.

«Olen ma sinu peale karjund küll, sa vaesekene... Mis sa must närid?»

Teele astus sammu ettepoole niisuguse näoga, et on

otsustanud ennast ometi ükskord tühjaks rääkida. Kuid ilmselt ei suutnud mõtted ägeda ütlemistahtega sammu pidada. Ta läks tuppa ja jätkas sealt:

«Ma ei tea, nooremalt oli su turi järjest turris. Kaklesid peremeeste ja ametnikkudega, kui polnud vajagi. Nüüdsetele võimumeestele poeksid ei tea kuhu. Ime, et sa seekord julgesid kolhoosist ära öelda, ei teind laudast lahti ega kummardand maani, et palun, kullakesed, võtke minu lehmad ja hobune ja puha, just teie jaoks kõik muretsetud ongi...»

«Kas ühekorra hakkab lõpp ka tulema?» küsis August niisuguse häälega, mille peale majas harilikult pikk vaikus oli järgnenud. Kuid täna kindlustas see vaid üsna üürikese pausi.

«Nojah, mis ma ütlesin,» kädistati tagatoas, «naise vastas mees mis mees...»

August tõusis ja virutas vaheukse kinni. Tõi nurgast lubjavildid lagedale, pistis neisse paljad jalad, tõmbas kasukjopi selga ja surus metsatööst alles märja karbuse sügavale kõrvadele.

Sinihallis küünlakuu videvikus mustendasid metsatukad ja kaugemad taluhooned ilmetute tompudena, rohuaia raagus puude vahelt puhus kibedat tuult. Kahutas veidi, päeval sadanud lobjak ragises viltide all. Kuni külateeni astus August kiirete sammudega, ojasillal jäi aga seisma, keeras selja vastu tuult ja kiskus pea õlgade vahele. Vaat kellega tahaks praegu vastamisi istuda ja möödunud aegu meelde tuletada — vana Rabadikuga!

Talle torkas meelde, et Uustare Linda on mingisuguse kasvajaga haiglas, — küllap Jüri ja Sass nüüd mõnes meeltnööda tegevuses kokku on saanud. Ja kui Jürit polegi, on Sass vähemalt üksi kodus. Poeg õpib kuskil Viljandimaal piimandustehnikumis ja tütar astus sügisel ülikooli apteekriks saama. Ehk leidub Uustarel pudelikene müüa ning kõlbab sealsegi peremehega koos mõtteid lahendamaks istuda. Sõprust nende vahel küll pole, kuid paha ka mitte kui midagi.

Igatahes oli tal nüüd eesmärk — märksa parem kui siia sillatruubile konutama jäädagi.

Jüri Rabadik oli tõepoolest Uustarel. Ja mitte ainult Jüri, vaid kümnekond külameest lähemast ja kaugemast ümbrusest. Neid istus põrandal ja suure köögilaua ümber. Mida kõike siin laual küll polnud! Mitmes mõõdus ja mitme kujuga pudeleid ning klaase, praegu enamikus tühjad; leivasuutäisi, hambajälgedega lihatükke kahvlite otsas ja niisama vedelemas; oli siin tubakapuru ja plärujuppe ning paberrossikonisid, tuhka ja soola; meeste askeldavaid või lödvalt lebavaid käsi ning laua äärelle toetuvaid väsinud karvaseid päid. Mõni väike laiguke laua vahariidega kaetud pinnast oli vaba, läikis märjalt ja ligaselt tahmunud klaasiga lambi valguses.

Keskküla Robi praadis pliidil liha, sealtpoolt tõusis kibedat rasvasuitsu. Rabadik istus pliidi ees põrandal, selg vastu korstnajalga, põlved lõua all konksus. Teda nägi August esimesena, sest vanamees istus näoga otse ukse vastas ja koldes lõõmava tule tõttu paiknes ka kõige heledamalt valgustatud kohas selles rasva- ja tubakasuitsust täidetud köögis. Jüri vaade oli hämune, keskenduseta, kuid ta tundis siiski sisseastuva Augusti ära ja tõstis aeglaselt käe kõrva äärde.

Peremees ise tuli lagedale laua otsast, kasukaid, vati-kuubi, mitmesuguses sordis mütse täiskuhjatud riidenagi alt. Oli siin viimase kolme-nelja päeva jooksul tulnud ja läinud mitmesuguseid mehi, aga Mõigu Augustit poleks küll osatud oodata. Niisugusele külalisele pidi vastu minema. Sassi silmad oleksid ehk imestusest pungi läinud, kui mitte neid liigutavad lihased poleks olnud nii väsinud. Aga kätt surus mehemoodi ja ütles:

«Igasuguseid nägusi peab ka nägema ja ennast irmast ära vihastama! Nüüd paneb Uustare Sass Virumaalt suure pudeli viina lauale.»

August pistis käe põue raha järele, aga Sass takistas.

«Mõne käest,» ta osutas peaga laua poole, «olen võtand raha ka, mene neid muidu päivade viisi täida. Aga sina, Kusti! Kes me's oleme — keisri velled mõisa rohuaias. Sina oled Jüri sõber ja Jüri on minu sõber. Kisu vammus maha, vahi, kuhu ta ära mahub.»

Ise läks ta sahvrisse viina järele, vaarus laialt, kui ukselinki haaras.

Liitriise pudeli kõva kopsatus lauale äratas tukkujadki üles. Vahepeal väsima hakanud meeolelu elavnes jälle ja Robi tõi pliidilt särtsuva lihapanni.

August kummutas esimesed klaasid kiirustades. Siia sisse astudes oli hinge pugenud väike võõrustus. Justkui kahetsus, mis tuli nüüd minema loputada. Tema kui aktivisti käest hakati pärima kolhooside kohta ja muid seda laadi asju, aga August ütles, et ta ei tea mitte midagi ja praegu ei tahagi teada, sest on parematki teha. Sellega oli ka peremees nõus:

«Mida kuradit te sest poliitikast plarate kogu aja? Viin on laual ja sahvris leidub ka veel, kui heast otsida.»

Ja mehed jõid, kallasid kõrvetavat vedelikku habemetõnkas suudest alla, puristasid ja puhusid, õngitsesid kahvli või konksus sõrmega rasvas ujuvaid lihatükke. Joodud oli ennegi kõvasti ja üldist jutuaJamist niikuinii ei tulnud, ükskõik mis kõneaine ka oleks käsile võetud. Rääkijaid oli palju, kuulajaid vähe ning needki jäid kohe jälle tukkuma. Lauluga polnud parem lugu, kuna enamasti jorutas või üürgas igaüks eri laulu, või kui juhtuski üks ja sama olema, siis lasti minna erinevatest kohtadest ja küllaltki erinevatel viisidel. Igaüks oli kõigepealt enesega, nagu terve elugi oli elatud. Ainult viina juua raatsis varematel aegadel mõni üksik ja seegi harva. Tõsiselt ja tummalt pigistati põldudelt välja iga-aastast leiba ja leivakõrvast. Selles rangelt joonistatud eluringis, kus nädala toidukaartki püsis põlvest põlve peaaegu muutumatult, võeti pisikese inimesehakatisena karjasevits ja varsti adrakured pihku. Isadelt päriti maa, soetati uued põlvkonnad, algas uus ring. Kui naised olid nobedad sünnitama, ei jätkunud kõigile kodus ruumi, mõned langesid ringlemisest välja, läksid maailma käänulistele teedele. Kuidas tuldi toime seal laias ilmas, see ei huvitanud neid mehi, kes siin praegu mitmendat päeva pudeleid tühjendasid, sest nüüd polnud neil enam tõsisemaks tegutsemiseks perspektiivi — paljude põlvkondade poolt tallatud ringrada ei seisnud enam selgelt silmade ees. Nüüd raatsiti vilja viinaks teha ja viina ostagi. Juba mõnda aastat. Meskiks segatud vili läks ikkagi endale sel segasel ajal, kui nõuti riigile

andmist. Riik... Siin istus ja norises magada kortsusnäolisi taate, kes juba isakese tsaari väe ja võimuga olid tegemist teinud. Mitmeid riigikordi oli üle elatud, kõiki kirutud ja tagantjärele kiidetud, kuna minevik ei nõudnud enam midagi.

August jäi peagi purju. Oleks tahtnud rääkida. Ükskõik millest, aga ei leidnud jutukaaslast. Robi jõuras vahetpidamata laulda ja Sass oli hasarti läinud tooli viinerpõhjal trummilöömisega. Laua uksepooles otsas sõnelesid Rannanuka mehed metsaheinamaa pärast, kus piir oli kolmekümne seitsmendal aastal segi läinud ja üks oli teise loo ülekohtuselt ära koristanud. Rabadik istus ikka endist viisi korstnajala ääres, kaebas, et süda on sant ja ihu nõrk. Juba nädal aega ühtejärke kõvasti ametis oldud, on tinnat tantsitud ja lugusid vestetud, paljuke vana inimene ikka jõuab.

Siis mindi heinamaa pärast käsitsi kokku. Toolid kolisesid, laud värises ja rusikad mütsatasid vastu päid, kuni teised vahele astusid ja peremees kaklejad koju ajas.

Kuid tüli näis olevat nakkav. Varsti pörutas Sass Robi peale:

«Ma nägin küll, kuda sa suvel laulukoori juubeli ajal Lindaga võpsiku läksid! Ega ma nii tina-täis ei old...»

Ta pörutas oma suure kandilise rusikaga lauale ja tõusis püsti.

«Tule, poiss, paneme rinnad vastamisi, siin seisab mees ministri aastates, sügavad põlgtuse jooned näus!»

Robi hakkas nutma, seletas, et ega ta olegi niisugune seelikukütt, nagu arvatakse. Temagi on naiste poolt rängalt petta ja kannatada saanud. Niisugune lugu juhtus sakslaste ajal. Kuskil pealinna lähedal oli ta redus mobilisatsiooni eest, peretütar varjas teda hoolega. Igati armas neiu oli, kasvas südamesse kõvasti kinni ja naiseks võtmise plaan oli kindel. Kord tulid saksa sõdurid tallu sauna kütma. Robi oli laudalakas heintes, otsaviilu vahelt paistis tükike ümbritsevat ilma. Ja ta nägi peretütart saksa allohvitseriga õunaaias tuliselt kaisutamas. Proovigu mõni mees niisugust olukorda läbi elada, kui armukadedus kõrvetab rinnas nagu kuum triikraud, aga häält teha ei tohi!

See jutt läks Sassile südamesse, ta tõi järgmise pudeli. Joodi lepitust. Robi viis ka Jürile klaasi, kuid see ei teinud väljagi, oli vajunud veidi vasakule küljele, pea rippus lõdvalt põlvede vahel. Robi püüdis teda ärkvele saada ja hüüdis korraga:

«Mehed, Jüril on sõrmed külmad!»

Kõik tulid asjatundlikult kohale. Katsusid pulssi, hõikasid, raputasid. Aga kui Rabadiku pikk kondine keha ainult pliidi ette kägarasse vajus, kainenesis mehed järsku ja tõmbusid tasahilju eemale. Moodustasid tardunud poolringi, mida elustas vaid paigalseismise mõningane ebakindlus. Alles nii häälekasse tuppa oli siginenud surma vaikus. Kuni teised tülitsevad oma heinamaade, oma naiste pärast, oli Jüri Rabadik vahepeal vaikselt teise ilma läinud. Temal polnud niisuguste asjadega tegemist...

Sass hoidis käes lampi, mis paras jagu kõikus. Hõre juuksetutt laubal turris, liikumatud silmad joomasõbra kehale suunatud, ütles ta tasakesi, peaaegu pühalikult:

«Jah, sõber, nüüd sinu kusi ei sulata enam lund.»

Justkui kartes, et igäuhega võib juhtuda sama mis Jüriga, hakkasid mehed vaikselt uksest välja kaduma.

August jäi kohale. Kandnud Jüri elutuppa ja katnud ta valge puhta linaga, tühjendasid nad Uustare pere-mehega peaaegu sõnatult veel ühe pudeli. Jook tegi nagu kogu aeg kainemaks. Vana seinakell akna kõrval käis uue päeva viiendat tundi. Tuul luusis pimedal õuel, katsus majaseinu ja vingus pahuralt katuseräästas. Sass ütles:

«Sa, Kusti, ära menegi kodu! Kuda ma siia üksi surnu seltsi jään?»

August tuletas meelde naise kiuslikke jutte eile õhtul ja oli nõus jääma.

3

Mingit juurdlust, nagu Uustare Sass kangesti kartis, Rabadiku surma pärast siiski ei tulnud. Üleliigne oli Sassi agarus järgmisel hommikul igasuguste jälgede kaotamisel, mis viitasid puskariajamisele Uustare majapidamises. Siis läks Sass surmatunnistuse ja haua-

platsi keerulisi asju ajama, kuna August asus rehetoa kirstulaudu hõoveldama.

Selle tegevuse juurest Teele ta leidis, kui külas kiiresti liikuvad kuuldused talle keskhommikuks olid mehe aadressi teada andnud. Naine seisis rehetoa kõrge kün-nise taga, suurrätt tihedalt ümber näo, silmad nutused. August peatus töös, pühkis käeseljaga higist laupa.

«Nüüd on siis niikaugel, et otsid joomakohti, kus en-nast surnuks lakutakse. Varsti hakkad võõraste naiste juures käima.»

«Aitand mulle sinustki...»

«Noh, hea küll siis!» Pisarad purskusid lagedale ja hää l muutus ka sedamööda järjest haledamaks, kuigi püüti öelda solvunult ja uhkelt: «Kui sul on minust villand, võtan Peetri ja lähen. Niimoodi hukutan veel sinugi ära. Kõnged ka kuhugi viinaklaasi juurde.»

Ja jälle oli August üksi. Ta istus hõovelpingil, keeras suitsu ja võttis tuld laternast, mis oli abiks pisikesest aknast piiluvale sombuse talvapäeva valgusele. Kibe kahetsus kippus peale. Pidi ta just niimoodi ütleva: aitand sinustki... Ega see olnudki tegelikult nii mõel-dud! Oleks tulnud ilusti ära leppida. Naine oleks pida-nud ju aru saama, et puusärk on vaja valmis teha, on niiviisi juhtunud.

Uustare Sass saabus õhtul ja tema meeleolu ei olnud sugugi lahedam. Eks mõelnud temagi nendele päevadele, kui Linda haiglast koju tuleb ja küla pealt üht-teist kuulda saab.

Kui puusärk oli kokku löödud ja peagi ka üle peit-situd, tõi Sass kuskilt kaugest ja keerulisest peidu-kohast pudeli, keetis kartuleid ja praadis liha. Aega-mööda jõudsid mehed niikaugemale, et murelikes peades hakkas tekkima kindlakujulisi mõtteid ning tuli taht-mine neid vahetada. Sass arutles naistest:

«Mene tea, mis neil sees on! Olen vahtind oma eite: võõraste keskel inimene mis inimene. Kui matustel käib, siis nutab ja puha. Aga kodu — ninda kui vanakurat!»

August leidis, et kui matustel nutmise järgi võtta, siis on ju Teele veel hullem. Sest kas ei tormanud ta täna minema, solvumise ja mure pisarad silmis, ometi on siin surnu majas. Justkui Jüri polekski inimene, vaeva näi-nud ja kannatanud mehepoeg, ainult et ta kunagi kelle-

legi oma hädasid ei ole kaevanud. Ühe okkalise elutee viimne samm on siin astunud ja kõrgema kohtu ette aru andma mindud, nagu Teele arvatavasti usub neid asju käivat... Augustis murdis nüüd esile sõbrast lahku-mise lein, mis enne oli mitmesuguste muude murede varju jäänud, ja naise käitumine haavas teda hingepõh-jani. Tuli jälle meelde, kuidas Teele kutsus Jürit kor-terisse, et oleks, kes metsaveole läheks. Sellisel juhul võeti teda kui inimest, aga nüüd... Kummaliselt vöö-rastavana tundus äkki, et ta neil ammustel päevadel, kui nad käisid Rabadikuga paljajalu pealinnas, hiilisid parvepoistena neidude juurde lakka, mürgeldasid mõnu-sate meestega, et ta neil nooruse muretutel päevadel nii valuliselt igatses asjaliku elu järele. Kus kasusaamine käib kõige ees, kus inimene kogub ja muretseb, ent kunagi küll ei saa, muutub selles mures kitsarinnaliseks ja külmaks.

Ehkki August oli kogu päeva kibelnud võimalikult kiiresti koju minema, heitis ta varsti pärast seda, kui Sass oli veel kord salajases peidukohas käinud, Uustare elutuppa sohvale pikali ja arvas, et sedaviisi on kõige õigem ja parem.

Aga seda süngem oli kodutee järgmisel öhtul.

Rabadik puhkas Virvemägede liivasel põues. Kahe-kesi Uustare Sassiga nad kõik toimetasid, kuni videvi-kus seisis Valuvere surnuaia lumiste hauaküngaste rivis mustendav kääbas, saarepuust ristil tindipliatsi saa-matu käsitsemise jäljend: Jüri Rabadik. Sass kutsus tagasiteel lahkunu mälestuseks veel natukeseks oma poole istuma, kuid August keeldus kindlalt.

Sulanud maale sadanud lumi kleepus viltidele ja tu-letas täna juba mitmendat korda meelde, et selle kange-kaelse kodust tulekuga jäid sokid jalga panemata. Ti-nane hämarus tihenes pimeduseks, enne kui August jõu-dis oma teeotsa. Niiske tuul pugus sisse käisesuudest ja kaelusest. Virvemägedes toimunud muldasängitamine ahistas meeolelu niisama tumedavärviliselt ja külmeta-valt, nagu röske talveöö ümbritses keha. Jälle pidi Au-gust mõtlema sellele, et isegi joomakaaslased ei juhtu-nud enam Uustarele, rääkimata igati ontlikust küla-

rahvast. Jüri Rabadik, kes oli oma elu viletsused aina naeruks teinud, läks siit maailmast ometi niisama trööstitult, nagu kõik vaesed inimesed on läinud. August Mõik on palju kordi näinud musta hauasuu äärel kehva kirstu, mille ümber peielised laulavad: «Jumal, sull' ligemal...» ja ta ei oska mitte midagi ängistavamat meelde tuletada. Ka kõige armetumas puuduses pöörlev inimolevus ei suuda elu jooksul oma häda ja viletsust nii arusaadavaks teha kui kangena ja sõnatuna piker-guses puukastis lebedes, kui tema külmad vahakarva kõrvad ei kuule enam kiledatel ja tuhmidel häälteil laul-davat «Jumal, sull' ligemal». See viis sirutaks nagu ja-heda käe vastu elavat südant, muljuks ja meenutaks, et tühja sa siin puperdad, mullaks saad sinagi. Muidugi on just nõnda mõeldud seda laulu kokku seades! Ja märki on läinud koletumal kombel, sest just nimelt neist maa-lib ta armetu põrmukese, kes pole määratud maailma suurte söögilaudade ega teiste toreduste juurde. Ehitud kirstu juures suure saatjaskonna suust kõlab see laul teisiti. Seal ta heliseb, kaigub pidulikult ja kindlas tead-mises, et kadunukesel läheb seelses elus sama hästi kui siingi... Jüri Rabadikul ei olnud omakseid, kes oleksid raha kokku hoidnud palvete ja laulude jaoks, matjad toimetasid asjalikult, kirusid krae vahele sadavat lume-lobjakat ja sellevõrra tundus veidi lohutavam see üksil-dane matusetalitus.

Kodus ei tulnud pahandust. Tuba oli soe ja söök pandi lauale, naine oli küll tusane, kuid mitte tõre ega riiu-himuline. August heldis järsku. Ta andestas Teele üle-kohtuse oleku Jüri vastu ja oli naisele tänulik hubase kodutoa eest, mis igatahes peab olema väärtus, kuna seda igal mehel pole. Tundus, nagu oleks pimedasse talve-õhtusse jäänud maha külm hauameelne maailm — kuhu ta siit armsate seinte vahelt enam nii kergemeel-selt ei torma!

4

Teele arvas, et Maasi on piima tulemas, käis aina väikeste vaheaegade järel laternaga laudas. August lam-mas voodis ja kuulas kellegi Joosep Tootsi tembukat elukäiku, mida Peeter laua ääres valjusti luges.

Sedakorda tuli ema väljast kärme müdinaga. Küllap vist käes see mahasaamine, mõtles August ja tõusis istuma. Aga Teele ütles köögist äreva häälega, et lepiku taga paugutatakse püsse. Ei tea, kas jälle Tupsil?

August sörkis välja ja tegi kindlaks, et hoiab rohkem vasakule, raudtee poole, Viidikute ja Roosihärma kanti, ja üldse pole püssipaugud, vaid väiksema laskeriista omad. Koridori nurgas seisis ta kummikud, siinsamas rippus seinal vana narmendav vatikuub. Need hädapärased kehakatted kärmesti selga-jalga pistnud, läks ta pikal sammul tuppa, köögis haaras mööda minnes mütsi nagist ja järgmise liigutusega võttis kummuti kõrvalt kaheraudse jahipüssi.

Teele ütles murelikult ja etteheitvalt:

«Sina ei või ka kuskilt puududa . . .»

August silitas naise juukseid. Pärast viimast, nende abielu jooksul kõige põhjalikumat tülitsemist, olid neil otsekuu mesinädalad.

«Ole mureta. Mis seal ikka olla saab. Lähen vaatan korra.»

Ta võttis kummutisahtlist kartetšidega laetud padruneid, laadis püssi käigu peal. Teelel jätkus tegemist perekonna teise meeshingega, kes oli lipanud paljajalu õue vaatama.

Paraja hüppesammuga oli August üle oja, mille hapra jääkaane vool oli kohati läbi uuristanud. Selle sammusirutuse ajal kostis eestpoolt veel pauk, siis järgnes vaikus. August rühkis läbi noore lepestiku, jäi seisma karjamaa serval. Siin-seal haugatasid koerad, kuskil päris kaugel eespool klähvis üks tigidalt ja heledalt. Tuul kõhistas peentes oksaraagudes. Muud ei midagi. Avaramat vaadet ümberringi varjasid suuremad ja väiksemad põõsapuhmad. Pea kohal rändasid mustad pilvelahmakad, millest aeg-ajalt kumas läbi võikollane kuu-poolik.

August läks edasi mööda maapinna tõusu, et jõuda peagi lagedate põldude äärde. Aga mehe samm oli nüüd pikaldane, jalg tõusis raskelt poole sääre sügavusest märjast lumest. Jälle jäi ta päriselt seisma. Mis paugutamine see võis olla? Ja mis see üldse temasse puutub, tõepoolest! Kui korjati vintpüssid ära, et rahva oma-kaitset pole enam tarvis, siis tähendab, et ei ole tarvis.

Ja kui ongi veel bandiite Valuverre mail, tulgu nendega teised toime! Äärepealt et ei tembeldatud teda ennast kulakuks, ei arvatud vaenulikuks elemendiks. Mis ta siis läheb nüüd pugema või? Tormab oma ustavusega lipitsema, jahipüssitorts peos? Pagan võtku, Teelel võib mõnes asjas päris õigus olla. Igatahes ei ole midagi head tulnud, kui on naisega kangust aetud...

Veel ei jõudnud ta kojupöördumise kavatsust teoks teha, kui kuulis külje pealt lähenevat sammude klohvimist lumes, üsna selgesti kostis inimese ähkimine. August tõmbus sarapuupõõsa taha, laskus põlvele ja kiskus püssikuked vinna.

Pimedusest lähenes kiiresti tume tomp, võttis järkjärgult selgema kuju. Kui ta oli paarikümne sammu kaugusel, tegi August kindlaks, et otse tema suunas tuleb pooljoostes ja ettepoole looka hoides pikakasvuline mees, näis, et paljapäi, poolkasuka hõlmad lahti.

«Kes on? Seisa!»

Vastuseks tulistati püstolist, veel ja veel kord, käigu pealt umbropsu hääle suunas. August sihtis rahulikult. Vägev raksatus oli kaheteist-kaliibrilisel püstolipaukudega võrreldes, valgus läigatas järsult ja heledalt. Võõras kukkus otseti lumme.

August tõusis ja lähenes ettevaatlikult. Võttis mehe ettesirutatud käest püstoli ja pistis tasku. Siis pööras selili tasakesi koriseva keha. Seadis selja vastu tuult, kükitas maha ja tõmbas tikust tuld. Lähedalt antud kartetšilaeng oli purustanud näo, kuid ta tegi esimese pilguga kindlaks, et siin lamab Luuguse Ats.

«Kust pagan see siia sai?» pomises August ennast sirgu ajades.

Ta hakkas minema mööda Luuguse Atsi jälgi. Juba algasid põllud, vilkus kaugeid tulukesi majade akendest, kuid mitte ühtegi hingelist. August sumas läbi põllukraavide, komistas künnikonarustel, mis õhukese lumevaiba all olid jäätumata ja libedad.

See lumiste põldude vaikus muutus häirivaks. Kelle kuradi eest too seal karjamaal siis nõnda lõõtsutades jooksis, paljapäi ja lahtiste hõlmadega, kui taga ajamas pole kedagi? Paistis, et täiesti tavalist talveõhtut elati külas, ainult koerad olid natuke ärevusse sattunud... Tusane ja vastik tunne võttis järjest rohkem võimust.

Et see bandiit just tema püssiotsa ette pidi juhtuma, kui mitte kellelgi teisel ei näi Luuguse pärast sooja ega külma olevat! . . .

Viimaks nägi ta lähenevat inimkogu. Aga see tuli aegamisi ja omaette mööda kraaviperve Roosihärma maja poolt. Nad kohtusid põlluteel, lumme tambitud kitsal jalgrajal. Tulija oli partorg Kütt.

«Kas sina paugutasid?» küsis Elmar, Augustile tundus, et väga väsinud inimese häälega.

«Mina tühjendasin ainult ühe raua, aga enne plöksutati siinpool püstolit.»

«See olin mina . . . ja tema ka muidugi . . . Pääses minema?»

«Ei, maha jäi. Lausi Miina karjamaale,» vastas August ja mõtles ise, et partorg on vist pihta saanud. Häällest ja olekust paistis küll sedamoodi.

«Siis on korras,» tähendas Kütt, ikka samaviisi justkui siit kaugel olles. Ta põrnitses maha vaadata, karbus sügavalt silmil, käed kasukjopi taskus, säärsaabastes jalad harkis.

«Kuda te kokku trehvasite?» küsis August.

«Kurat seda teab . . .» pomises Elmar. Siis nagu ärkas, haaras Augusti käe ja pigistas seda kahe pihu vahel, justkui oleks üle pika aja kalli tuttavaga kohtumise hetk, mil sõnadel jääb kitsaks.

«Tubli mees oled, vana . . .»

Ja Elmar läks, kadus aegamisi pimedusse. Augustil ei jäänud muud üle kui alustada vastassuunas koduteed. Niisama targalt nagu sealt tulnud, ainult et vahepeal oli pauku tehtud ja mees lumele maha sirutatud.

Muidugi oleks Elmari kohus olnud Augustile kui lahingukaaslasemale sündmustest üksikasjalikum ülevaade anda, kuid paraku ei suutnud ta tükil ajal endalegi selgeks teha, mis sel öhtutunnil õieti oli toimunud.

Hämarikus ajas ta habet, nägi tublisti vaeva sõrme- küünte kasimisega. Alustas siis tuntud teed, mis suvel läks jõesillalt otse mööda karikakardest, põldmoonidest ja kollastest tõlkjapuhmastest kirendavat põllupeenart, talvel viis mööda maanteed Sõrgatsi küla keskele ja pöördus siis vasakule väljade äärde. Pleekinud voodri-

laudadega, sõja järel laiguliseks lapitud pilpakatusega Roosihärma majake lõsutas hubaselt sirelipuhmaste peidus.

Täna läks Elmar Kütt rohkem kui ehale. Läks kindlameelse kavatsusega, et see salajane kipitus, mis õhtuti jalad nobedalt astuma paneb, ükskord kõigi teiste eluvajadustega ühte ritta seada. Kolmekümneaastasele valla juhtivale mehele oleks abielu ja korralik kodu ometi kohasem kui niisugune igaõhtune jõlkumine. Liiga kaua ongi viivitatud. Küllap Virve mõtleb, et pole see Kütt parem kui paljud teisedki, kes nii-öelda maksmata on sõitnud, ehkki ideoloogiline mees... Nüüd minema kõik kahtlused, Virve kõlbab naiseks küll! Perekonnast peab mööda vaatama. Musta minevikuga vend on otsaga ei tea kus, kui ta üldse enam elus on. Vana Anton... Kurat, vaja miilitsale rääkida, et niisugune spekulant tuleks trellide taha sokutada, — oleks hea, kui enne pulmi saaks selle asja korda. Tõsi küll, Virvega on mõnikord igavgi olla. Räägib aina sellest ajast, kui ta linnas kohviku ettekandjaks õppis ja «kõiki asju oli küll». Praegune töö Valuvere väikeses telefonikeskjaamas olevat surmani igav ja üldse ei paista talle sugugi meeltemööda olevat, et ajad on põhjalikult muutunud. Kui Elmar tema lohutamiseks ja valgustamiseks võtab appi oma teadmiste viimased varud, kallutab Virve punaka juuksekuhilaga pea natuke küljele, lisab tähelepaneliku kuulaja hoiakut veel sellega, et toetab käed selja taha diivanile, mispuhul kleit ümber rinnavormide pingule kisub, ja on selgesti näha, et ta ei taipa midagi ega püüagi taibata.

Ent abielujutuga saab nüüd mindud, eluaegset õnne taotlema!

Roosihärmal tuldi laternaga õue. See oli Maria. Kui toa uks käis, kostis võõras mehehäääl, mingi tormakas kõnekatkend. Maria, enne kui ta üle õue sealauda juurde läks, tatsas oma tõmbil sammul maja ees ringi käia, vaatas väravast välja teele ja tunnistas igati ümbrust, niipalju kui pimedas oli võimalik. Kõik tundus teisiti kui tavaliselt. Elmar tõmbus raagus sirelipõõsa varju. Ja kui Virve ema oli õuelt läinud, astus üsna ettevaatlikult esikusse.

Nüüd kuulis ta selgesti karedakõlalist raevuse tooniga häält, ilmselt purjus mehe oma, ja sekka Virve heledat halisemist. Nihkunud päris toaukse juurde, said Kütile kuuldavaks ka sõnad.

«... Meie mehed on hävitatud. Mul pole enam midagi, ma ei hooli mitte millestki! Sinu pärast tulin siia. Sa pole mind pool aastat vaatamas käinud...»

«Ole ometi tasa!» katkestas Virve nutuselt. «Homme räägime pikemalt, lähme nüüd heintesse puhkama, Atsikene, paikene.»

Mees kõrgendas aina häält:

«Keda sa kardad? Kütt on jälle tulemas, jah? Magatad teda! Kur-rat! Tulgu — teda tappa ma just igat-sengi. Ei, ma kohitsen ta ära, nagu Iisakus ühega tegime...»

Kütt arvestas endamisi, et kõnelus toimub Virve toas ja üks köögi ning toa vahel peab olema lahti, muidu siia nii selgesti ei kostaks. Köök oli pime, toaknast paistis valgust. Elmar võttis põuetaskust püstoli, lõi jalaga ukse lahti ja hüppas kööki.

Kuid vaheuks oli siiski kinni. Valguskiir, mis luku-august kööki kumas, kustus kohe. Toas jäi vaikseks. Tuldi ukse juurde, avati ettevaatlikult. Elmar nihkus soemüüri varju. Vaheuks suleti jälle, kostis naisehääle kähedat sosinat ning mehe mõminat. Hakati kangutama akna kallal, mis oli talvekülmade vastu Elmari enda poolt puuvillaga topitud ja paberiribadega kleebitud. Kütt hiilis ukse juurde, tõmbas selle järsult lahti ja kamandas: «Käed üles!»

Kohe raksatas lask. Kuul kiskus uksepiidast pilpaid, paiskas need Elmarile vastu nägu. Teise lasu järel visati midagi aknasse ja siis tulistati jälle. Elmar, kes oli vahepeal kõrvale astunud, ootas veel hetke ning nihkus uuesti ukseava kohale. Pimeduses võis vaevu eraldada tumedat kogu aknal. Elmar tulistas. Kogu kadus, kostis jooksumüdinat. Kütt astus paari sammuga üle toa akna alla, laskis kaks kuuli sirelipöösa taha kaduva ähmase varju pihta.

Jooksusammud lumes kaugenesid. Elmar ronis siit-samast tooliga purustatud aknast õue. Lagedal lumeväljal võis natuke kaugemale näha kui toas ja maja ümber pöösaste varjus. Ta silmas üle põllu eemalduvat musta

tompu ja tõstis püstoli. Aga . . . siin oigas keegi nõrgalt! Sirelipõõsa ääres oli inimene maas — ta oli aknast tulistades pihta saanud! Oli neid siis mitu?

Elmari silmade ees läks mustaks. Need lumele sirutatud sääred olid naise omad!

Mõttetult, ühesuguste vaheaegade järel tühjendas Elmar püstoli pimedusse, sinnapoole, kuhu bandiit oli kadunud. Siis kandis ta Virve tuppä. Elutu keha oli lõtv ja väga raske. Maria lõdises köögis, latern jalgade ees.

Paukudega Sõrgatsi karjamaade poolt hakkas Elmari teadvus vähehaaval tagasi tulema. Ta tõusis diivani eest taburetilt ning komberdas välja, liikus sinnapoole, kust laskmist oli kuulnud.

5

August piirdus kodus väga nappide vastustega. Põnevil ootavad naine ja poeg said teada vaid niipalju, et Luuguse Ats oli «kuskil sealpool» pihta saanud.

Seda mitmekülgsemaid teateid anti Teelele järgnevatel päevadel. Ühe variandi järgi oli partorg Roosi-härma Virve armukadedusest maha lasknud ja Luuguse Ats oleks tüdruku eest kätte tasunud, kui mitte Mõik poleks takistanud. Teised teadsid jälle kinnitada, et Virve ise oli Luuguse Valuveresse meelitanud, Kütt ja Mõik passinud tema tulekut peale. Virve saanud tulevahetuses kogemata surma.

Peeter seletas Tupsi poisile, kiskudes ise jalast sültmärgi saapaid:

«Ma olen kartetšidega last. Heinaküüni uksele põru-tasin, paljad pilpad lendasid. Mis see Luugus oma püstoli-iga ikka oleks teind. Isa käsi juba ei eksi ja kartetšid püsis . . .»

Tupsi poiss istus akna all pingil, pea ettepoole kum-margil, kuulas põnevalt ja kaasa elades. Teele, kes oli tulnud kööki seakartulite järele, hurjutas poega:

«Vaata parem, kus su raamatud on, et homme jälle kahekõverikke koju ei too! Maast-madalast nii verejanu täis, et hirm kuulata.»

Silmadele langenud valge juuksetuka alt vaatas Pee-ter pärani silmadega emale otsa.

«Aga memm, Luugus tappis ju Priidu venna ja emal Meie isa tasus kätte.»

«Kes seda nii täpselt teab?» tähendas ema, sinisekoorelisi kartulipabulaid peos puruks litsudes.

«Miks ei tea siis — Luugus oli rahvavaenlane, bandiit!»

Teele läks seasöögiämbriga õue, ohates südamest. Üle lumise põlluküüru, metsaseina tumedal taustal paistis siia selgesti Luuguste endine võimsus. Suurte hoonete uhke kobar, milles nüüd katsetati mingisuguse teadusliku majandiga. Kui Mõigud Orunurmel endale hädapärast katusealust kohendasid, oli pisut kõhe niisuguse vägeva naabruse pärast. Kuid Luuguse Mihkel, suur musta habemega vanamees, oli endasse süvenenud inimene, temal polnud toekamategi naabritega asja, ammuks siis Mõikudega. Kord tuli küll kokkupõrge, aga see oli juhuslik ja rumal lugu. Piiripeenra lähedal loomi köietades nägid Teele ja August, et naaber ähib joostes minna oma kaalikapõllu poole. Nad jäid vaatama, et mis tuli mehel takus on. Väike rübala välimusega võõras poisike kiskus hoolega kaalikat maast ega märganudki lähenevat peremeest. Luugus sai poisi kinni ja hakkas julmalt peksma. August ruttas juurde, haaras naabril randmest kinni ja kiskus peksja juba oimetust lapsest eemale. Kas lihtsalt ühejärgses löömahoos või sai ta Augusti tõmbest haiget, igatahes sirutas Luugus lapiti peoga Augustile risti üle huulte. August, nooruses tuntud üsna lahtise käe poolest, ei taibanudki enne midagi, kui tundis rusika all naabri laia matsakat nina. Nüüd risusid mehed rinnutsi kokku, kukkusid maha ja möllasid mudasel põllul, pöörasid kaalikaid vagudest välja, rammusad pealsed murdusid raksudes. Pidi imestama Luuguse Mihkli rammu, sest oli ta ju Augusti kõrval vanamees ja ka Mõik polnud mingi kõnn. Kuid Luugus võitles konkreetset oma kaalika nimel ja eesmärk otsustas. Äkki olid Augusti õlad mullal, kõri naabri peos ja hingeõhu puudusest pungitavad silmad vaatasid vanamehe näkku, mis oli lai ja pronksikarva ja läikis higiselt. Tihedas mustas habemes tolknesid mullatükid. Koos kuuma õhuga ähiti Augustile näkku: «Kuradi kaltsvaresed... ühesugused keik... katsute, kust saate...»

See tüli ununes peagi, pärast võeti Luuguselt sea-põrsas ja käidi lehmaga tema pulli juures. Suuremat halba polnud Luugusel ei Mõiguga ega kellegi teisega. Ainult valla täitevkomitee esimees Tupsi Kaarel käis Luugusele kangesti sisse, pigistas teda tohutute mak-sude ja normidega, süüdistas noorperemeest saksa-aegse agaruse pärast. Siis ühel sügisööl tapeti Tupsi Kaarel, mingisugused jäljed viisid vist Mõigu naabrite juurde, sest varsti laoti Luuguse vanad oma kimpsude-komp-sudega autole ja sõidutati kaugele. Ats putkas metsa ja jäigi sinna.

Mõigu perenaine astus oma väikese laudapugeriku sõnnikusooja leitsakusse ja ohkas jälle. Need olid siiski toredad ajad, kui Luuguse Ats käis Valuveres ratsaväe leitnandi paelte ja tuttidega toredas mundris ja rahva-majas lavastati operett «Roheline aas», kus Ats ja Kadastiku Regina mängisid peasi. Rannanuka lahekääru palistasid suvilad, erksate värvidega majad rohelistes aedades, Luuguse sulased tõid kalessidega raudteejaamast lõbusaid inimesi . . . Kui midagi üldse soovida, siis neid-samu rahulikke aegu, ainult et Teele peaks saama sellest kultuursest elust rohkem osa võtta, kui omal ajal oli võimalik . . . Ta kallas heledasti ruigavale seakesikule lõunasöögi lobinal künasse, ajas ennast pikkamisi sirgu ja naeratas. Siga larpis ahnelt, nii et pritsmed lendasid, vastne pullvasikas küünitas üle suluserva perenaise rokast võidunud vatikuube lakkuma. Aga perenaine ise oli sel hetkel alles üsna noor neiu, teemeistri õde, ja kaupmees Karlsoni poeg Hugo lipitses natuke tema ümber. Hugo oli merekaitseliidu pealik, sihvakas noor-meis, mundris eriti kütkestav. Kord sõitis Valuveres seltskond mootorpaadiga mööda sinist Soome lahte ühele saarele kontserti andma, Hugo võttis Teele kaasa. Tõsi küll, merel oli natuke lainetust, Hugol läks süda pahaks ja Teelel oli piinlik, et tervest seltskonnast ainult merekaitseliidu pealik oksendas. Kuid see oli ikkagi pisiasi. Ja kes teab, kuidas elu oleks läinud, kui vend poleks surma saanud . . . Oh! Nüüd pole Valuveres muud kui varemed, inimesed mööda maad-ilma laiali ja siin laastatud maal käib ikka veel tapmine. Tema oma mees põmmutab inimesi surnuks ning tema pojal löövad sellest rääkides silmad vaimustusest särama . . .

Nõnda on igatahes elu läinud, et alles siis sai Teele taluperenaiseks, kui maa oli segi materdatud, kõik hea ja ilus otsa saanud. Oli ju nüüdki veel Valuveres kauneid traditsioone. Kas või see, et kui keegi laulukoori liikmetest peab sünnipäeva, käib terve koor hällilast üles laulmas. Ja lõbusaid koosistumisi korraldada, pikki laudu raskete söökide ja kangete jookidega katta raatsiti nüüd hoopis rohkem kui varemadel aegadel. Ent Mõigul olid tähtpäevad möödunud ikka vaikselt. Laualepanemise puudust polekski viimasel ajal enam eriti karta, aga keda sa kutsud siia ubrikusse, kus ainult oma perel on ruumi liigutamiseks ja toole istumiseks. Võiks ju veel teise üsna suure toa välja ehitada ja avara verandagi, aga pole aega ja jaksu, pealegi kuluvad need põrandate ja lagedeta ruumid heinte mahutamiseks ära. Hea küll, et kodus ei saa midagi korraldada, aga ka küllaminek pole Mõigult niisama kui mujalt! Laupäevaks on kutsutud Kadastikule, Regina sünnipäevale. Kaua ja põhjalikult on Teele selleks õhtuks valmistunud, kleidi ümber teinud ja uued sukad ostnud. Sest sealne pere, ehkki mitte kuigi jõukas, kehastab kõike kaunist ja kultuurset, mis Valuveres kunagi on olnud. Juba vana Kärner, Regina isa, juhatas kohalikku puhkpilliorkestrit. Nüüd teeb seda väimees Harald Kadastik, valla täitevkomitee sekretär. Regina aga askeldab ja organiseerib, temata poleks vist küll sel raskel ajal pooltühjas Valuveres ei laulukoori ega orkestrit, ei näiteringi ega rahvatantsijaid. Reginal on see kõik veres, omal ajal linnast gümnaasiumist tulles tõi ta opereti Valvere rahvamajja, sädeles ja särtsus laval, nii et plaksutades pekka või peopesad killendama. Nüüd sai tema operetipartner Luuguse Ats niiviisi otsa . . . Mõigu Augusti käe läbi . . . Sellest nüüd muudkui räägitakse, eriti muidugi nende hulgas, kes rahvamajas koos käivad, on ammust ajast käinud ja moodustavad selle, mille kohta August pisikese põlgusega ütleb — Valvere seltskonna.

Kadastiku Regina kolmekümne viies sünnipäev ja Luuguse Atsi maise lõpprännaku kokkusattumine tegid omavahel tõesti mingisuguse sõlme. Regina isa Kärneri Villem, kulupäine ümar vanamees, kes oli eraldunud

oma mesipuude ja raamatute keskele, sai asjast aimu alles siis, kui tütar käskis tal Valuvere endisele kirikhärrale jaama vastu sõita. Tohoh! Pole siin majas jumalasõnast eriti puudust tuntud, nüüd järsku ei saa sünnipäevagi ilma pastorita pidada! Uhkel ja iseteadvall Reginal polnud kombeks oma ettevõtmisi kodus just pikalt-laialt selgitada ja põhjendada. Aga külas teati nii mõndagi. Et kui Luuguse noorperemehe surmasaamise lugu uurima tulnud mundris mehed poleks laipa kuhugi ära toimetanud, oleks Valuvere «seltskond» selle uhkes kirstus ja harda austuse saatel Virvemägedesse sängitanud. Selles mõttes oligi hingekarjasele sõna saadetud.

Vana Kärner manitses tütart vaikse paluva häälega:

«Kui külanõukogu esimees oma luuvalust vaevatud keha jälle püsti ajab, on tal küll esimeseks asjatoimetuseks uue sekretäri otsimine. Ega sa, Regina, vist ise ka ei kahtle, et just Luuguse noorherra agaruse tõttu jäi Rimmi Tõnise keha ühe käe võrra kergemaks?»

Harald Kadastiku kumer laup oli hõredate tuhakarva käharate all sügavates kortsudes. Naisel peaks natuke ikka arusaamist olema, arvas ta pahaselt pomisedes, — kas elatakse siin peres väljaspool aega ja olukordi või mitte! Eks tuleb temalgi uut kohta vaadata, kui täitevaldkomitees teatavaks saab, et sekretäri kodus mälestatakse metsavenda demonstratiivse toredusega.

Regina ei võtnud vaevaks vastatagi. Mõnus oli kuulda, et maja meespere ei söanda tema peale häält kuigivõrd kõlavaks tõsta. Isa torisemisse suhtus ta heatahtliku üleolekuga. See hea vanamees, kes on kiindunud oma mesilastesse ja uurib koduümbruse ajalugu, on ikka õelnud, et tema ainus laps on oma tujude ja kangekaelsusega emasse läinud. Ta armastas kadunud ema, armastab tütart ja tema etteheiteid ei saa pahaks panna. Aga abikaasa veidi vinguvall häälel lausunud manitsused panid naises midagi kihvatama. Oma koha pärast väriseb, nagu elupõlisele ametnikule kohane! Tuli teine siia ühispanga raamatupidajaks, puupaljas ja igerik, ainult muusikat ja raamatutarkust oli otsast otsani täis, sellega võitis Kärneri perekonna poolehoidu. Aga kui Luuguse Ats poleks abielukütkeid nii kangesti kartnud, isegi siis, kui Regina asjad juba sedamoodi olid, poleks see hädine

kantseleirott ilmaški Kärneri väimeheks saanud! Või Luuguse noorperemehe, Valuvere esimese kavaleri kohta olevat see toretsev mälestamine? Kui Harald oleks vähegi mehem, mängiks siin homme orkestergi! Regina on suuremeelne, ta ei heida Atsile ette, et see viimasel ajal tolle labase Roosihärma Virvega sõbrustas. See oli tingitud olukorrast, mida Ats ei soovinud ja mis ta lõpuks hukutas.

V PEATÜKK

1

Just nimelt nõnda suhtus asjasse Kadastiku Regina: aeg ja olukord on süüdi, mitte üks või teine inimene. Aeg ja olukord tegid tema sõbrast, kunagisest Valuvere esinduslikumast noormehest habetunud, süngepilgulise metsavenna, kes varitses ööpimeduses ja keda varitseti. Kas ta hukkus Mõigu Augusti või kellegi teise lasust, polnud hoopiski oluline — hukkunud oleks ta niikuinii. Mõikusid tunti Kadastikul-Kärneril Teele kaudu, kes laulis Valuvere segakooris, oli väga hea, peaaegu asendamatu alt ja pidi loomulikult osa võtma koorivanema sünnipäevast. Ja arusaadavalt tuldi koos abikaasaga. Regina oli imestunud ja solvunud, kui ta kaupluses Mõigu perenaisega kokku sai, veel kord kutset kordas ja Teele tähendas silmi peites, et nende poolt jääb küll tulemata.

Mis siis tuleks peale hakata selle keedetud-küpsetatud-pruulitud kraamiga, kui igal pool nõnda arvatakse kui Mõigul? On aastaid koos harjutustel ja laval lauldud, ei tohiks olla palju ka seda tagasihoidlikku tähtpäeva üheskoos mööda saata. Ja Mõigu Teeles justkui sulas midagi imeliselt pehmeks ning soojaks. Tal hakkas ütlemata piinlik, et oli seda üllahingelist laulusõpra kahtlustanud «poliitikas». Seal peres ei laskuta nähtavasti üldse sinnamaale, kus inimestevaheline viha ajab laiali oma mõrusid juuri. Muusika, mida tolles majas on ikka armastatud, näib hoidvat sealsed mõtted ja suhtumised siit argipäevasest maast märksa kõrgemal.

Omajagu oli ehk alustki Mõigu Teele imetlusel. Sest Regina ei kavatsenud Luuguse Atsi üldse mitte teisiti mälestada kui vaid oma südames. Kombepärase matmise, kirikhärra kutsumise mõte tuli teistelt auväärse-

telt pereemadelt. Ja Regina ei vaevunud kõike üksikasjalikult läbi mõtlema ega seostama. Tema kurvastus Mõigu perenaise kõrvalepõikleva oleku puhul oli täiesti siiras.

Teel polnud jälle aimugi sünnipäevapeo teispoolsest sisust. Tänumeele tulvast katkendlikel sõnul kinitas ta Reginale, et tuleb siiski, kindlasti tuleb.

Minekust tegi ta kodus Augustiga juttu. Üsna areldi küsis mehe arvamust. Vähe olid nad omavahel rääkinud pärast toda õhtut, kui August tormas, surmariist käes, tuulisesse pimedusse.

August ei vastanud. Ta istus kõõgilaua otsas käsipõsakil, metsaveost röske vatikuub alles seljas, üks jalg paljas, teine pooles vildisääres.

Naise häält ta vaid nagu aimas kuulvat. Poolenisti oli mees veel alles metsas, seal, kus palgikoorem kännu otsa kinni jäi, nii et Näsü ja iseenda jõul enam edasi ei pääsenud ning pidi abi ootama. Laanepera teelt pöördus metsa Tohvri Joosepi suur hiirhall hobune, reel istus päris võõras mees, nagu näis. Kui ligemale jõuti, tundus veomees küll üsna tuttav, kuid seda enam uudistama-uurima panev. Tõepoolest, pagana päralt — Elmar Kütt! Augustile torkas meelde lugu, mida räägiti paar aastat tagasi. Uustare Sass läinud Küti jutule, poetanud pudeli taskust välja ja palunud oma veokohustust pisut vähendada. Kütt andnud pudeli edasi Väravasele, öelnud: «Teen sulle välja, ole hea mees ja vaata, ehk on alust Uustarele mõned tihumeetrid juurde soolata.» Mis kauba see Tohver küll tegi, et partorg päris oma jõuga appi asus? Või on «muudatus» käes?

«Ah kinni jäid,» tähendas Elmar, nagu oleks see üsna harilik, et nad auklikul ja muhklikul metsarajal ühesuguseis asjus vastamisi juhtuvad. «Noh, küll me kahekesi lahti kangutame.»

Kui Augusti koorem jälle vabalt liikuda võis, istusid mehed palkidele puhkama ja suitsu tegema. Nüüd arvas Kütt ka vajaliku olevat Augustile mõned seletused anda — oli ju Mõik koorma vaevalise päästmise ajal muudkui Kütti uudishimuliku kõrvalpilguga uurinud. Nõndaks. Viidiku Oskar lamab juba nädalapäevad lõõtsutades ja rindade vöbisedes teki all ja Elfriedel pole aega metsa tulla, raienorm pole aga veel hoopiski mitte

täis. Seepärast võeti siis Tohvriilt hobune, sest tema, Kütt, pole kunagi metsatööd teinud, hobust ajada aga oskab küll ja raienormi võib väga hästi ka veoga täita...

Elmar viskas pooliku paberossi lumme, sülitas järele ja jäi vait.

Justkui oleks see olnud mingi selgitus! Augusti nägu ütles ilmekalt, et asjalugu oli veel segasemaks läinud. Kütt süütas uue suitsu, ohkas:

«Jah, vana, ma hakkam nüüd sealt peale, kust sina nelja aasta eest. Ainult hobuseid ei uita enam metsas ringi ja niidumasinat ei saa ka kuskilt leida...»

Siis pidas ta väikese pausi. Ja kui hakkas jutustama sellest, kuidas ta maakonnakomitees nii-öelda kohvil käis, mis süüdistusi talle seal oli ette laotud, siis kiskus pilk valjuks. Hääl oli vaikne, aga raiuv, nagu istuks siin palgikoormal praegu maakonnakomitee kõrge ameti-mehe, rängalt eksinud Elmar Kütt aga kuulaks seal kuskil veotee kõvaks tambitud lumel, kuhu süüdistaja karm pilk sihtis. Nii et Valumere valla partorg oli oma rinna vastas soojendanud bandiitide käsilast ega olnud märganud, kuidas vahepeal valla elu on läinud. Vaid paar noort on siin komsomoli vastu võetud, kommunistiks aga pole kedagi kasvatatud. Koguni vastupidi — näiteks niisugune klassiteadlik maatöeline nagu August Mõik on partorgi silmade all kasvanud ehtsaks kulakuhingeks. Nõnda. Praegusel momendil on Valumere vald igatahes ilma partorgita. Elmar Kütt pani eile oma kompsud kokku ja kolis Tupsi-Priidu juurde.

August tõtt öelda ei taibanud just hästi seda asjade käiku. Tema oleks ammugi tahtnud hoiatada Elmarit Roosihärma Virve eest, kui oleks uskunud, et niisuguseis asjus on kolmanda inimese sõnal mingisugust kaalu. Virve oli ju teada. Elmar võib küll elus palju õppinud olla, kuid need olid teist sorti õppetunnid. Paljuke oli kehval karjasel ja tööpoisil mahti neiusilmadest tõtt otsida, ja siis tuli sõttaminek. Mees sirgus nagu rannamänd kõvade tuulte käes ja elumahlad pakitsesid. Roosihärma Virve oli oskaja, suurte kogemustega naine, pagana ilus pealegi, sinna jäi pilk pidama ega lastud enam lahti. Seda kõike nägi August Mõik ammugi läbi, nägid võib-olla kõik teised peale Elmari enese. Aga et

Virvel Luuguse Atsiga suhted olid, seda ei osanud ometi mitte keegi arvata! Nähtavasti nõutakse valla partorgilt veel vähemalt üht meelt lisaks neile, millega loodus teisi inimesi on varustanud. Pruudi mahalaskmine toimus ju ka kogemata, pimedas ja õige eesmärgiga päästikule vajutades. Ja mis puutub sellesse, et mõni mees on partorgi silmade all kõveriti kasvanud . . . Noh, Mõik võiks Kütile ikkagi peaaegu isaks olla ja mehel on enesel olemas siia maailma sihtivad silmad. Ning see võti, mis ajuvärgi käima paneb, ei asu ka mitte teiste käes . . . Oli kuidas oli, aga nüüd on Kütt igatahes põllumees ja selles punktis oskab Mõik juba rohkem arvata ning oletada. Kui see partorgitöö käib justkui kuskil ohtlikus kõrguses, siis oli ehk toitva maa peale patsatamine Kütile koguni õnneks. Kohendab Tupsil hurtsiku kõbusamaks, võtab maad, kosub varalt ja paneb varsti uue eluaseme seinad kerkima. Aeg ja tuumakas töö kasvatavad haavad kinni, leiab tõsise nooriku. Ja kui mees muretseb pulkhaaval tarvilikke asju, valab ohtralt higi oma põllule, siis saab temaga maapidamisest ka mõistlikumat juttu rääkida kui siia maani, mil leiba teeniti raamatulehti ja muud paberit sonkides . . .

Tulevikuplaanide peale August tagasihoidlikult vihjaski ja Kütt vastas:

«Mis seal's ikka — ühe päeva olen põllumees old ja hobuse ja ree ja palgikelgu eest olen juba Tohvrile paar tööpäeva võlgu. Tead oma elust, kuda see käib, kui sul midagi ei ole.»

«Siis olid teised ajad . . .»

«Mis see aeg ütleb, kui elu läheb endist moodi?»

«Nii et siis ikke . . .» muutus August valvsaks.

«Ikka uut moodi peaks, jah!»

August hakkas nohisema, ikka raskemalt ja valjemini, kuni sellest kasvas välja surutud häälega, mõrumaiguline jutt. Ah et ei ole viitsimist algusest peale hakata — sihitakse sellele, mis teised on jõudnud teha ja koguda!

«No kurat, kas tahad, et tulen sulle sulaseks või?» põrutas Kütt vahele. «Priidu juba on . . .»

August hüppas koormalt maha, rapsas ohjad pihku. Näsu kohkus teenimatust nähvakast, kargas segaduses teelt kõrvale ja pidi uuesti kändude otsa sõitma, kole valus suuraudade tõmme tõi ta aga kohe õigele rajale,

Vääneldes ja vänderdades liikus palgikoorem kiiresti edasi, August astus kõrval pooljoostes ning komistades. Või Priidut aina nina alla hõõrutakse! Aga et Mõigud surmani ehmatanud lapse oma hoole alla võtsid ja ta eluvaimu pikkamööda üles turgutasid, seda ei mäletata!

«Mis, kas lähme's või...?» üritas Teele uuesti.

Nüüd kuulis August naise küsimust täie teadvusega, kuid ei vastanud veelgi. Tema hingepõhjas kihvatas. Ikka teda veetakse — sinna või tänna! Kui August Mõigult keegi küsiks, mis ta tahab homme teha, siis vastaks ta, et sooviks kirve hästi teravaks käiata ja minna oma metsaheinamaale võsa laastama, sest lumi on praegu just parajalt õhuke ning teised tööd ei pressi peale. Tahaks õhtul väsinud keha ja kosutatud meelega koju tulla, kõhu kõvasti täis parkida, raskelt voodisse heita ja mõtelda uutele ettevõtmistele oma majapidamises. Mida kaugemale ta mõtleks, seda ilusam unistuste maik oleks mõtetel man, kuni sügava töömeheune esimestes sõõmudes ilmuks leebe naeratus seesinatse maailma laiale näole, mis nii kaua-kaua on näidanud aina kivi-kalki ja halli ilmet. Nõnda on olnud, August teab. Aga tema käest küsitakse hoopis muud! Kas August Mõik juba hakkab aru saama, kui mõistlik oleks oma põllud naabrite omadega kokku künda, oma hobune teiste hoolitseda ja sundida anda? Mis August arvab, kas kõlbab minna Valuvere seltskonna hulka, kus vististi tuntakse kaasa Luuguse noorhärrale, keda Mõik mingi seletamatu sisetungi mõjul kiirustas tapma? . . . Ei, August ei taha mitte midagi, käigu kõik kus kurat!

Ta riietus aegamisi lahti, vaatas kõrvalt Teele rusutud ilmet ja mõtles korraga: aga mis tema tahab? Tööd murda oma põllul ja õuel armastab ta samuti nagu August, kuid õhtul ei heida ta sagedasti mehe kõrvale magusat und ootama, vaid paneb uuemad hilbud selga ning kiirustab koolimajja lauluhäält tegema. Niisugused imelikud tahtmised käivad tal peal, ja mitte hooti, vaid järjepannu, aastate viisi. . . Olgu! Kui laulukoori rahval on sihuke komme, et käiakse koos üksteise tähtpäevi pidamas, siis saab August oma mittetahtmisest võitu Teele tahtmise pärast! Kitsas on tal olla üksnes pressitud pintsakuski, viikidega püksid teevad istumise-

astumise kuidagi araks ja lipsu ei saa nii lõdvalt siduda, et poomise tunnet peletada. Rääkimata veel, et kogu rakenduse koormat tuleb kanda tolle seltskonna seas. Kuid ohvri toomine pidavat inimesele mõjuma lõppkokkuvõttes hästi, nagu Peeter kuskilt raamatust välja luges. Pealegi on seal võimalus varsti vinti jääda ja siis läheb igati vabamaks.

2

Ent vaevalt üle Kadastiku läve astunud, kahetsesid mõlemad Mõigud oma hoolega ettevalmistatud tulekuotsust. Teele ei näinud tükil ajal Regina suuremeelset nägu, selle asemel aga tabas kohe paljusid kinnisi, kuid seda enam kõnekaid pilke. August tegi mõne hetkega kindlaks, et kuigi pidu peetakse valla täitevkomitee sekretäri peres, pole kohal kedagi sealsetest ametimeestest, ehkki mitmed neist käivad laulukooris. Aga Tohvri Joosep, kes elus küll muud laulu pole laulnud kui oma «muudatust», oli platsis!

Vana Kärneri toas, muidu üsna vanamoelises väikeste akende ja madala laega talukambris, mille aga lai kirjutuslaud, harmoonium ja rohked raamaturiulid imetlemisväärseks muutsid, käis meespere vahel õllekapp mõõduka nobedusega ringi. Vanaperemees poputas Augustit erilise tähelepanuga. Vististi paistis viimati tulnu näost välja kitsikus ja võõristus, mille viimase vindini keeras üles asjaolu, et ahjukülje vastu toetus Valuvere endise hingekarjase piklik hõbejuukseline pea. Vana Kärner soovis nagu oma hoolitsemisega öelda: ära pelga, mulle käib samuti paljugi vastukarva, aga ajame läbi.

Kärneri Villemil oli täpselt teada, kuidas siin kandis paljude põlvkondade kestel on elatud. Oma raamatutest ta neid lugusid ammutas ja teadis niisuguseidki, mis kuskil kirjas ei seisnud, kui mitte arvestada tema enda poolt tiheda püstkirjaga kaetud paberipoognaid. Nüüd ta siis pajatas ammu maamulda läinud teomeeste tempudest, Valuvere mõisasakste iseloomudest. Ja kui vana kirikumees teise tuppä, naispere juurde tatsas, kõhistas vana Kärner mõnusasti naerda ja jutustas loo sellest

ajast, kui temaealiste meeste vanaisadele leeritarkust pähe tuubiti. Sel ajal olnud Valuvere kirikhärraks äri-
liste kalduvustega mees, kellel tihti linnasõitu ette
tulnud. Kord olnud õpetaja jälle kaubareisil ja kõstrigi
kaasa võtnud. Leeripoisid luusinud kirikumõisas oma-
pead ringi. Õpetaja noor ja nägus proua istunud aias
korvtoolis, käsitöö näppude vahel. Igavusest hakanud
leeripoisid prouat haugutama ja küsinud talt niisugust
asja, millest peenemas seltskonnas avalikult ei räägita.
Järgmisel hommikul olnud leeritõa juures peale õpetaja
ja kõstri veel vöörmünder ning mõned kiriklikes asjus
lugupeetavamad talumehed. Ja enne kui leeripoiste päid
leeriõpetusega hakati tutvustama, õnnistatud nende
paljaid tagumisi otsi ilmaliku tarkuse kibeda õppetun-
niga.

Mitut pidi laudadega täidetud suures peretoas, krepp-
paberiga kaunistatud laelampide all hakkasid mee-
leolu eest hoolitsema taldrikute, kausside, vaagnate vahel
kõrguvad karahvinid ja pudelid. Uustare Sass tähendas
tunnustavalt:

«Laud ninda kui karuäke.»

Oli siin ehk Uustare peremehe või mõne teise puskari-
meistri hoopis krõbedat toodangutki, kuid mesilaste
magusa ja mitmesuguste menetluste tulemusena polnud
kellelgi vaja seaduse pärast südant valutada.

Kui laudkonnad õige pea juba natuke sumisema löid,
tõusid Keskküla Robi ja Uustare Sass väikeseks esine-
miseks sõnakunsti alal. Nad astusid kõrvaltuppa viiva
ukse alla, kus vaba põrandapinda leidis kõige rohkem, ja
esitasid omaenda dramatiseeringu enam-vähem tõesti-
sündinud loost Rannanuka külas mõned aastad tagasi.
Sass mängis kõigile teatud Rannanuka kehviktalumeest,
kelle kõva kuulmine ja sage sõnavõtmine koosolekutel
põhjustas nii mõnegi naljaka juhtumise. Robi kehastas
sõjaväest tulnud uusmaasaajat, kes kutsus külamehi
üles riiklikke kohustusi kiiresti ja kuhjaga täitma. Ta
rääkis kõlava, tulise paatosega, nagu oleks praegu töö-
poolest pakiliseks päevaküsimuseks varumisplaan. Sass
nihkus kogu aeg kõnelejale lähemale, kämblaga kõrva-
lesta ettepoole koolutades, ja katkestas hädise hää-
lega:

«Ma ei saa normi maksta, mul on rinnus valu...»

Robi süttis veelgi. Ta kiskus põuetaskust mingisugused paberid, viibutas neid, karjus näost punetades:

«Näete, ma olen esimese järgu invaliid. Mul poleks vaja grammigi anda, aga ma viin riigile rohkem kui ükski teine, sest ma tunnen oma püha kohust!»

Sass küünitas pea tõlbilt «invaliidsuspaberite» poole ja küsis:

«Kas need onvad rinnarohu ritseptid vai?»

Robi laiutas korraks äärmises pahameeles käsi, siis naeratas ja kummardas sujuvalt koosolijate, eriti naiste poole. Eks olnud Keskküla Robi ju siin paljukannatanud ja metsistunud paigas veel väheseid seltskondliku joonega mehi. Muidugi hoopis kodukootum kui näiteks see, keda täna vargsi mälestatakse. Aga ka ajad on muutunud, ja Kadastiku Reginagi olevat Robi väärtuslikke omadusi igati sobivalt tähele pannud. Aplausi oli ehk enamgi kui niisugune väike pala väärt, pealegi oli seda mõnel koosviibimisel enne esitatud. Uustare koolutas korraks oma härjakaela ja rühkis kiiresti Linda kõrvale, kus klaas jälle täielt ootas.

August higistas. Klaasitõstmine, millele ta peamised lootused oli pannud ja mida ta ka sündsuse piirides nobedasti tegi, ei andnud hoopiski soovitud tagajärgi. Kehal hakkas palav, lipsunöör pigistas kaela, pintsak tundus olevat puust ja mõte muutus muudkui läbinägemamaks. Ei meeldinud talle see Uustare Sassi ja Keskküla Robi vahepala. Paistab, et siin kiputakse kehvema rahva üle nalja viskama. Eks ole inimloomuses ikka peitunud selline upsakas arusaamine, et aitadesse ja sahvritesse kraami kogumine peab mõjuma ka sellele panipaigale, mida kaela otsas kantakse, ja vaesemaid arvatakse aiva kohtlasteks ning juhmideks... August sosistas Teelele:

«Lähme menema.»

Teele vaatas hädiselt, justkui hirmunult ringi.

«Kuidas siis nüüd... kohe alguses? Hakkab silma...»

August nägi silmanurgast, kuidas üks kehakas Hiiekõnnu pereema kirikumehega millegi üle ärevalt nõu pidas. Siis koputas naine kahvliga taldrikuservale ja jumalasalane tõusis kange väarikusega. Ta näis tublisti pahandatud, sest kuigi Luuguse noorperemeest täna otsestelt matta ei saanud, oli ta ometi kaugelt sel põhjuse!

siia kutsutud, aga pererahvas näis tema unustanud olevat. Oli juba ilmalikke laule lauldud, nii mõnegi külalise silmad läikisid jumalavallatult. Aga et siin paistis siiski koos olevat õiglasi hingi, kes tema sõnu igatsevalt ootasid, leppis ta olukorra mõningase ebakohasusega ja alustas kõlavalt:

«Mõned joovad viina, mõned laulavad, mõned tantsivad...» Ta peatus nagu järele mõeldes, et Valuvere omapead jäänud hingi ei kõlba vähemalt praegu manitsema ja ähvardama hakata, ning lisis justkui alistunult: «Ka seda võib teha.» Siis aga pööras silmad taas lae poole, hetkeline järeleandmine oli tehtud ja ta oli jälle tema ise — kristliku armuõpetuse, aga ka karistaja Jehoova seadusesilm siin ekslikus ilmas. «Seda, kes kõike näeb ja teab, ei tohi me aga hetkekski unustada, sest kurjus varitseb päeval ja ööl, hommikul ja öhtul. Täna on meil jällegi põhjust kurbusega päid langeda, sest üks kaunim lill Valuvere niidult tallati kõige paremas öitsemise eas...»

August ajas sõrmed särgikrae vahele, kus kleepus ja kiheles. Pääsemine tuli sealt, kust poleks võinud lootagi — Teele, rahva hulgas ikka nii arglik ja tasane Teele puudutas ta kätt ja ütles: «Lähme!» Samas tõusis ise mitte sugugi vargsi, vaid järsku ja tooliga kolistades, mida August otsemaid järele tegi.

Väljas kuupaistese külma taeva all nõõpised nad palituhõlmad kinni. Teele võttis Augusti käevangust, surus ennast tihedasti mehe vastu. August vastas samaga. Ei lausunud sõnakestki.

Peetrit polnud kodus.

«Muidugi mängib Tupsi poisiga tamkat,» tähendas August ja lisis kohe:

«Lähnen talle järele...»

Otsekui midagi päästvat oli selles plaanis. Kütt elab nüüd seal, vaevalt tal praegu on tulnud tahtmist laupäevaõhtut kuhugi mööda saatma minna, ja August saab näidata, et ta ei ole sel õhtul hoopiski mitte Kadas-tikul, kus kuuldavasti toimub midagi kahtlast, Valuvere jõukama kihi üksmeelsuse paraad või nii... Korraks käis tal mõte läbi pea, et kui paneks õige kiiresti iga-

päevased riided selga! Kuid Teelele tunduks see imelikuna, või veel hullem — ta näeks mehe läbi. Lipsu kiskus ta siiski kaelast ära, viskas kummutile ja sammus välja.

Kadastikul mitteolemist oli Augustil võimalus näidata mitte ainult Elmar Kütile, vaid paljudele teistelegi, kellele seda just vaja oli näidata. Nagu siit üle oja ning laia lumise põlluharja oli sel öhtul kokku kogunenud ümbruskonna varakamat ja igati lugupeetud rahvast, nii täitsid Tupsi ainsa kambri, pisikese poolpimedada toa need valuverelased, kes olid küll juba aastakümneid ilmas elanud, kuid kelle kohta ei teatud öelda, millest või kuidas nad olid elanud. Istuti kolmel ainsal toolil, raiepakul ja magamisasemete servadel — Priidu põlisvanal puuvoodil ning Küti mingisugusel pakk-kastidest kombineeritud sohval. Priidu ja Peeter olid oma kabega laua äärest eemale surutud. Nad seisid püsti, Peeter näppis nuppe, ilmselt soovides mängu jätkata, kuid Tupsi poiss kuulas avasui ja tähtsal ilmel vanemate inimeste juttu. Ka Väravas oli siin, toetus aknalauale Küti selja taga.

August märkas Priidu voodil, Viidiku Oskari kõrval kitsukest vaba serva ja tüüris sinna istuma. Kuigi ruum oli umbselt soe, kiskus ta jopehõlmad koomale, et mitte näidata uue pintsaku pressitud revääre, hoidis püksiviigid hämaruses, mida tattninaga valgustatud toas leidus küllaldaselt. Kütt ütles talle:

«Saa tuttavaks — meie initsiatiivgrupp.»

August neelatas ja vaatas maha. Pole midagi öelda, ilusasti kõlab — initsiatiivgrupp. Aeg läheb edasi. Kui August Mõigul hobust ega atra polnud, oli ta lihtsalt üks armetu külakehvik...

Seesama kõva kuulmisega Rannanuka mees, kelle tervisevea arvel Uustare Sass ja Keskküla Robi olid natukese aja eest hea aplausi teeninud, oli parasjagu sõna võtmas. Juba õue oli August teda kuulnud, sest mees arvas nähtavasti, et kõigil teistel on kuulmisega niisama palju tegu nagu tal endal. Augusti sisenedes jäi kõneleja vait, pööras suurt kiilaspead siia-sinna, et suudelt sõnu lugeda, ja kui midagi olulist ei öeldud, jätkas endist mõttekäiku:

«Jah, kulakatega oleme igatepidi vahel. Kui teeme

õmaette kolhoosi, pole meil millegagi maad harida ega midagi maha külvata. Meiega kampa nad ei taha lüüa, ja kui löövadki, võtavad jämeda otsa oma pihku, meie jääme kolhoosisi saunikutest ja sulasmeestest. Niisikest lugu on juhtunud, lugege lehest...»

Viidiku Elfriede helistas vahele:

«Ma ei saa aru, kas on siis nüüd töörahva võim vai ei ole? Kui on, võtame maad ja varad üle ja asi tahe. Las käivad meie käsu all töö, nagu meie oleme siamaani nende pigistada old. Tasu anname neile õiglasmalt, kui nemad meile on andand.»

Kütt sasis sõrmedega oma linajuustes. Seda sorti arusaamine läks tema temperamendiga hästi kokku. Kuid tal oli küllalt kogemusi, et teada, kui raske on sirgjoonelisel tõel liikuda elu kõverates käikudes.

«Ei, ei, sõbrad,» vaigistas ta ühtaegu Elfriedet ja ennast. «Võim on küll meie, aga ettevaatlikult peame seda tarvitama. Kõik, kes seisavad kolhoosi vastu, pole veel kurnajad ja meie vaenlased. Esialgu ei ole siiski muud targemat teha kui käia selgitava sõnaga majast majja.»

Väravas lisas:

«Veereme ringi nagu sula lume pall ja kasvame. Näe, täna oleme juba Mõigu võrra rikkamad. Eks ole, August...»

August tundis endal kõigi toasolijate pilke ja tal hakkas sama palav ja kitsas kui ennist Kadastikul. Kuradima kavalalt antud napsakas!... Vaevu-vaevu lauge kergitades tabas ta mõnda nägu, vaadet täis kahtlust, sest Mõik oli kord juba initsiatiivgrupist lahti öelnud.

«Nojah...» ütles ta viimaks. Sellesama ainsa sõna lausumine nõudis suurt vaeva. August tegi jope- ja pintsakuhõlmad laiäli lahti, päästis ka päevasärgi ülemise nööbi.

VI PEATÜKK

1

Niisuguse keerulise iseloomuga koosviibimine, nagu seda oli Kadastiku Regina sünnipäevapidu, ei saanudki lõppeda palja pohmelliga, nõudepesemise ja laudadepinkide väljakandmisega. Ka kõige pikaajalisemat ravitsemist nõudvad peanupud nagu Uustare Sassi ja Keskküla Robi omad olid ammugi terved, peotuba muutunud jälle mõnusaks peretoaks. Kuid nii mõnigi pidi muudkui mõtlema, et kui see kõik oleks vaid olemata olnud.

Uhke ja rinnakas Regina seisis üpris kõssis Rimmi Tõnise ees, kui see oma ainsa käega talle külanõukogust väljaviivat ust näitas. Harald Kadastik kartis samaugust sündmust valla täitevkomitees, kartis hullematki ja sibas hoolsa ametnikuna ruumist ruumi, hõredate juustega pea sügaval õlgade vahel, haistis õhust ülemate mõtteid ja soove. Kütti ei olnud enam, kes oleks kohe raksatanud. Ja teadmatus, äikest aimav ootus oli palju halvem, piinavam. Sekretäri pinevuses teritatud kõrv kuulis Väravast muretsemas, et uut partorgi pole veel näha, aga loengud ja muu seda laadi töö tahab ometi teha. Kord nädalas näidatakse koolimajas kino ja ongi kõik. Kadastikus otsekui plahvatas algupärane idee: tema äi, Kärneri Villem, see kodu-uuri ja raamatusonkija võiks rahvale mõndagi pajatada kodukandi põl-luharimise ajaloost! Mõte meeldis esimehele. Kadastik kihutas koju, ärevil veel hirmust, et viimati tagasihoidlik vanamees ütleb ära.

Kahekesi Reginaga veensid nad vana Kärnerit, nagu oleneks sellest tõepoolest nende ja nende laste elu. Vanamees vaatas noori targa, läbinägeva pilguga, ütles: «Hea küll!» ja läks oma tupp.

Vana mehe rinda puged kurbus, justkui kibedus. Tema isemeelne tütar on teinud jälle suuri lollusi, kardab nüüd valitsust ja võimu niisama nagu üldse kartliku-võitu väimeeski. Vana Kärner armastab oma tütart, üleliigagi armastab. Peab lugu väimehest, tema musikaalsusest ja muudest vaimuannetest, on palju kannatanud sellepärast, et Regina pole Haraldit päris meheks pidanud, on teda üleolevalt petnud Luuguse Atsiga, Keskküla Robiga ja kes teab kellega veel. Kärneri Villemil on soe ja isalik tunne tütre perekonna vastu ning ta peaks nüüd rõõmus olema, et suudab pisutki hajutada perele laskunud kahtlast varju. Muidugi ta teebki seda, kuid meel on morn.

Vana Kärneri valge pea kummardus laia kirjutuslaua kohale, pikerguste klaasidega prillid rippusid üsna ninaotsal. Käsi, mille seljal nahka nagu natuke paljuks jäänud, tippis paberile pisikesi tähti, millest gooti s-ide pikad varred selgelt eraldusid. Talle meeldis paberit täita omaenda mõtetega, panna oma sõnadesse nähtut, kuuldut, loetut. Muidu oleks ta võinud ka peast rääkida Valuvere maaparanduse ajaloost, selle vaevarikka töö aastakümned ja -sajadki seisid tal otsekui silmade ees. Tema kasutada on nii uurimisel kogutud andmed kui ka isiklikud kogemused. Mädara majapidamine asub Sõrgatsi ja Laanepere piiril. Valuvere jõgi, mis Sõrgatsis ja kaugemal mere pool kõrgete paekallaste vahel kohiseb ja aina silma rõõmustab, on Laanepere pool paljudele maapidajate põlvkondadele muudkui muret toonud. Seal õõtsuvad tema kaldad madalate luhtadena, tõmmul veel pole voolamisega ruttu, see valgub kevaditi ja sügiseti karjamaadele ja põldudele, sigitab läbipääsmatu põhjaga põõsastikurägasid, sõbrustab hallasid levitavate soodega. Kärner teab rääkida, kuidas mõisnikud ammustel aegadel lasksid suuri kuivendussüsteeme kaevata, aga jõgi saatis veed tagasi, kraavid kasvasid umbe, nii et neist tänapäeval vaevalt võib märke leida. Kolmekümnendatel aastatel kargas Valuvere veeühing jõe kallale. Ka Kärner asus suurte lootustega kampa. Natuke jõuti küll jõesängi süvendada, aga veeühingu maksu tasumisega tuli nii ränka rassimist, et kraavide kaevamise peale ei võinud mõeldagi.

Sellest Valuvere meeste müttamisest pruuni soomu-

daga võib pidada rohkemgi kui ühe loengu. Ainult vana Kärner võib seda teha... Mitte kunagi ei ole Kärneri teadmisi Valuvere rahvale tarvis läinud, kui mitte arvestada seda, et siit perest on juba eelmistest põlvkondadest peale juhatatud laulu- ja mängukoori. Aga teised askeldasid vee-, piima- ja pulliühistutes, panid rahad nobedasti veerema, mida Kärner ei osanud.

Ja nüüd läks korraga Kärneri Villemi tarkust ja teadmisi vaja! Mispärast? Sest tütar oli lollusi teinud. Ei, mitte ainult tütar. Regina armastab poose teha, edvistada julguse ja seesinatsest maailmavärgist üleolekuga. Luuguse noorherra niisugune mälestamine oli kõigi Valuvere auväärsemate peremeeste ja emandate soov, ainult peale Kadastiku Regina ei sõandanud keegi asja enda peale võtta. Ja peied peeti Kärneri Villemi katuse all, siin leinati taga Luuguse perepoega, kelle rahakas ja võimukas isa on Kärnerit kui kehvemat ning väetimat mõnelgi korral pigistanud. Kärnerist tehti vooimees Valuvere kirikhärrale, küsimata, kas vana kirjamuukija tarkus ei ole ammugi juba armuõpetuse loraks ja kirikumehed petisteks tunnistanud.

Nüüd on vesi ahjus ja nahapäästjaks kõlbab ka vana Kärner, keda siin ikka vaid pisut isevärki paberituhnikaks ja mesilaste paaritajaks peetud.

Umselt soojas koolitoas, loosungiriidega ehitud ja veeklaasiga varustatud kõnepuldist rääkis Kärneri Villem maha oma tunniajalise jutu aastasadade toimetustest Valuvere vesistel maadel.

Ruumi tagaseinas ootasid kinoaparaadid, noorem rahvas istus kärsitult. Vanematest inimestest mõni tukastas, mõni kuulas avasui ja imetlusega, et on ikka vanamehel peakolu, mis kõik teab ja kinni peab... Kärner lõpetas. Murdis rohkem moepärast kaasavõetud paberilehed kokku, pidas pisikese pausi, tõstis lõua kõrgemale ja ütles nagu väljakutsuvalt:

«Peaks olema selge, et ainult sotsialistlik maapidamine jaksab soodest võitu saada. Kui meile mitte ainult oma õuema, vaid terve kodupinna saatuse südamele armas on, siis ei ole mõistlik ühinemise vastu raiuda.»

Klassiruumis läks elavaks. Osalt sellepärast, et loeng oli lõppenud, kuid ka loengu üpris ootamatute lõpusõ-

nade pärast. Kui Kärneri Villem oma pealisriideta kasukat selga kohmides ukse poole läks, saadeti teda kõnekate pilkudega.

August Mõik tõusis püsti, kui lektor temast möödus. Hakkas ka ukse poole minema, ehkki alguses oli kavatsenud filmi vaatama jääda. Mõik oli küll andnud lubaduse esimeste seas kolhoosi astuda, oli initsiatiivgrupi mehena teisigi sellele teele kutsunud, kuid salajases südamesopis lootis, et see saunikute ja sulasmeeste ettevõtmine kukub läbi, põrkab põlise põllumehetarkuse, maaelu vana ja toeka alusmüüri vastu. Ja nüüd äkki — Kärneri Villem, Mädara vanatalu põlisperemees...

August pressis läbi uksele ummistunud inimestepuntra. Kärnerile, kes oli juba esikus, öeldi järele summutatud mõminaga:

«Kuradi raamatukrae! Tema hakkab talusid ühendama!»

Tohvri Joosep kiunatas:

«Küll siis räägid teist juttu, kui muudatus tuleb. Hoopis teist juttu!»

August astus õue. Kärner eemaldus teeäärse kuuseheki varjus, vaid ta kärmete sammude krobinat oli kuulda. Öökülm kahutas päeval sõmerjaks sulanud lumepinna rabedaks kärjeks. August läks sammuhälte suunas järele, jõudis maanteel Kärneri kõrvale ja kohmas sissejuhatusest:

«Kuda sa sellele mõttele oled tuld?»

«Rääkisin pikka ja omateada selget juttu...»

«Seda küll jah, muidugi... Ma mõtlen just viimast...»

Kärner hõõrus käpikuga nina, kihistas naerda:

«Ei tea, misikene jutt ilma lõputa käib. Igal jutul olgu oma algus ja ots. Paistab, et terve mu pikk joru sealt kõnepuldist pani rahva magama ja lõpp ehmatas üles.»

August vaikis õiglases pahameeles. Tema oli tõepoolest kogu aja tähelepanelikult kuulanud. Ta tuli koolimajja ja oli algusest peale hoolas kuulaja juba Kärneri Villemi enese pärast. Sellest vaiksest, eraldunud vanamehest õhkus nende vintskete meeste hõngu, kes rajasid mõisa söödiservadele Eestimaa tugevad talud, töid peosaalidesse isamaalised laulud ja pistsid parunite mõisad põlema, kui õigluse mõõt hakkas üle kobrutama.

Need jõukad pärisperemehed, kellega Augustil oli tulnud kokku puutuda ja vägikaigast vedada, kandsid juba teistsugust vaimu. Ka nemad laulsid isamaaliselt, kuid kosusid rohkem osavate ärimeestena kui maaharijatena. Neist peredest võrsusid ülbed noorhärрад, kes neljakümne esimesel aastal löid sakslastega mesti ja kõmmutasid maha oma rahva kehvemaid poegi. Vana Kärner tundus talle üle rahutult visklevate aegade lehviva hea, terve vaimuna. Kuidas tema ikka ühinemise mõttele võis tulla? «Ei ole mõistlik vastu raiuda...» Raiub noh, kõik siin seespool raiub vastu, midagi pole parata!

«Täitsa selge,» arutles August, «miks tõsist maaparandust ei saand enne teha. Nüüd on meil ju sotsialism olemas, soode kuivendamist ei saa enam keski takistada. Orunurmel ei ole küll madalaid maid, aga eks minagi kaevaks oma kraavid, nagu siinamaani on metsaveos käidud, teeparanduse kohustust täidetud. Ka ilma kolhoosita.»

Kärner ei vastanud tükil ajal. Nii tükil ajal, et August jõudis endamisi rahustavale ja pisut uhkeldavale järeldusele: ei ole vanamehel enam midagi öelda, pingutagu palju tahes oma kirjatarga ajuvärki, lihtsa ja selge elutarkuse vastu ikka ei saa! Siis aga jäi Kärner järsku tee peale seisma ja rääkis isaliku tooniga:

«Kallis Mõik, sind ikke vaevab see minu loengu lõpp. Tühja temast! Maaparandus või mitte, kolhoosidest ei pääse niikuinii. Neljakümnendal aastal ütles küll, ma ei mäleta mis-nimeline riigipööraja, et kedagi ei hakata piitsaga paradiisi ajama. Hakatakse ikke, miks ei hakata. Sa ise oled selle võimu mees. Kui Luuguse Atsi teise ilma saatasid, su süda ei vaevand. Aitasid ajada selle võimu asju nagu kord ja kohus. Ka kolhooside tegemine on selle võimu asjaajamine ja see aetakse jutti. Aga sinu süda vaevab...»

2

Teed hakkasid lagunema juba keset märtsi. Soe, niiskusest röske õhk uuristas ja lammutas lund pealtpoolt, jäätumata maa ei pakkunud altpoolt vajalikku tuge, vaid õonestas omakorda. Tihedaks ja kollaseks tambitud külatee andis ajuti hobusekabjale järele, jalg

sumas läbi ning mõnikord pritsis sealt põhjast halli või koguni mudavärvi lobjakat.

See sõit ei olnud Näsule meeltemööda. Ta teadis väga hästi, et reele, mis praegu küll hõlpsasti järele lohiseb, hangutakse metsas niisugune heinakoorem, et hobuse laudjast tükk maad kõrgem saab. Siis annab juba sikutada, tuleb kinnijäämisi pehmetes kohtades, hüppamist, nii et rakmed ragisevad, tuleb lõõtsutamist ja rabelemist. Hea seegi, et peremeest täna pole, pääseb suurema söimuta. Ja ega vemmaldi vist vihisema hakka, sest perenaine pole veel kunagi Näsut löönud. Üle tüki aja istub rees jälle Tupsi poiss, kes küll ei peksta, aga ikkagi teeb kurgupõhjust koledat häält ning rebib ohjadega valusalt suuraudu, kui koorem kinni jääb.

Paras pimedus oli juba õuele laskunud, kui Priidu viimased hangutäied lauda peale upitas ja Teele need ulualla toppis. Nii. Nüüd on siis heinad ikkagi metsast kodus, loomadel kevadeni nosimist.

Tõtt öelda ei olnudki heinajärg veel päriselt lõpukorral ja teede lagunemise oht ei tulnud Teelele ka mitte kõigepealt meelde. Jonnakas heinaveo plaan hakkas küpsema pahameelest Augusti vastu. Mees ei mõista nähtavasti hinnata head kodust läbisaamist ja vastastikust mõistmist, mille poole Teele ometi nii visalt püüab, kuid mis nende majas üha haruldasemaks jääb. Kui nad tol õhtul Kadastikult sünnipäevalt tulid, tundus jälle nagu nooruses, kui kogu maailm näis olevat nende vastu, nemad aga teineteise käest kinni hoides ei kartnud midagi. Kas nüüd ei olda puha nende vastu: ühelt poolt vaadatakse Mõikudele kõõrdi ja teiselt poolt igatsetakse nende varanatukesele käpp peale panna! Aga kuhu on jäänud vastastikune arusaamine, soe, sõnatu ligidus? August käib koguni, kodused tööd aiva laokil, külarahvast ühinemisele keelitamas! Ise pole ta sellega rahul. Ei ole, kuid naist oma mõtete lähedale ei usalda. Põikleb sõnadega ja pilguga, hoidub kodust eemale. Täna jälle mingisugune aktiiv juba keskhommikust peale.

Õhtul, jah, õhtul saab nagu muuseas öeldud: «Tõime Tupsi poisiga heinad koju, sest mine tea, kas homseks enam veoteed jätkub.» Eks Augustil ole siis piinlik küll. Ja et Tupsi Priidu jälle Mõigul tööle pandi, käib tal muidugi hingest läbi.

Aga kui mees ka hilisõhtuks koju ei ilmunud, lahjenes kättemaksu mõnu lihtsaks pahameeleks. Viimaks hakkas Teele muretsema. Kui teaks, et just jooma peal on, ei tasuks südant valutada. Aga kus mujal ikka nii kaua ollakse? Varsti öö käes. Oh neid aegu küll! Pole August enamalt kunagi nii himukalt klaasi poole vaadanud.

Trepil kopsiti ja kraabiti jalgu, aga seda tehti liiga suure hoolega, et tulijat võinuks Augustiks pidada. Sammud kojast olid nobedad, kerged. Tuli haruldane külaline — Kadastiku Regina. Ta tõi ootamatuid teateid. Ka Regina oodanud oma meest, läinud viimaks vallamajja. Seal öeldud, et Kadastik on Tohvri varandust loendamas ja üles kirjutamas. Tohvril kohanud Regina veel Elmar Kütti ja August Mõiku. Viimane palunud oma poolt läbi minna ning öelda naisele, et see ei muretseks.

Naised istusid valgeks küüritud köögilaua ääres, näod tõsised ja kohkunud. Teele tõusis, pani toaukse kinni, et viimati on Peeter ärkvel ja kuuleb niisugust juttu. Esiotsa tundis Teele nagu kergendust, et Regina ei hoidu sünnipäeva-vahejuhtumi pärast temast eemale ja tal on selle suuremeelse naiseiga ühesugune mure. Aga siis taipas järsku, et valla täitevkomitee sekretär on töökoha tõttu seotud mitmesuguste asjadega, August aga topib ise oma nina igale poole! Naine vedagu heinu, tema aga käib võõraid varandusi üle võtmas! Ei tea, millega see ükskord küll lõppeda võib?

Joosep Tohver oli noores eas kogunud kitsilt tsaari kuldrublasid, need segaste aegade saabudes paberrahaks ümber vahetanud, kuna paberit on hõlpsam hoida; oli kogunud «kerenskeid», marku ja kroone, siis jälle rublasid ja jälle marku ning uuesti rublasid. Raha, loomi ja vilja oli tal ikka küll olnud, kuid mees ei raatsinud peret korralikult toitagi, rääkimata riietamisest, mööbli muretsemisest või uute kambrite ehitamisest. Kolm meest, kes nüüd Tohvri majapidamist üksikasjalikult arvele võtsid, kohtasid laudas, aidas ja rehealuses priske jõukust, eluruumides aga masendavat inimlikku viletsust. Siin olid loomad ikka paremini elanud kui

inimesed. Oma neljajalgsete nimel, hoopis elutute asjade nimel vihati siin õelalt ümbritsevat ilma, vihati võimu, kõike vihati.

Ainult kõige viimasemal ajal oli Tohvri usk raha väärtuse püsivusse mõnevõrra kõikuma löönud. Suure sõja järel tõid talumehed kartulivaka eest linnast korraliku diivani, või viskasid vankrisse paraja pekikäntsaka, pisut võid ja jahu, tagasi tulles aga laadisid peale moodsa puhvetkapi koos kristalliga. Ka Tohvri lagedas tagatoas seisis uhke tugitool, mille kirev pealisriie otsekui karjus kunagi ajalehepaberiga ülelöödud seinte kolletuse vahel, tõmmude, ämblikuvõrkudega ühendatud laeplankude all. Vististi endises poiste toas, nüüd igasuguse koliga täidetud külmas ruumis läikis tiibklaveri lai must selg. Kuigi Tohvri keegi üle kahe takti viisi ei suutnud pidada, ka need mitte, keda «muudatuse» teel koju oodati, ja vaevalt siin majas üldse laulujoru miksiks peeti, oli Joosep neljakümne viiendal aastal Leningradist klaveri kaasa toonud. Vanamees teinud selle tülika kauba häda sunnil, nimelt oli kaasavõetud või kuumal ajal vedelaks sulanud ja polnud mahti pikemalt ringi vaadata, pidi esimese ettejuhtuva pakkumise vastu võtma. Pärast kurtis Tohver veel pikka aega külarahvale, et klaveri kojutoomine läinud tal rohkem maksma kui niisugune riistapuu väärt on. Nõnda oli siis see mänguriist Valuvere tõsisele põllumehele kaela määritud. Võttis siin hulga ruumi enda alla, ei pidanud õrnuri kogukamat koormat välja kui väikese silgupüti ja vanad lagunened rangid.

Harald Kadastik tähendas:

«Justkui roti pesa — mis vähegi kõlbab ja kas või ainult läigib, on kokku veetud.»

Teda kui muusikasse kiindunud meest, kes eluajal oli jõudnud endale vaid viiuli muretseda, puudutas hinnalise muusikariista ebakohane saatus. Ent kriitilise märkuse poetas ta siiski pigem selleks, et leevendada pinget, mille ta ennist ühe teise ütlemisega oli esile kutsunud.

Kui nad olid laudas valmis saanud ja suundusid hämarikus rehealuse poole, pörkasid õuel kokku Roosihärma Antoniga. Roosihärm tervitas südamlikult, pakkus kätt. Kuid Kütt läks näost punaseks ja käratas:

«Ah sina kohe jaol! Kao rutem kui tulid!»

Roosihärm kaduski väga ruttu, sest sugulaslikud suhted selle ametipulgalt kukkumise järelgi nähtavasti veel võimuka mehega olid tal ju nüüd lõplikult katki.

Kadastik kohendas prille, köhatas tasakesi. Kibeles ilmses ütlemisvalus. Kui nad olid juba rehe all, tähendas nagu muuseas:

«Spekulant luusib vabaduses. Mõnes punktis õieti pikameelne ja pehme see meie seadus...»

Kütt heitis ütlejale põgusa arusaava pilgu, lausus:

«Roosihärma teod tahavad veel ametlikku selgitamist. Tohvri süü on ammugi kindel.»

Mehed istusid reeservale suitsu tegema. Öhtune vaikus oli pinevil, ärevalt laetud. Kütt alustas rahulikult arutledes, kuid iga sõna lükkas järgmist ägedamalt takka:

«Ma ei tea praegu täpselt öelda, kui palju maad jagati Valuveres neljakümne esimesel aastal maatameestele. Aga komisjon tegi kindlaks, et Rannanuka ühishauast ümbermaetute seas oli kaheksateist uusmaasaajat. Kui nüüd kogu maa ja vara võtta üksikute käest ja jagada õiglaselt ära — proovige arvutada, mis see kuulitinas välja teeks!»

August hõõrus käpikkindaga aegamisi laternaklaasi. Teda see seletus ei rahuldanud, ehkki tunnistas otsast lõpuni õigeks. Ega see olegi kellegi seletus, mõtles ta, eks käi Kütilegi vastukarva võõras elupaigas puistamine ja mees katsub ennast rahustada. Liitati veel, et Roosihärma jaoleilmumine seadis puistajad otsekui temaga ühe pulga peale. Ja Kadastik poetas meelega või kogemata terakese tõtt, mida siin ilmas on ometi kõige raskem taluda.

Nõnda heietas August Mõik endamisi võimalikult pealispinnalisi mõtteid. Kui Kadastik osutas klaverile, püüdis August mälus elustada kentsakat pilti, kuidas Tohvri Joosep kogukat mänguriista koju toimetas. Auto ei sõitnud Tohvri teeotsast alla. Kuni Joosep hobust rakendamas käis, seisis pill ristikukõrrel ja külapoistel oli seal klimberdamist. Kui peremees tuli, panid poisid plagama. Tohver karjus neile järele, et tulgu tagasi ja aidaku raske riist vankrile tõsta, aga poisid arvasid, et nendega riieldakse, ja pledisid aina kiiremini ja siis hak-

kas Joosep tõesti nutuse häälega sõimama. Juhtus siis August mööda minema ja varsti Keskküla Robi ja üsna vintis Uustare. Kõik keharammalt vallas üle keskmise, kuid rassida said kõvasti. Siis hakkas Uustare algul vihjamisi mõista andma, lõpuks kurjalt nõudma, et kallaku Tohver vaevatasuks kas või klaasikenegi sealt sahvrist juurikate pealt. Tohver kaebas, et niikuinii on selle kahtlase väärtusega kraami transport ta ära laostanud, oma küla mehed võiksid ikka ka niisama vanainimest aidata. Kui Uustare siiski veel visamalt peale käis, muutus Tohver isiklikuks. Robi ja August said südamest itsitada. Aga nüüd tegi see mälestus meele koguni kurvaks.

Kui ta hilisööl mõtete koorma all koju minnes Uustare teeotsast mööduis, nägi ta Sassi rohuaia nurgas seismas, üksisilmi vaatamas pimedusse, mida siin-seal puurisid läbi autolambid. Mees pööras kärmelt ringi, kui samme kuulis.

«Mis on?» küsis August. «Kas sind otsitakse taga?»

«Pole märgata,» vastas Uustare ja astus lähemale, jätkas jutukalt, ilmse kergendustundega:

«Tead, Mõik, meie peres pole keski jumalat uskund — ei isa ega vanaisa ega mina ammugi. Aga maapealset võimu kartama ja armastama on meid manitsetud, ja selle järele on ka käidud. Ainult Uustare Sass Virumaalt on viimases otsas selle seaduse unustand. Olen võimu pilkand ja katsund temast muudkui mööda põigata. Nüüd akkas järsku kõhe. Võttasin kõvast viina, aga ei mõjund. Tule, Kusti, meile, rüüpage kahekeste...»

Ei, Augustil polnud selleks põrmugi soovi. Kõvasti või vähe — võtmine ei aita. Täna igatahes mitte. Autotuled puurivad pimedust, paljusid inimesi viiakse ära. Ja tulevadki kolhoosid. Sai kaheldud ja kaalutud ja hinge vaevatud, aru peetud Küti Elmariga ja Kärneri Villemiga. Nojah, hommikul kutsuti vallamajja, ei öeldud, mispärast, ei selgitatud sealgi enne midagi, kui mundrimehed autodega saabusid. Nõndaks. Võõrad mundrimehed küll, aga August Mõik oli kambas. Mitte ainult täna. Vintpüssiga ja jahipüssiga on ta selle võimu asju ajanud ja süda pole vaevanud, nagu Kärneri Villem märkis. Täna aitas inimesi pikale teele minna...

Uustare Sass väriseb enda pärast, temale võib kõva sämagonn hingetooks olla. Mõigule mitte. Mõik peab aru andma. Iseendale ja paljudele... ja — mis momendil kõige hullem! — oma Teelele!...

3

Asjatuks osutus Augusti kartus, et tema naine aja uute nõudmiste ees pea kaotab. Ennemini oleks võinud August enda kohta öelda, et ta kodus kuskilt otsast kinni ei oska hakata. Teele kohanes kiiresti, läks järsku enneolematut energiat täis.

Mõigu perenaine mõistis, et nüüd peab laiemalt mõtlema, ei saa muretseda ainult oma pere piirides. Tal oli pikemaid jutuajamisi Tupsi poisiga ja külanõukogus käimist.

August oli enamasti päevad läbi kodust ära. Ta kuulis oma naise ettevõtmistest väga ebasobivas olukorras.

Ta tuli parasjagu ringkäigult koos Kärneri Villemiga. Varahommikust saadik olid nad jalul ümbruskonna heinatagavarade kindlakstegemisel. Nad käisid läbi palju lumelobjakalisi küladeid, pahlasid ka metsaküünide juurde. Korraga avastasid tihnikusse suunduvad ebatavalised jäljed — inimeste omade kõrval lehma jäljed sel karjatamisest veel nii kaugel ajal!

Keset noort kuuserädi, sõjaaegses maasse ehitatud punkris krõmpsutas heinu ja inises haledalt kõhn maatõugu lehm. Loom kuulus ühele Rannanuka talumehele, kelle maa ühines Sõrgatsis loomisel oleva kolhoosiga, kuna Rannanuka sõjast järelejäänud üksikud talud omaette ühismajandit ei moodustanud.

«Näed sa,» tähendas Kärner, «kuda inimestel-küüned on kasvand! Loom kas või lõppegu maa all märjas ja pimedas, aga kolhoosile ei täi anda.»

Et Kärneri Villem Rannanuka mehe tegu nii südamest hukka mõistis, süttis Augusti meelepaha märksa ägedamalt, kui see ehk tema enese tunnete varal oleks toimunud. Luuguse majas, kust teaduslik majand oli ära kolinud ja kuhu seati nüüd sisse kolhoosikeskust, oli koos palju inimesi, kui Kärner ja Mõik ringkäigult saabusid. Seal ütles August täis tulist viha, et punkrisse

peidetud lehma ühistamisest üksi on vähe — mees tuleb vastutusele võtta!

Sellepeale tähendas Teldri Juula:

«Mis sul nende võeraste loomade üle niisike mure on, kui ise ühtki looma kolhoosi ei anna?»

«Kuda ei anna?» imestas August. «On ju ninda, et üks lüpsilehm jääb omale, teise toon ära.»

«Teele kirjutas täna teise lehma Tupsi poisi nimele,» öeldi nüüd mitmest suust, tageda pilkega teatati Augustile seda uudist.

Kolhoosikeskuse ja Mõigu vaheline teeots oli täna nagu lühem mehe jõudsate sammude all. Mõne pika sõõmu niisket tuulevaikset õhku jõudis August käies kopsudesse vedada. See andis jõudu ja kõla tema häälele, mis kodus valla prahvatas nagu südasuvine kõu:

«Mida kurat sa siin omaette tõnmerdad ja mulle sõnakestki ei lausu? Teed mu inimeste ees lollist! Homme-päev viin lehma kolhoosi lauta, sina õiendad oma paberid külanõukogus, va mehkeldaja!»

Seda kokkupõrget näis Teele just oodanud. Ta ei kohmetanud hetkekski mehe ennekuulmatust häälest. Tublisti ületas ennast hääle poolest temagi:

«Ah s i n a viid lehma ja mina õiendagu o m a paberid! Nii et minu oma pole siin muud kui ainult paberid? ... Lehm oleks ammu nälga lõppend, kui meie Tupsi poisiga poleks heinu toond. Sina niisugustest asjadest muidugi midagi ei tea. Sina tõllerdad mööda küla, jagad oma ja võorast varandust. Ja kui ilmsiks tuleb, et Mõigu mõisast ei kannatagi nii laia joonega välja pakkuda, on sul inimeste ees häbi, tuled minu peale karjuma.»

Ning järgnevalt sai August üksikasjalikumalt teada, kuidas see lehm õieti on muretsetud. Teele on sead sööt-nud ja võid kokku vändanud, on selle üleannetu hobusega suure hirmuga turule sõitnud, kui August mõnikord päevade viisi haarangutel käis. Või ja liha ja piima müügiga poleks nad lehma sabaotsagi näinud, kui ei oleks saunas samagonni keedetud. Aga kas polnud see just kange peremees August, kes virises ja värises, et temal kui valla aktivistil ei kõlba seadusest mööda hiilida! Roosihärma Antoniga ei tahtnud August tegemist teha, et see olevat ilge spekulant. Aga kes muu oleks

kodupuskari maha kaubelnud ja Mõigule tõhusad rahapatakad koju toonud? Et kõik asjad on siiski aetud ja lehm lauta ostetud, on maksnud perenaise vaeva ja närve. Oma hobuseeputisega tehku August mis tahab, pistku see või sinna kohta, aga muis asjus on naisel ka sõnakene kaasa rääkida.

Õelnud kõik südameilt ära ja mõnda olulist kohta veel korranud, hakkas Teele nutma.

Valjusti nohisedes võttis August naise sõnasaju all ennast üleriietest lahti, hõõrus jalarätiga lubivalgeks haudunud varbaid. «Lahku saab sellest tulehargist mindud,» töötas ta endamisi.

Aga kui kõht oli kartuleid ja pannil keedetud suuri kevadräimi tugevasti täis vitsutatud, läks enesetunne leebemaks. Ta meenutas, missugune Teele siis oli, kui ta üsna saamatust ja kohmetust plikakesest naiseks tehti. Mehe mõtted juhtisid suure autoriteediga nende ühendatud elu, tasaselt ja täis usaldust järgnes Teele Augustile. Ja näe nüüd, missuguseks kuulipildujaks on ta kõnemehtanism kasvanud! Justkui Augustile valmistaks rõõmu oma loomi ühislauta viia. Tõepoolest, teda ajas vihale see ütleмата piinlik moment: räuskab võõra tembu pärast, kui ta ise pole põrmugi parem. Aga häbiga saab igast linnast läbi. Asjad on ju ametlikult joonès. Miks ei või ka Tupsi poiss ükskord lehma omanikuks saada...?

Küllap oli lehmaluugu põhjuseks, et üldkoosolekul ei valitud Augustit ühegi ameti peale ega kolhoosi juhatusse. Muidu oli juba jälle harjutud teda aktiivseks meheks pidama. Ka tegeliku põllumehena ei olnud ta ennast halvast küljest tutvustanud. Esitati küll mõnel puhul August Mõigu kandidatuuri Uustare Sassi ja teistegi poolt, kuid käed tõrkusid tõusmast.

Valiti juhatus ja esimeheks Kärneri Villem. Revisjonikomisjoni etteotsa leiti kõige kohasemaks Viidiku sõnakas pereema. Kolhoosi nimeks pandi «Sõrgatsi».

Vastne juhatuseliige Elmar Kütt, kes Mõikude tembust alles nüüd kuulda sai, oli sellest otse isiklikult solvatud — ta elas ju Tupsil, vaata et ei peeta veel asjaosaliseks! Pärast koosolekut pidas Kütt kojuruttava Augusti õuel kinni, et küsida vaikselt, ühtaegu vihaseks ja kurvalt;

«Kui kaua sa küll selle omandinatukese taha komistad? Või ei saa sa eluilmaski jalgu maast lahti?»

August ei märganud pahaseks saada. Jätkas sõna lausumata koduteed ja löi käega.

4

Nõnda sai siis Orunurme elusolenditest Näsü kõige otsesemalt tunda aja pöördepunkti. Sest kõigi teiste elu jätkus, kuigi suuremate või väiksemate muudatustega, ometi endises paigas. Ei olnud ju Tupsi majahurtsiku ümbruses niisugust varjualust, mis lehma oleks ära mahutanud. Punik mäletses endist viisi Maasi kõrval oma igapäevast heina, tilgutas Teele lüpsikusse mullusele vasikale määratud viimaseid piimaliitreid, neid üsas võrsuva uue järglase jaoks järjest rohkem kokku hoides, teadmata sealjuures midagi enda kuuluvusest uuele peremehele. Erinevust eelmistest kevadetest võisid lehmad tajuda vaid selle kaudu, et perenaine neile nüüd ka põlluheina ette tõi, mis ennemalt ikka oli künni ajaks Näsule hoitud.

Aga Näsü elas endises Tohvri tallis. Ümberringi hobuste erutav lõhn, mis ajas meeled elevile, elustas amuseid mälestusi. Kuid need siin olid kõik tuimad tööhobused ja Näsü ise oli juba samasugune. Ei olnud tahtmist proovida, kas üle valgetest laudadest latri ulatab naabrit hammastega naksama, et tuleks siis trampimist, norskamist ja heledat hirnumist. Ja päevades oli jälle palju valgust ja õhus tundus kurjakuulutavat hõngu, mis tuletas meelde tinarasket astumist mustal künnivaol. Kas on see elumuutus üldse nii põhjalik, et kevade ees pole enam vaja hirmu ja tuska tunda?

Ega olnudki.

Varsti tuldi Näsule järele. Tuli vana tuttav laiade õlgade ja pikkade kätega mees, lapitud tööpüksid reite ümber lotendamas, kõlisevad valjad peos. Näsü teadis, milleks tuldi, kuid kohtumise rõõm sai korraks tulevikumuredest võitu ja eneselegi ootamatult ühmatas ta rõõmsalt ning hõõrus põske vastu peremehe õlga. Hellitavalt patsutati tedagi ja anti suur tükk leiba.

Teepind kleepus kapjade külge, vankrirattad olid mudaga mähitud ja veeresid pehmelt. Ratsuteidpidi aisa

külge seotud must ruun tuli nagu vastumeelselt Näsü tõtlikele sammudele järele. Kaugused helisesid nõnda kui kevadel ikka.

Aga Näsut ei toodud tallist välja seda kevadist loodusepilti vaatama ja imetlema. Temal ja ta tusasel kaaslasel hakkas kohe pihta väsitav vedamine lepiku ääres. Siin pudrutaolises mullas oleks ehk ader üsna kergesti järele tulnud, aga selle-eest oli astumise endaga tükk tegemist.

Näsü proovis vana tempu: jäi seisma ja kõõritas tagasi vaadata, mis pidi olema märguandeks, et nii pea ei ole tal kavatsust seda sõtkuvat astumist jätkata. August nõõtas, ent ilma kärsitusetä, nagu näis. Nähvas vembraga, kuid Näsü paljukannatanud tagumikule tundus see peaaegu paitamisena. Siis tuli peremees ja kohendas range, patsutas hobust kaelale, keeras endale plotski ette ja silitas jälle Näsut ning pobises midagi hellitava häälega. Jaa, mitte ainult Näsü elukoht polnud muutunud, paljugi tuli sel kevadel ette uut ja enneolematut, mis tema hobusemõistusest üle käis . . .

Juhtus niisugustki asja, et keset tööd peatuma jäänud, kujunes seisak tüütavalt pikaks. Nõnda oli kord suvel kesakünni ajal oru kaldal.

Kui hobustepaar Näsü initsiatiivil pausi tegi, läks August põllu äärde, istus kivile suitsu tegema. Niidueelne ristikuväli, põllupeenrad ja teeperved kirendasid õites, uimastasid lõhnadega kuuma päikese all. Hea heina-aasta, mõtles August ja jäi sellest murelikuks. Ei ole veel teada, kustkohalt saab oma lehmadele talvehein tehtud. Kolhoosist lubati normipäevade alusel anda, aga ega sellest jätku. Igal aastal oli heinaaeg see kõige kibekiirem ja üleliia ei saanud kunagi. Nüüd on küll Näsü näol üks heinatarvitaja vähem, kuid põlluhein, org ja teised paremad tükid koristatakse kolhoosile.

Kui ta nõnda muretsedes pikki suitsumahve vedas, kostis oru teisest otsast Teele hääl heledalt ja lõikavalt ning veel üks naisehää, mis oli palju lõikavam, ehkki mitte hele. See teine hääl pani Augusti viivitamatult ja kiiresti sinnapoole astuma ning sellest tuligi Näsüle ja tema kaaslasele pikk igav seismine adra ees.

August mõistis kohe, mille pärast orus tülitsetakse,

kuigi esialgu veel sõnu ei eraldanud. Teele oli karjatanud lehmi oja kaldanõlval kartuli- ja hernepõllu ääres. Lehmad olid mahlakamaid toppe otsides mööda nõlva edasi liikunud ja muidugi tõmbas neid varsti alla orgu, kus praegu lокkas ja lõhnas tihe noor hein. Seal oja-poolses otsas oli orupõhi eriti rammus.

Juba kevadel noore rohu ajal oli Teele lubanud lehmadel orgu minna ja August oli seda naisele ette heitnud. Kevadised jäljed olid tasaseks kasvanud. Aga nüüd, enne niiduaega, olid loomad jälle heinas, kadusid sellesse kõhtudeni ja veel enamgi, õgisisid ahnelt, nagu mõistes, et see kriiskav naistekisa just nende kohta käib.

«Siin oli lepavõsa!» kiljus Mõigu perenaine. «Mina ja August tegime, et siit nüüd heina saab. Ja sina tuled peremehetsema! Kes sa õige oled?»

«Kolhoosnik olen ja revisjonikomisjoni esimees ka veel, kui tahad täpselt teada,» kuulutati võimsalt ja võimukalt. «Kolhoosi laustad ja ei taha leppida, et Valveres kulakute võimule lõpp on tehtud.»

«Ja nüüd on sinu võim ja hirmuvalitsus...?»

Naised seisis üsna lähestikku. Teelel oli käes vemmal, mida ta ka vibutas. Võib-olla kartes, et vastane võib aktiivsemaks muutuda, haaras Elfriede vemblast kinni. Teele kiskus oma poole.

Väike ja abitu paistis Teele Viidiku emanda vastas. August lisas sammu. Kuigi ta lehmade heinalaskmist ei õigustanud, kihvatas temas ometi teravalt. Üksikasjadeni tuli Augustile meelde koosolek vallamajas, kus ta Elfriede osatamise peale vaata et külakurnajaks tembeldati. Ta haaras Elfriede õlast kinni ja tõukas oma naisest eemale. Viidiku pereema lendas ootamatust tugevast tõmbest selili. Toekad mudatribulised sääred tegid õhus mõne abitu liigutuse, kuid leidsid kohe jälle maapinna, uskumatu väledusega ajas kogukas keha ennast püsti. Vemmal oli jäänud Elfriede pihku, see sadas nüüd valusalt vastu Augusti paljast käsivart. August haaras riiaka naise randmetest kinni. Häbi oleks naisterahvast lüüa, kuigi selleks oli kange tahtmine! Aga Viidiku pereemal oli jõudu enam kui mõnel mehel. Oma Oskarit on ta koduste asjade pärast küllalt tuuseldanud, mis siis nüüd terve kolhoosi nimel on kahega toime tulla! Käed sai ta vabaks sel teel, et õiendas ja-

laga Augustile mehelikku kohta. Teele, kes oli Elfriede juustest kinni haaranud, sai küünarnukiga vopsu silma-
auku ja paisati võitlusvõimetuna eemale. Augustit ei
päästnud ka see, et ta vastast enam ei alahinnanud ja
ühtki võitlusvahendit paljuku ei pidanud. Tõhusaid mat-
sakaid sai ta rohkem kui jõudis anda, peale selle veel
kriimustusi näole ja kaelale.

Kähmlus orus ei jäänud muidugi ainult osavõtjate
teada. Elfriede juba hoolitses selle eest. Mitte latramis-
himust, Viidiku pereemale polnud raske eluvõitlus
mahti andnud keelt lusti pärast pruukida, see külg oli
tema karakteris tõepoolest välja kujunemata. Aga seda
sõnarikkamaks muutus Elfriede, kui rääkida tuli asja
eest. Sündmus orus oli hoiatava tähtsusega, seda ei või-
nud, ei tohtinud vaid enda teada pidada. Ja järgmisel
kolhoosi koosolekul ei astunud mitte keegi Mõigu kait-
seks välja, kui otsus tehti, et Tupsi poisi lehmapidamine
on paljas vigur ja lehm tuleb ühistada.

Peeter heitis vanematele ette:

«Mis te ometi ahnitsete niimoodi? Ma ei julge enam
teiste hulka minna.»

«Sina ka veel! Ise ei tea pooli asjugi,» sähvas ema
kurjalt, aga see ei seadnud koduseid asju õigetesse vahe-
kordadesse. Sest mõneks ajaks kujunes Mõigu majas
niisugune pilt, et pikk ja peenike seitsmenda klassi poiss
säilitas valju süüdistava ilme, kuna vanemad püüd-
sid peita häbistava kähmluse jälgedega nägusid.

Voodis und oodates ütles Teele:

«Ei, siin ei lasta enam elada! Peab ära minema.»

«Kuhu?» küsis mees niisuguse häälega, nagu oleks ta
ise ka lahkumismõtteid haudunud.

«Sul ema ja õde Tallinnas. Annab ehk esialgu nende
pool sisse seada. Kuni endale korteri saame. Ehitus-
mehe amet sul selge, tööd peaks ikka leiduma ja mina
võin hakata kas või tänavapühkijaks. Sellest maaelust
ei tule niikuinii enam midagi välja.»

August ei vastanud. Jah, ema... ja õde... Õel on
kaks last, mees jäi Punaarmeest tagasi tulemata. Ei ole
siinpool senini mahti olnud mõelda, kuidas nad linnas
neljakesi õe teenistusest elavad. Aastaid pole üksteist

nähtud ega kirju vahetatud. Ja nüüd mine niisuguse jutuga, et aidake meid . . . Halba pole küll midagi olnud. Ema läks linna tütre juurde, kui August abiellus, aga see oli ainult ajaline kokkusattumus — öde sai esimese lapse, mõlemad mehega käisid tööl, viisid ema koduhoidjaks.

August lükkas teki rinna pealt allapoole. Kuum oli tuba ja veel kuumemaks küttis see vaevaline töö, mida tegi mehe pea. Linna . . . Ettevõtlik öde läks kohe siis, kui Mõigud mõisa rendikohast sellepärast välja aeti, et pereisa punakaardis võitles ja seal langes. August oli alles poisike, jäi ema juurde. Oleks võinud ju siis tööstustööliseks hakata, kui Rabadikuga mööda maad seigeldi ja näguripäevi nähti. Aga justkui hirm oli tahmaste tehasehoonete, veel enam maa-aluste kaevanduskäikude ees! Oli see armastus maa vastu, sünnipärane kiindumus toitvasse mullapinda? . . . Ükskord hiljaaegu vestsid nad Väravasega juttu ja Väravas rääkis, et maaarmastus läks luuleliseks mõisteks talude päriksostmise ajal, see oli rahvuslik aktsioon ja eesti mehe oma põllul oli isamaa tähendus. Kes hiljem armastas maad? Võiks öelda, et enam mitte keegi! Luuguse Ats armastas neid kroone ja sente, mis talu sisse tõi, ja lõi need linnas meelsasti läbi. Sulased ja teenijatüdrukud ei armastanud ammugi peremeeste maid. Önnemees oli, kes linnas või kaevanduses kindla teenistuskoha sai. Kiindumus sammaldunud katuse, puudesse peitunud kitsa tanuma vastu on paljas naiivsus, pühapäevaelamus neile, kes oma leiva linnas kergelt kätte saavad ja maale puhkusele sõidavad.

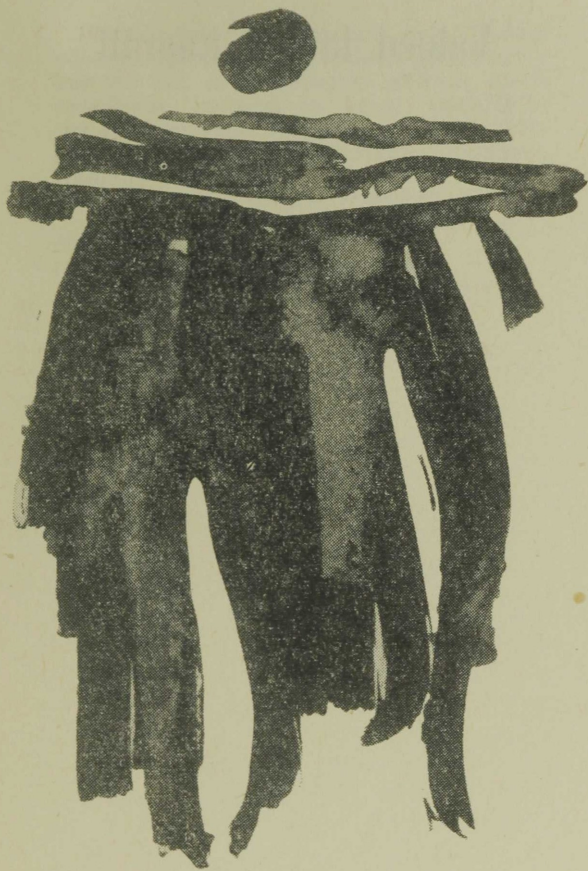
Nõnda rääkis Väravas Augustile. Aga August ei saanud ju omal ajal maast mitte mingisugust kasu, ometi kiskus süda siia! Ei saanud küll, aga lootis ometi, see puupaljas poiss, — kas polnud nii? Jonnakas mõte püsis peas, et kunagi peab üks põllulapp päriselt temale kuuluma. Et see niisugusel teel tegelikult teoks sai, seda ei võinud muidugi ette näha. Ähmased olid need noorpõlve lootused, aga siiski olid olemas. Nüüd aga ei ole enam mingisugust lootust omaenda isikliku maa omanikuks saada, hobust ja atra isiklikult omaks nimetada. Nüüd viimaks on ta siis peaaegu valmis linna putkama! Ku-

rat ja põrgu, on see tõepoolest nii? Aastad on läinud ja inimest kulutanud. Kas tõesti siis muud mitte kui midagi?

Umbes samamoodi mõtiskles Teele, kunagine tee-
meistri õde, kes oma saatuse oli usaldanud August
Mõigu hoolde. Mida võiski temasugune naisehakatis ise
mõelda või otsustada! Ainult usk oli, et mehe laiad olad
ja trotslik meel suudavad kuhugi välja viia, et ükskord
on neil oma mõnus pesake ja elu ei koosne ainult tui-
mast töomurdmisest, vaid ka midagi kaunist saab kunagi
siit maailmast maitstud. Nõndapalju üheksateistkümne-
aastane Teele igatseda oskaski ja kahekümne seitsmene
August tähendas oma tugevale rinnale koputades: «Meie
päralt on tulevik.» Siia on nüüd siis jõutud. Tuulte ja
sadude eest kaitseb hädapäraselt lipitud-lapitud majake,
elamiseks üksainus tuba ja köök. Maja ümber mitme-
sugused ubrikud, pole kohta, kuhu lillegi istutada. Külje
all kägiseb vana roostetanud reformvoodi, mida kord
nädalas peab keeva veega uputama, et lutikate järel-
kasvu pidurdada. Koidest puretud kummut, paar tooli.
Külavahel kakle igasuguste eitedega, nii et silmad sini-
sed. Vaat kuhu see laiaõlgne ja kindlameelne mees
nende elulaevukese on välja tüürinud!

Ei magatud sel suveõhtusel tunnil ka toa teises seinas
kitsas raudvoodis ahjukülje ääres. Seal ei olnud mine-
vikust muud meenutada kui mõned vaearikkad pildid
sõjapõgenemise päevilt, suusasõidud, rakettidest tehtud
tulevärgid, pioneerikoondused. Väikemehe imerohked
kujutlusteilmad olid ammugi kokku varisenud, üsna
igapäevased asjad hakkasid üha enam mõtlemist ja
muretsemist tooma. Vähe oli sel suvel kas või niisugu-
seid päevi, kus ei turgatanud meelde sügisel ootav ing-
lise keele järeleksam. Ja varsti kuulub ta päriselt nende
ühtelugu muretsevate inimeste hulka, keda kutsutakse
täiskasvanuteks . . . Ei, olgu järeleksamiga kuidas on, aga
nõnda temaga küll kunagi ei juhtu nagu isa ja emaga,
et rumala lehma pärast on kuude viisi mornid, peksavad
võõraid inimesi ja lasevad ennast peksta. Häbi tervele
perele . . . Peeter vaatas läbi suveõise hämaruse. Isa käsi-
vars kaardus kaitsvalt ümber ema. Küünarlihaste tugev
kimp, mügarlik õlakumerus, mis kiitsakas kasvueelises

poisis ikka imetlust ja igatsust tekitanud, paistsid nüüd öövarjudes kuidagi nukralt soonilistena. Poiss upitas ennast padja najale poolistuli. Kahju hakkas, et oli päeval vanematele nii kurjalt ette heitnud ahnitsemist ja perekonna häbistamist. Kui andeks paluda . . . Mis seegi muudaks!

Valged laigud kaardil

Põllumajanduses näeme siis vahest vähem kõrgema haridusega agronome kummi- või kirsasaabastes põldude vahel vantsimas, rohkem on kõrge kvalifikatsiooniga agrookeemikuid ja -biolooge kolhooside-vahelistes või rajooni-laboratooriumides.

(«Sirp ja Vasar» nr. 19, 1966)

Helesiniste väljade vahel
raudne kontvõõras ligineb pea.

(Jessenin)

TÄDI LISETTE ARGUMENDID

Lausa omapead on sõrmed jälle sigarette otsima rännanud. Noormees jälgib nagu kõrvalt vasaku käe aeglast kobamist diivanilaual pilgeni täis tuhatosi, sigaretipaki, tikukarpide ja ajalehtede segadikus, parema appitulekut suitsu läitmiseks, kogu lamava keha sisseelamist esimese mahvi mõnusse. Siis kohe jõuab pärale närviline teadmine: nii palju ei tohi suitsetada! Häiresignaali saadab kerge iiveldus ja sedamaid annavad end tunda vasardavad tuiked meelekohtades, torked rindkeres ja maos. Vastsüüdatud sigaret kägardub massiivses vasest tuhatosis, kuhu ta ammu enam ära ei ma huks, kui järjekordne portsjon tuhka, mõned tikuotsad ja konid ei paikneks ümber ajalehtedele ning laudlinale.

Vaheuks on poikvel. Hall suitsutriip roomab laisalt hämaravõitu kambris, ukse vahel aga värvub helesiniseks ja lipsab energiliselt valgusrõõmsamasse elutuppa. Kuid sinnasamasse keskpäeva soojast helendusest heatumajulisse ukseprakku ilmub nüüd momendiks tädimees Kristjani murelik selg. Ainult kühmjä turja terav kontuurjoon eraldub valgest uksepiidast, ent mõjub tagakambrisse nagu taevasuuruse sügispilve rusuv vari. Liiga head inimesed võivad tahtmatult levitada enda ümber isikliku kannatuse osakestega laetud välja, nagu pahurad egotsentrikud seda nimme teevad. Muidugi siis, kui kannatatakse teiste pärast, mis ongi heade inimeste eritunnus.

Tädimees Kristjan, too kühmakas aeglase toimega vanamees, on ülireageeriv ja tundlik. Kas määras nüisugune loomus kunagi varases nooruses kellaspepa kutse valiku või on need peened ja õrnad mehhanismid mõne

aastakümne jooksul kujundanud meistri loomuse? Sekunditäpselt, nagu ikka, lõpetab tädimees lõunatunni. Välisuks klõpsatab kinni ja tagakambris lebav kasupoeg vabaneb käsitamatu pinge alt.

Kohe tuleb muidugi tädi Lisette epistlit jätkama. See on midagi muud kui vaikiv kaasakannatamine. See on koguni kosutav, see tädi Lisette sõnasadu.

«Puhh, suitsu sees nagu rehepapp!» Kuivetu käsi teeb õhus tarmuka kaare, lausa ime, et vaevu pihku mahtuv lõngakera selle hõõrituse hooga minema ei lenda. «Kuhu me jäimegi? Kangelane. Mis sa's nüüd peale hakkad? . . .»

Ega ta vastust ei ootagi. Lõngakera pistetakse kaenla alla, sedamaid välgatavad sukavardad. Siis alles võtab kuduja istet vanamoelisel tumbal nagu päratul palgiotsal. Prillid langevad üsna ninaotsa peale.

«Ma tean täpselt, kust see peaga vastu seinä tormamine peale hakkas. Vanaisast. Just nimelt vanast Märdist, rahu tema põrmule. Nimepanekul märgistas su ära. Juho . . . Justkui kandiline teine, vanaisa näo järgi. Su ema tõrjus käega, rääkida ta enam ei jaksand, ja ega see oleks aidandki. Vana Märt nagu teadis ette, et sinust kasvab täpselt temasugune põikpea. Kangesti uhke oli sinu peale. Mäletan, kui te kahekesi meile külla tulite. See oli varsti pärast sõda, aastake enne taadi surma. Sa olid nii kuue-seitsme ümber, aga juba vanaisa moodi kange ja väarikas nagu tammepakk. Istusite eestsoas sohval kõrvuti, ühesugused uhiuued sinisest maavillast ülikonnad seljas ja mõlemal püksiaugud viimse nõõbini lahti . . .»

Käed ristamisi kukla all, lebab Juho, ootab, et tädi madal nüansikas hääl maaliks veel lihtsaid mälestuspildikesi vanaisast. Kuid tädi Lisette mõttekäik on vilgas ja armastab liikuda tähendusrikkaid seoseid pidi, lihtsad asjad teda kauaks ei kõida.

«Mina ei usu, et su isa oli kuigi ideeline, kui kolhoosi asju nõnda kippest ajas, et metsavendadelt kuuli sai. Ta igatses vaid talust lahti saada. See sooserv, see liivasoss, see Nõmmeotsa Märdi suur armastus oli meid kõiki ammu ära vaevand. Pagesime varakult, kes kuhu sai. Sinu isa pidi jääma . . . Aga sina taipasid asjalugu oma-moodi. Hakkasid kangeks komsomoliks ja parteilaseks.

Vana Märdi iseloomuga! Hullemat kombinatsiooni ei saa ollagi . . .»

Juho napsab laualt uue sigareti.

«Millest sa õieti räägid, kulla tädi? Ma kõrbesin põhja. Lihtsalt. Plaksti. Ja kõik.»

«Näh, kus uudis, ha-ha-ha-haa! Mürtsti! põhja ja põhjast läbi. Mida's mina arvasin? . . . Sa oled vaevalt kolmekümneaastane, pead põhjast välja tulema, vaat mis. Ma olen naisterahvas, põhja käia ma vaevalt suudaksin, aga välja oskaksin iga kellaaeg tulla. Meestega on lugu vastupidi: põhjaminekuks leidub musttuhat moodust, aga pinnaletulekuks ainult üks — ulata käsi! Kujutan ette, et kui meie Kristjanilt võtta ära võimalus oma uuri-dega mässata, et ta peaks kuidagi teistmoodi leiba teenima, oleks jälle üks mehepoeg omadega läbi. Närbuks silmanähtavalt. Hakkaks vist viinagi pruukima, ehkki muidu seda kraami ei kannata. Ega sinagi ole vere poolest napsimees. Kohe ei usuks, kui kirjas ei seisaks. Kõik need põhjused, mis lehemehed ette laovad, on küll liiga lapsikud. Kust see algas, küsin ma. Teadagi kust. Tema läheb Eestimaa palet teiseks muutma, tema . . .»

«Pea'nd pea kinni! Sul polnud ju ka midagi selle vastu, et ma agronoomiat õppisin. Agronoom on äraseletatult taimekasvataja. Loomulikult peab ta maale tööle minema, siin Tallinna kividel ei kasva midagi.»

«Tõsi, Juho-poiss, — mis mul pidigi sinu soovi vastu olema! Haridus on haridus ja amet on amet. Iga ameti otsas võib märke tõusta ja võib sohu vajuda. Sa olid seal akadeemias viimases otsas tähtis nina, nagu ma tean. Komsorg ja teab mis. Õppejõududega ja igasugu asjameestega oli sul läbikäimist. Oleksid võind saada missuguse koha tahes. Kas või Tallinna kivide peale taimekasvatajaks, neidki on olemas, ära mulle räägi. Tunnista ausalt, et sa ajasid kaela kangeks ja kuulutasid: «Määrake mind kõige raskemasse kohta!»»

«Ei öelnud, ausõna, mitte midagi niisugust. Ei rihtinud ma kergemale ega raskemale.»

Sukavardad väledate sõrmede vahel seisatavad hetkeks, üle peenest nikeldatud traadist prilliraamide vaatab tädi Lisette pika pilguga kasupojale silma sisse. Nagu usuks, aga ei usu ka . . .

VARAKEVADISED KOHTUMISED

Ta ei saabunud kolhoosi lõikuskuul, nagu töölemääratud agronoomidele kord ette näeb, vaid kevadtalvel. Vabastatud komsorgina tuli tal mõni aeg nõnda-ütelda diplomiga tudeng olla, kuni aruande-valimiskoosolekuni.

«Sadasiid siia nagu rusikas silmaauku! Meil just tuli ilmsiks üks valge laik maakaardil. «Partisan». Ehtsad partisanid seal Ummistu laante varjus, õigemini küll — sissid. Kolhoosi keerasid nii peenelt mutrisse, et me ei märganud midagi. Alles kui esimees lahkus, tuli tema seljatagant päevavalgele täielik avarii. Hädaga pooleks leidsime uue esimehe. Hea majandusmees, aga maatööd pole nuusutanud rohkem, kui poisikesena käis karjas. Seal on midagi sulle, ma arvan. Võiksid igatahes vaadata.»

Juho piidles tootmisvalitsuse juhatajat pisut altkulmu. Selge irv ja pilge vaatas välja selle joviaalse asjalikkuse tagant! Täieliku avarii olukorras kolhoos ja absoluutselt kogemusteta agronoom — nagu «rusikas silmaauku»... Mis salaokas siin küll varjus on? Kas tõesti too ammust ilma kogemata tekkinud pisikonflikt? Agronoomiateaduskonna diplomandile Kalju Leometsale anti komsomolibürool soovitus parteisse astumiseks. See oli täiesti formaalne päevakorrapunkt, kuna Leometsa tundis ja hindas igaüks kui head õppijat ning aktiivset kaasalööjat paljudes ühiskondlikult tähtsates üritustes. Ja ka üsna muuseas pudenes büroo liikmelt Juho Väst-ralt küsimus: «Miks sa astud parteisse?» Kummaline vaikus järgnes. Kõigil näis olevat ebamugav, kaasa arvatud küsijal endal. Kust pagan see keelele lipsas? Oli vist avalduseski öeldud, et paremini teenida kodumaad või midagi taolist. Justkui ei usuks... Pärastistel kokkupuutumistel Leometsaga oli veel tükk aega tagantjärele tunda, et inimene asetati ikka tõesti täbarasse olukorda. Kuid sellest on möödas tervelt neli aastat! Mitte igaüks ei saa varsti pärast diplomitöö kaitsmist tootmisvalitsuse juhatajaks — niisuguse harukordse edukuse kõrguselt oleks rohkem kui väiklane meeles pidada üht tudengiea kemplemist. Või on see

hoopiski Silva pärast? Veel vähem usutavam! Silva ümber keerles kogu EPA, esimese kursuse juntsudest kuni hallipäiste õppejõududeni välja. Ainumaseks erandiks osutus Kalju Leomets, kes sai tüdruku päriks omale...

«Hüva. Ma lähen ja vaatan sinna «Partisani».»

Buss jõudis pärale algavas videvikus. Kohe peatusest juhatas teeviit kolhoosikeskusse. Kilomeetri jagu käimist, veerandtunnikene kõiksugu segaseid tundmusehakatise, rahustavat silmamõnu märtsiõhtu valdavalt sügavsinisel maastikupildil. Lumelagu külatele tegi raja jalamehele üsna tülikaks. Autoratta roopad, astumiseks ainukõlblikud kohad tõusid ja vajusid järsult, kohati kadusid sootuks rohekas jääkirmes loikude põhja. Sõmerja lume kuhjatised tõmbusid õhtujaheduses kiiresti krõbedaiks ning raasisid niigi kulunud kohvri-põhja nagu raspliga.

Külapildis oli midagi põlist, püsijõulist. Ei ühtki hoonet päris lagedal, iga talu või üksildastki majakest määrgistasid kõigepealt mitme inim põlvkonna vanused puud. Tõmmude tüvede raagus võrade kaitsevarjust piilusid umbusklikult alles süttimata aknasilmad. Noh, see kitsastes kingades lumes sumaja, moodsalt lühikeses mantlis, ehkki maamehelikult turjakas ja pisut kühnus poiss, tema tuli muidugi niisama vaatama... Imelikult vaikne ümberringi, ometi nii varane õhtu alles!

Keskuse juures niisama puuvarjuline, põlisilmeline ja niisama sobimatult vaikne kui külavahel. Mahajäetud mõisasüda metsistunud ja laastatud pargiga, põllukivist talli ja kuivatihoonega. Aga lagunev lumi raudroomikutest toll-tollilt läbi muserdatud. Ja kogu see mustendav metallikuhjatis iidse mõisakuivati ümber osutuski üldjoontes nii-öelda kaasaegseks põllumajandustehnikaks. Siin, tähendab, asub töökoda. Ent ligunenud jalavarjudega teekäijat huvitas kõigepealt, kas selle mõisa kunagine härrastemaja ka on säilinud. Kõrge pärnakolmiku tagant paistiski veel üks katusenurk ja oksatihnikust immitses läbi vilkuvat elektrivalgust.

Kontoris istus kaks meest kõrvuti kirjutuslaua taga, mõlemad üleriietes, hõlmad lahti, karvamütsid kuklas.

Kui Juho sisse astus, tõusis kogukam mees energiliselt.

«Pidime bussi vastu tulema, aga jäime ninapidi tootmisplaani kinni. Minu nimi on Kuuldam. Siiani rajoonikomitee instruktor piirkonnas, üleeilsest peale «Partisani» vabastatud partorg. Nii et — avariimeeskonnas...»

Kõhetum kuju ainult nagu üritas tõusmist. Alaküla. Esimees. Uus esimees, «avariiesimees». Ta oli väsinud ja habetunud ja vististi seetõttu näis partorgist tunduvalt vanem.

Kuuldam pakatas elujõust. Sissejuhatusega asus ta visandama olukorra keerulist pilti. Muidugi uustulnuka tarbeks. Head pole siin midagi, kuid lausa hullu ka mitte. Majapidamine logiseb tublisti, noh, seda on ette tulnud ka päris suures ulatuses ning nüüd on otsustavad mutrid siiski ära pingutatud. Ühe majandi järeletoimimine ei tohiks küll eriti palju aega võtta. Tõenäoliselt kujuneb kõige keerulisemaks sasisõlmeks asjaolu, et suur osa inimesi on saavutanud isikliku heaolu just nimelt ühismajapidamise lonkamise läbi. Kuid see vastuoksus jäägu kõigepealt tema, partorgi muremaaks. Tootmisjuhid ärgu seda üldse märgaku! Esimehel, endisel universaalkaupluse juhatajal, on tihedad majanduslikud sidemed. Agronoom... Jah, spetsialist sadas nagu taevast sel kõige keerulisemal tunnil! Mismoodi, no mis kuradi moodi olekski seda kevadet vastu võetud? Kindlasti mitte käed püsti, kuid närviliselt puterdades, tühja rapsides kahtlemata!

Kuuldam arutles kogu oma suurt liikuvat keha abiks võttes. Astus täie tallaga paar vägevat sammu, siis jäi äkitselt seisma ja rõhutas kõnet laia käeviipega. Ta võttis karbuse peast ja tähtsamatel lausekohtadel värahtasid allakriipsutatavalt samblapruunid lennukad lokid.

Üsna äramisi olles kuulas Juho tema «taevast sadamise» puhul peetavat tervituskõnet. Mida põrgut sealt «taevast» siis teatati — kuidas Leomets seda asja serveeris? Et agronoom muudkui tuleb platsi... Kui nüüd tõuseks püsti ja ütleks, et mehed, siin on pisike eksitus või vähemalt etteruttamine, et ikkagi ainult vaatama sai tulnud. Midagi muutuks vististi. Esimehe juures ehk mitte, mees on õhtuks väsinud tervest seljatäiest prob-

leemidest, mille lahendust pole veel kuskilt näha, ja üks mure ei lisaks enam koormale teab kui tunduvat raskust. Küll aga partorg kukuks näost ära! Pole kuigi usutav, et ta pool tundi tagasi «avariiolukorrale» niisama tarmukalt näkku vaatas. Hääl võttis ulatust ja käed-jalad hakkasid käima teadmisesest, et agronoom, väljaõppinud spetsialist, on nüüd tõepoolest kohal. Astus uksest sisse, istub siinsamas laua otsas nagiseval toolil...

Juho tõusis. Vasak jalg lirtsatas kuuldavalt, varvas-test ronis röske ebamugavus kogu kehasse laiali. Ta astus akna alla. Väljas polnud enam midagi näha, võis aimata, et kõikjal ümberringi on aknasilmad juba sütinud. Need umbusklikud silmad... «Tootmisjuhid ärgu seda üldse märgaku...» Juho pöördus näoga toa poole, küsis:

«Kas siin poes kummisaapaid praegu on? Kas kauplus on kaugel?»

«Üle aia!» teatasid kaks meest päris ühekorraga.

Kuuldam lisas:

«Küll kummikud saame!»

«Kui mitte siit, siis mujalt,» elavnes Alaküla märgatavalt.

Hakkas õdusam — nagu oleksid soojad kuivad saapad juba jalas.

Ei olnud lähemal päevil partorg Kuuldamilgi mahti märgata kolhoosirahva nii- või teistsugust meeleolu. Tootmisjuhtidest rääkimata. Sisseelamine algas elutute asjade kaudu: hoonete olukord, seemne- ja väetise tagavara, põllutööriistad, dokumendid, dokumendid.

Inimesed vilksatasid mööda ühenäolistena — uurivalt vaikivatena. Eelmine esimees oli kohalik, noorepoolne keskharidusega agronoom. Ta polnud isemeelne kolhoosilaostaja, pigem pehme ja tuulepäine poiss. Ei mäletanud teda vihaga isegi need, kes majandi allakäigu pärast kannatasid, kõnelemata teistest, kasulõikajatest. Uued on võõrad. Kohe kolm tükki korraga! Mis imet nüüd siinmail küll näha saab?

Alaküla ja Kuuldam tulid hommikul ja õhtul sõitsid ära. Nad elasid paarkümmend kilomeetrit eemal alevikus. Juhole leiti toapugerik keskuse lähedale. See elu-

kondlik asjaolu töötas kujuneda mitmeti tähendusrikkaks — pisitasa ilmnes, et agronoomi õlule pudeneb osakesi nii esimehe kui partorgi argikoormast. Juho ei võinud öelda, et see lisaraskus teda ära kohutaks. Ennemini vastupidi. Tema õhinas etendas olulist osa hiljutine komsomolitöötaja. Juho valimine akadeemia komsorgiks oli üllatanud teda ennast ja peatselt ka kõiki teisi nii all- kui ülevalpool. Uus sekretär ei mõelnud välja enneolematuid üritusi, kahtles mõnegi juba juurdunud ettevõtmise otstarbekuses. Nõutud ja oodatud elevust taotles ta asendada kaunis käsitamatu, tööplaanides ja aruandluses kirjapandamatu mõistega — k a a l u k u s. Keskkooli ja akadeemia vahel oli Juho kolm aastat autojuhina töötanud, oli enamikust organisatsioonikaaslastest vanem ja ülepea loomult raskepärane. Vana Märdi moodi... Pole võimatu, et mõned tudengiaegsed miinused pöörduvad siin hoopis plussideks.

Aga niisugused arupidamised polnud siiski palju enam kui hädapärane tõrje üksindustundele, mis reeglina tekkis päevaveerul, kui Alaküla ja Kuuldam ära sõitsid. Ühel öhtupoolikul, kui oli vaja minna naabritelt, jõukast ja esinduslikust «Aurorast» sepasütt laenama, pakkus Juho autojuhile puhkust ja sõitis ise sõe järele. Asja ees, teist takka soovis palgest palgesse näha kursusekaaslast Vollmanni Jantsi.

Naabrite keskusepilt vastas oodatule: silikaatvaledavad elamud kahel pool asfalteeritud teejuppi rivis. Sildid: «Söökla», «Lasteaed», «Klubi». Viimasesse tuli Juhol sisse astuda. Tõstekangi kõlksatuste järgi leidis ta sedamaid üles kursusekaaslase, kes jalutussaalis treenis kolme musklis poissi.

«Viska vatt maha!» hüüdis Jants teretuseks. «Nüüd, poisid, saate näha meistriklassi.»

«Jätame seekord.» Kätt surudes märkas Juho, et sõber uudistab teda kuidagi lõbusalt-salapäratsevalt.

Teel korterisse tähendas Jants:

«Just täna sain kuulda, et oled «Partisanis» maandunud. Käisin linnas, Leomets rääkis. Ära pane pahaks — naersime natuke.»

«Mis asja?»

«Sinu karjääri muidugi. Hiilgavast otsast oskasid alustada!»

«Leomets saatis ju mind sinna! Tema on ülemus.»

«Noh, ta ei mõelnud just nõnda tõsiselt...»

Juho sarnakad põsed tuksatasid, kuid sedamaid suutis ta end maha jahutada. See on ju vaid Vollmanni Jants! Sirgjooneline ladus poiss, kes mõnikord ajaviiteks mängib küünikut. Juho ütles:

«Mis siis ikka. Naer on tervisele kasulik... eriti kui ülemuse meeleheaks itsitad.»

Jants saatis kõrvalastujale uuriva pilgu — ikka sellisama lustakalt läbinägeva.

«Pole enamalt korda läinud sind nii kergesti vihale ajada. Nädalaga mehe närvid läbi...»

Jantsi poissmehekorter asus keskusehoonete rivi otsas, kaheksakorterilise tüüpelamu teisel korrusel. Sisustuses ei paistnud midagi puuduvat. Täiskomplekt heledat mööblit, raadio, televiisor, graatsiline nikeldatud laearmatuur, põranda- ja seinalamp, rohekas vaibalahmaka hõredate lauavahedega tuvihallil põrandal. Kõik ühe talvega!

Oma soliidse elujärje raamistuses muutus äsjane üleannetu Jants igati väarikaks Jaaniks. Riputas külalise katkenud tripiga mantli esikusse riidepuule, võttis ise kingad jalast ja poetas pehmed villtuhvlid kähku ukseava ette, kui Juho oli valmis mudaste kummikutega tuppa sisse rühkima.

Siis nad istusid tugitoolidesse kahel pool tikkjalgadega madalat lauajäri. Suitsu süüdates kiusas Juhot tahtmine tikuots põrandale heita, kuna talle meenus, et ühiselamus ei iseloomustanud Jantsi just mitte puhtusehoidmine. Aga tuhatoos oli mittesuitsetajal peremehel ometi kohe käepärast. Siin oleks pidanud vist suitsetamise lubagi küsima, kurat võtku... Juho katsus pilgata:

«Sinu buduaaris oleks nagu naise kätt märgata.»

«Eks olegi. Sa mu memme ju tead.» Jants naeratas vembukalt. «Ei antud mulle nädalakski romantikat. Korteri ootas ees, kohe tuli ka memm mööblikoormaga, ja väikekodanlane valmis.» Samas ta tõsines jälle, ümar poisunägu tõmbus karmiks. «Leomets on muidugi notsu. Tema kohus oleks olnud parteikomitees selgeks teha,

et niisugune karneval ei kõlba kuhugi. Operatiivgrupp kohale nagu «Ülesküntud uudismaa» aegu. Ühinemist «Auroraga» oleks tulnud edasi rõhuda. Ega see mulle isiklikult kaugeltki mokaamööda oleks, kuid ausa objektiivsusega võttes...»

«Oot, pea! Millest sa seal õieti paristad nagu kuulipilduja?»

«Sinu «Partisanist» muidugi.»

«Noh...?»

Jants seletas, et ühendamine oli päevakorras, kuid «Aurora» rahvas polnud nõus. Või mis rahvas! Rahva arvamine... Siin ollakse nii kõval järjel, et seda sorti sentimentaalsusi ei tarvitata isegi mitte koosolekutel. Vana polnud ühinemisega nõus. Ja tema sõna maksab nii all kui üleval.

Juho imes sügava mahvi, uuris sõpra läbi suitsupilve. Tähen das leebe üleolekuga:

«Sa lausa särad õnnest, Jants-poiss. Muidugi! Memm toob mööbli ja esimees ütleb hommikul, kuhu minna ja mis teha.»

Ta märkis mõnuga ilmset tabamust: esimese hooga Jants nagu sööstis vastutorkele, kuid polnud poisil võtta paremat torkeriista kui harjumuslik muie. Juho seevastu pidi end talitsema, et sügav sisemine muhelus näole ei tükiks. Seal ta lahjeneks tühjaks kemplemisrõõmuks. Oo hea saatus, ehk täpsemalt Kalju Leomets, kes juhata s tealgaja Ummistu kolkasse! Neljandik kolhoosi on alles elektrifitseerimata. Varsti saabub külviaeg, kuid kõlblikku seemet pole ollagi. Mineraalväetised läbi ligunenud, külvikuga pole midagi peale hakata, tuleb külvata käsitsi ja keegi ei taha teha seda vaevalist tööd rõskes märtsikülmas. Sõnnikulademed lautade ümber, põllule pole siiamaani grammigi veetud. Traktoristid pidavat olema viimse meheni napsivennad ja üleüldse puujäänid, seda on juba kogedagi jõutud. Aga agronoomil on — oma käsi! See, millest unistavad kõik noored elluminejad.

«Ahjaa,» meenus Juhole, «teie töökoja juures seisis üks S-100...»

«T-80.»

«Igatahes laia lindiga traktor. Meil istub kolm kuhja heinu alles soos. Ükspäev käisid ka tootmisvalitsuse

mehed sooservas abiks käsi laiutamas, aga mis ei kanna, see ei kanna. Kas sinu kõikvõimsa esimehega ei annaks rääkida?»

«Usun, et annab. Ta on asjalik mees.»

Juho pilgutas silma:

«Ennist mainisid, et ühinemine «Auroraga» oleks «Partisanile» olnud ainus asjalik abi...»

«Nonoh, vennas! On ikka kaks iseasja, kas võtta endale kaela kolhoositäis liginat-loginat või laenata päevaks traktor.»

«Näe, sinugi närvid pole kiita. Vollmanni Jants enestest väljas nagu niuhti!»

Jants jäi mõttesse, valkjas harjasjuukseline pea laskus kummargile. Ta sirutas pikad musklilised kitsastes treeningpükstes koivad kaugele välja, vajus ülakehaga sügavale tugitooli, rääkis:

«Pole mu närvidel häda midagi. Ega sinu omadel ka mitte. Näib, et aasimine lihtsalt ei istu meile enam. Nagu siis, kui me koos trennis käisime ja igavaid praktikume millegagi sisustada katsusime. Anna andeks, Juho, sa oled praegu veel ikka alles rohkem komsorg kui agronoom. Aga «Partisanis» pole omaette algorganisatsioonigi... Minu ettevõtlikkus on siin jah üsna rangelt piiratud. Algul solvusin vähemalt kord päevas, tulin ju platsi niisama täispuhutult nagu sina ja kõik teisedki. Nüüd saan asjast aru. Meie esimehe stiil on ennast ikkagi silmanähtavalt õigustanud. Piirama tähendab ju ka — piiritlema. Saad aru, kindlalt piiritletud kohustuste raames saan ma anda palju rohkem kui piiramata õigustega umbropsu sumades.»

«Ei saa aru! See on, ma ei tea... mingi automatiseerimine, hingetu amerikanism.»

«Soh, nüüd jõudsime hinge juurde välja!»

«See on robotitäpsus. Korrapärane nagu kasarmuelu. Igav nagu...»

«See on t o o t m i n e. Ei midagi pidulikumat. Seesama, mille pärast sind ja mind koolitati.»

Juho päästis särgi ülemise nööbi valla. Ta küsis:

«Mis ajast sa raskejõustikku teed?»

«Sest ajast, kui pole enam sisehalli käepärast. Suvel... eks näe, milleks siis veel lusti jätkub. Staadioni ehitamise võtsime siiski plaani.»

Jants lülitas sisse televiisori. Ka Juho tõusis.

«Hüva, teen nüüd minekut. Jään vastuviisiiti ootama.»
Ta muigas — võrdluspilt siinsest ja sealsest vastuvõtu-
toast pakkus nagu võidurõõmu...

3

TUHAT JA KAKS MURET

Tee oli käänuline ja kevadpehme, äärest ääreni segi sõidetud.

Autolaternad kompasid märga läikivat lepavõsa, lumelapakaid kraavipervel, siis sihtisid otse taevasse. Juho lendas vastu kabiiniust, rool pääses käest. Aga käiguvahetuseta läbiti seegi mülgas ja jälle muudkui gaasi. Ees võbises lohklik ja muhklik kollakashall maanteelint hilisõhtu mustas raamis. Ah et tootmine ja ei midagi pidulikumat. Pidulikumat? Kurat võtku! On tootmispsühholoogia ja elektronajuline sotsioloogia ja iga päev sureb planeedil kümme tuhat inimest kõige tavalisemasse nälga. Ja sajandi haigus sklerooos on ja teravmeelsed meetodid liigsöömise vastu samuti. Trahh! Pea puudutas kabiinilage. Palju probleeme on ja mõnikord jõutakse juhtumisi hinge juurde välja. Ameerika üliõpilased asutasid ülemaailmse nälja vastu võitlemise ühingu — see mäng peab olema vähemalt nüü sama huvitav kui pesapall. Mis pagan see'nd oli, põder loovis üle tee või? Tartus tuli organiseerida üritusi koos ülikooli rahvaga. Raske oli EPA lihtsatel tudengitel, ametiõppijatel, leida kontakti füüsikute ja astronoomidega, ka filoloogidega. Antiainega käivad ümber nagu pagar taignaga, taustsüsteeme puistatakse käisest. Siis saadakse diplom ja varsti ilmneb, kui imeosavasti taibatakse kaastöötajale jalga taha sättida, ülemusele õigel ajal välja teha. Kõik õpivad ametit, kõigist saavad tootjad. Jants igatahes pole teinud sellest saladust. Ometi paistis ta üliõpilaspäevil pigem kergevõitu, eriti selle tõttu, et alati oli kõrval enam-vähem vastandkuju: Juho. Kas nüüd on siis osad miskitmoodi vahetunud? «Sa oled ikka veel rohkem komsorg kui agronoom...»

Kui auto oli töökoja ette pargitud ja Juho astus pik-

kamisi üle porise umbpimedada õue, tuli halastamatult üksikasjalik olukorrataju. See niiske ja jõuline edelatuul lammutab lumejäänused mõne päevaga. Siis tahevad põllud ning ongi ühekorraga kaelas nii väetamine, kivide koristamine kui ka külv, külv, külv! Traktorid ja haakeriistad pole ka veel viimseini stardivalmis. Esi-meesteeb oma varustajatööd kõigiti hinnataval tasemel, kuid agronoomi jaoks on see ettevõtlikkus juba lootusetult hilineanud. Partorg püsib liikvel põhimõtte nimel: kaadrid otsustavad kõik. Aga ammu ja kõigile on teada, et kehval järjel kolhoosis on masinate metall hapram ja mehed viinahimulisemad kui jõukas majapidamises. Tööta ja hooleta pole loota jõukust ja olemasoleva, veenva jõukuseta ei sigine tööisu ega hool! Niisuguses umbsõlmestikus ei olegi paremat teha kui toriseda terve maailma peale. Muhelda õnnestavas äratundmises, kuidas kõik su ümber viimase mutrini logiseb ja sul on «oma käsi». Et tuleb minna tuttu vist küll maailma kõige ebamugavamasse pesapaika, kus ühe seina taga eite-taati jagelevad hommikuni, teisel pool norskavad või jauravad vintispäi kolm mehhanisaatorit. Kui teist külge keerad, ärkad ilmtingimata voodi põhjalaudade tantsust põhukoti all.

Võsavahelise tee juhatas kätte märg oksamüür mõlemal pool. Siis hõrenes kottpimedus, ähmasel legendikul helendas lumeriismeid põõsaste ümber. Teekoht polnud tajutav, kuid nüüd sai minna joonelt akna kollase tondisilma suunas. Kui metsahari hakkas taevast ja majakontuur metsast vaevu eralduma, kostis hääli kumava akna tagant.

Juhol läks korda avada ja sulgeda raske välisuks pisi-magi kärata. Aga ta unustas oletada võimalust, et rutakas perenaine võis seegi kord jätta lüpsiku peaaegu keset esiku kivipõrandat. Ei pääsenudki ta vasakpoolse ukse juurde ega sealt läbi mehhanisaatorite suure ja lageda ühistoa oma kambripugerikku. Plekikolina peale paiskus köögiuks lahti.

«Ah akrunoom!» kiljus perenaine. «Mina mõtlesin, et...»

«Kutsu sisse!»

Juho astus üle kõrge uksepaku, katsus naeratada:

«Mida te jälle pühitsete?»

«Püha tulgu, teine mingu, üks ark olgu vahel, et saia teha.» Peremees lõsutas istuda kaksiratsi pikal köögingil, üks küünarnukk laual, teine esiemadeaegsel kolmejalgsel leivaastjal, milles nüüd hoiti seletamatu otstarbega riidekodinaid. Ta oli kangesti mustlase moodi vanamehenäss torkivate pruunide silmadega, hallikirju habemetüüka ja juuksesasiga. Muljet rõhutas ere punase-mustaruuduline päevasärk.

Laual kõrgus kõikvõimalike anumate vahel päratu suur savikauss keedetud sealihaga. Juho neelatas. Ta oli päeva kohta söönud pool vormisaia ja pakikese sulatatud juustu — esimene palgapäev polnud veel kätte jõudnud. Perenaine kraamis lauanurgakese lagedaks, tõi seinakapist taldriku. Peremees ulatas klaasi:

«Rüüpa tuplist!»

Krõbe märjuke pitsitas kurgulage. Ilmselt suhkrust pruulitud samagonn. Ah et seda kraami liigub ka siinmail! Eile sai kaupluse juhatajaga nõu peetud, kuidas külvi ajal viinamüüki võimalikult kitsaks teha...

Köök oli suur, madala musta laega. Tilluke kärbsemust elektrikipirn laua kohal küündis vaevalt mõjusamalt kui endisaegade pirrutuli valgustama kaugemaid nurki. Valguse ja varju piir väänles ning vöbises tihedas tubakasuitsus. Rehetuppa viiva ukse kõrval kõikus hämaruses üles-alla noorukese traktoristi valendav kahupea. Poiss istus tukkudes kartulisalve serval, kitarr põlvedel.

Peremehe vastas rinnutasid lauaservale kaks suurekasvulist sünget meest. Noorema ja vähem süngema, pigem väsinud ning mõtliku mehe nimi oli Ilmar. Teist kutsuti tema lahutamatu peakatte pärast Kaabuks, õiget nime Juho polnud kuulnud ega teadnudki. Kartulisalve serval istus Ülo, sagedamini Ülliks hüütu.

Ilmar toppis jälle Juhole klaasi nina alla, selgitades:

«Natuke põhjust on ikka ka. Saan vististi load tagasi.»

«Juba?»

«Õhtul inspeksioonist helistati, kutsuti homseks linna. Asi kohtusse igatahes ei minevat.»

«Vaata ainult, et enneaegu üle ei pühitse!» elavnes Juho ja kummutas alla kaugelt toekama lõuatäie, kui oli kavatsenud. Nii või teisiti mõned umbsõlmed pisitasa ka hargnevad. Kuuldam teatavasti käis seda asja

inspeksioonis keerutamas. Kaadrid otsustavad kevadkülvi, kuis siis muidu!

Kaabu virutas suure kandilise rusikaga lauale.

«Mina saan oma load juulis tagasi. Ja siis olgu uus traktor olla!»

«Miks kohe uus?»

«Saame ju uue DT, mis?»

«Tõenäoliselt saame. Aga...»

Juho tõstis pilgu taldrikult. Väga madala lauba alt puurisid teda külmad kalasilmad. Rändav rahvas. Kes teab, kui palju traktoreid on need karvased käelahmakad vanarauaks ajanud? Ühel ja teisel muudkui load läinud ja partorg peab korralvuritele puru silma ajama. Kaader... Vaikusse löikus peremehe kräme hää:

«Ma vahin, poiss, et sa katsud joont ajada. Miks ja miks. Näe, sättisite kõva arvepidamise sisse ja minu eitki tahab sigalast ära tulla. Kust neid inimesi võtate? Selle keisri ajal peab ikka virutada ka saama...»

«Mis sa ullu ajad!» Matsakas naine nagu visati pingiotsalt püsti. Ta suu ei saanud muidu liikuda kui käte ja jalgadega üheskoos. See asjaolu tegi alati ka südaõised, voodis vallapääsenud sõnelused otsemaid üle maja kuuldavaks. «Egas ma arvepidamise pärast ära kipu! Selg ütleb üles. Juba viisteist aastat säääl rahmeldatud.»

«Olgu, olgu siis selg. Istu maha! Sina, noormees, jah... Esimees ja partorg võivad ärrat mängida, rahvale sisse käia. Tulevad ja lähevad, aga sina elad siin...» Klaasikord jõudis temani, peremees rüüpas ja jäi mõttesse. «Aga mis see minu asi on! Jautage siin oma sigu ja traktorikolakaid, kuidas tahate. Varsti on mees jälle maaparanduses ja raha tuleb kui raba.»

Sedamaid oli perenaine taas püsti, põrand müdises sammudest, tuba kaikus kimedast häälest:

«No niisikest asja küll ei ole! Minevaasta sai nähtud. Iga esmasba säti leivakotti, suve kohta kopkatki kodu ei jõua...»

Mees mõmises nagu protestivalt. Rinnakas ja hännakas emand sööstis kambriksse. Kuidagi ehmatavalt vaiksiks jäi. Salveservalt kostis tasane norsatus, laua ääres vajusid kolm pead ikka madalamale ja madalamale. Juho hiilis minema.

Toake oli jahedavõitu ja röske. Kuuldam ja Alaküla tulevad ja lähevad. Si n a elad siin. Sa elad s i i n. Kontakt rahvaga on kindlustatud, kurat ja põrgu!

Kui tarkust märgistab leebe ja salliv meel, pimesi usk ilma ja inimestesse, siis oli agronoomi hommik õhtust vaieldamatult targem.

Majas polnud just olulisi muutusi toimunud. Heledapäine nooruk oli salveservalt üle kolinud suurde tuppä välivoodisse, põõnas magusamalt kui õhtul, ümar rõõsk nägu võidunud padja ja narmendava tekiserva peidus. Teised traktoristid toimetasid juba köögis. Ilmar, see, kes täna linna lubasid saama läheb, toppis hagu pliidi alla. Atleetlik keha madalal raiepakul kägaras, paljad räämulised varbad harali, pleekinud sinine särk pükste peal. Solgiämbri kohal köhis, kraaksus ja vandus omaette järjest süngenäolisem Kaabu. Köögilaud oli kooratum kui õhtul — sinna kiilus perenaine kannusid ja kruuse meestele piima jagamiseks.

Toimekas perenaine, vatikuues, villases pearätis ja kummisaabastes, saalis uuest mõnda aega sõnatult, nohisedes. Siis korraga paiskas kambriukse lahti ja kukkus manama, torkides sõrmega ukseavasse:

«Tulge vahtige! Vott, just sedamoodi on terve see eluke elatud, lapsed kasvatatud ja koolitatud. Tekk üle kõrvade, silmad seina poole. Ennemast käis mööda laatasi, parseldas obuseid. Mustlane mis mustlane! Ühekorra oli nädalapäevad kadund. Mõtlesin kohe kergemalt, et ongi otsa saand. Juhtusin siis ka laadale minema ja esimene asi, mis ma nägin: vana Rämmer, jalad arkis ja rangid kaelas, obust enam ei old. Siis jälle kodu süngi! Mul oli jalg aige, palusin, et ole inimene, talita korragi loomad ära. Tema: «Küll jalg läheb käies pehmest. See ongi ninda seatud, et naine kodu kõik toimetab.» Niisikesega mässä elupäevad, ole justkui karusitutaja.»

Peremehe hääl kostis vaevatult ja nõrgalt, kuid selgesti:

«Tuleta meele, kuda sa tüdrukupõlves kaebasid, et ilma minuta ei saa sina elada. Ninda kui altari eest läbi, enam muud ei ole kuuldk, kui et minuga ei saa elada...»

Juho tõi värsket vett, pladistas mõnuga pesta, jahutas põhjalikult rinda ja kaenlaaluseid. Kare rätt hõõrus nahale piparmündiõhetuse. Tore poiss see Ilmar seal pliidisuu ees. Alati nõnda murelik, justkui mingi sise-mise pinge all ja ühtaegu loid. Umbejooksnud elu vae-vab. Olevat merekoolis kakelnud, löömingul olnud poliitiline maik man, meresõidud löikas läbi nagu noaga. Poolraskekaalu poksija, äärepealt vabariigi meister, see rusikas pidi jälgi jätma, kui löömaks läks. Aga muidu pole üldse kakleja tüüp. Noh, paneme siin sporditöö igapiidi käima, loidusele ja minnalaskmisele ei jäta enam ruumi. Ja kahekümne seitsmese mehemüraka ees ei saa ükski tee päris püsti seista. Uhiuus DT peaks ka oma-jagu tuju tõstma. Kaabu pühkigu suu puhtaks. Kuigi päris kindla pähe pole temagi selline maailmamurdja, nagu paista laseb.

Pool liitrit lüpsisooja piima paisutas rinnaaluse pine-vile. Tuli päeva esimese sigareti eelnauding.

Nooruke traktorist põõnas edasi, peanupp veelgi sügavamal padjalohus. Möödudes haaras Juho välivoodi jalutsist, tõstis poole reie kõrgusele ja laskis kolksata-des maha kukkuda.

«Hei, Villi, maast lahti!»

Poiss kobis istuli, otsis silmi valgete kiharate padri-kust.

«Mis Villi? Siinamaani olin Ülo. Mida ma sinna lauda juurde peaksin kiirustama? Sõnnikulaotaja kett on ju nässus.»

Seda jah. Seda muidugi . . . Pole niisugust päeva, kus hommikused ettevõtmised õhtuni märki läheksid. Kuskil ütleb miski üles ja tekitab ummiku teises, kolman-das, neljandas kohas. Kaabu ehitab teist sõnnikulaotajat ümber kraaptransportööri tugeva keti peale, aga pole põrmugi kindel, et mees sedamaid pead parandama ei hakka.

Milleski ei saa kindel olla, välja arvatud selles, et miski viperus kuskil kahtlemata juhtub. Hästiminekut pole olemaski, võib oodata vaid kõikvõimalike hal-vastimine kute puudumist, kuid see on ideaal ega teostu päriselt kunagi. Vähemalt «Partisanis» mitte. Aga hom-mikune sigaret maitseb, pagana mõnusasti maitseb.

Kuuldam riputas mantli varna, sirutas käsivarred mõned korrad üles, siis külgedele ja surus hooga taha, abaluud liikusid villase kampsuni all. Külarahva hulgas oli olnud kuulda ütlemist, et partorgil pole midagi asjalikku teha, seepärast võimleb, tahab jätta töö külge kargamise muljet. Juho kavatses edaspidi Kuuldamile öelda, et jätku kontoris see igahommikune gümnastika.

Esimees nõõpis jopehõlmad lahti, lükkas karvamütsi kuklasse ja istus telefoni taha. Katsus ühendust saada kolhoosidevahelise ehituskontoriga.

Juho kiirustas välja brigaadidesse. Muidu tõmmatakse temagi kaasa ehitusküsimustesse, milles tal on väike eriarvamus. Tema soovib, et kõigepealt lõpetataks kaheksa korteriga elamu, mida eelmise esimehe initsiaatiivil alustati, katuse alla viidi ja sinnapaika jäetigi. Olgu peale, et veiselaut on tõesti tähtsam, kuid selle asukohtki pole veel otsustatud ja elamu siiski juba nõnda kaugel. Karjatalitajaid pole kaugeltki jalaga segada, võiks orienteeruda noortele, otsida ka väljastpoolt, kui korralikku elamispinda on pakkuda. Nüüd siis kaalutakse lauda mahamärkimist mõne peatselt pensionile mineva talitaja elukoha järgi. Aga kui elamu esmajärjekorras lõpetamist liiga veendunult raiuda, võib pahatahtlik silm märgata üksnes agronoomi isiklikku huvi...

Lumelaike hakkas silma märgatavalt vähem kui eile. Kõrgematel küngastel maa kuivas juba. Ja lõhnas, lõhnas. Mõrkjas raske lõhnasegu, kunagi ammu nõnda kosutav ja rahustav, nüüd ainult ärevust tekitav.

Kolhoosi alguspäevil ehitatud nõndanimetatud puitbetoonist seinte ja sindelkatusega veiselaut küündis vaevu paistma sõnnikukuhilate tagant. Brigadir, kõhetu vanaldane mees, ruttas agronoomile vastu.

«Kamandasin naised kokku, et lautavad käsitsi. Nüüd jälle tõstuk seisab.»

Muidugi — Üll teadis, et sõnnikulaotaja on aplaagris, võib-olla heitis magama tagasi! Siis lähevad naised laiali ja tõstukimehel on alust pead parandama hakata...

«Poiss peaks ikka elus olema. Mine too ta välja!»

Brigadir hüppas ratta selga. Ärasõidul agronoomile heidetud lühike pilk tahtis vist küll öelda: ise alles tulid sealt, nüüd karaku mina kannule! Jajah, vana, nii

see käibki — ühe mehe tööletoomiseks olgu vähemalt kaks meest ametis. Töö teaduslik organiseerimine... Kolmas sigaret ei saanud maitset ega mõnult esimese ligilähedalegi, poole pealt lendas segisõidetud laudakesele.

Naised igatahes ei näidanud ärakiirustamise märke. Istusid elevel nägudega piimajahutuse ruumis basseini-serval ridastikku. Olga-nimeline karjatalitaja, sinne ainumane ülerajoonilise kuulsusega töörühmaja, mitte enam noor, kuid liikuv ja nõtkes, kuldhambaga ja kergelt mingitud, küüris nobedalt piimanõusid ning laskis suul käia:

«Mis te's arvate! Kui kõik need mehed, kes minu juures on käinud, oleks igaüks ühe telliskivi kaasa toonud, oleksin praegu kahekordse kivimaja omanik.»

Agronoomi sisenedes kuulajad hetkeks kohmetusid, mitte aga hoopis ise. Ajas valges kärisenud kitlis tihkest saleda keha sirgu, välgutas vööbatud silmi noormehele vastu. Siis laiutas käsi:

«Näha, jälle üks täiesti tühjade kätega...»

Juho naeratas, kehtas õlgu, näitas, et käed on tõesti tühjad. Pöördus itsitavate naiste poole:

«Kohe saate tööd ja leiba.»

«Ega niigi viga ole,» arvati. «Sellest ajast, kui tehnika majapidamises, oleme istumisega harjunud.»

«Leivata ka...?»

«Seda annab õuema, jumal tänatud.»

Juho läks lauta. Söödakäigus seisis noor naine. Käed punakaspruuni kummeeritud mantli taskutes, väike roheline-mustaruuduline pearätt kuklas, kõrgetes botikutes jalad pisut harkis ja tugevasti maas, nagu seistakse kõikuval laevalael. Ainitine pilk mäletseva lehma teravatel õõtsuvatel küljekontidel. Juhot märgati silmanurgast, kuid pead ei pööratud.

«Tere hommikut. On loota, et täna või homme saab naabrite abiga heinad soost kätte.»

Neiu vastas äramisi pilguga, nagu ei taipaks ta järsku, mis see asi agronoomisse peaks puutama. Tal oli väike energiline nina ja natuke pruntjas suu, silmad merehallid, põhjatud ja avalad. Seda ehtsalt tütarlapselikku kogumuljet aga ei lastud lõpuni mõjule pääseda. Tagasi hoidis põskede üpris sarnakas joon, kõrge laup

selgelt vormitud kulmumõhnadega. Muidugi ka rohkest välisõhust tekkinud karedavõitu jume.

Meelsasti oleks Juho senised põgusad kokkupuutumised süvendanud lähemaks tutvuseks. Ta teadis nii-palju, et neiu on ametinimetusest farmijuhataja, praegu aga tegelikult esimene käsi loomakasvatuses, kuna zootehnik oli lahkunud üsna ülepeakaela kohe pärast eelmist esimeest. Olevat igatepidi aktiivne tüdruk, komso-molieast varsti välja jõudmas, ja Kuuldam arvas ükspäev, et paslikumat kandidaati partei ridade juurdekasvuks pole siin esialgu näha. Küll neljakümne ühek-sandal aastal koos vanematega välja saadetud, kuid ametlikult rehabiliteeritud ja ilma kibestumisjälge-deta.

Juhol polnud esialgu muud iseloomustavat täheldada, kui et tema «tere hommikut» jäi vastuseta. Hajameelsus võib olla ka tehtud — kui tahetakse rõhutada koletut töökoormust või mis tahes enesetähtsust. Noh, tutvuda jõuab, kui see tarvilik on! Ta hakkas aegamisi minema poikvel väravate suunas. Märkas siis mõnevõrra imestunult, et neiu sammub kõrval ja vargsi nagu uudistab teda.

Üle mäletamatu aja üritas päike pilvelapakate vahelt välja piiluda. Märg maa hiilgas laiguti, veerjalt laskuva karjamaa taga helkles punakalt lepavõsa.

Agronoom ja farmijuhataja seisatasid kõrgemal maa-kühmul, kuhu üle sõnnikumäeahela paistis külla viiv tee. Tee oli tühi. Uniselt rippus tõstuki hambuline kopp sõnnikukuhila kohal. Veotraktori juht magas kabiinis, nokkmüts silmil, suuauk pärani.

Neiu ütles:

«Sant nimetus käib Ummistu rahva kohta. Vahel näib, et peab paikagi. Nagu praegu. Päike juba kõrges, küla kui välja surnud.»

«Mis nimetus?»

«Küll kuulete... Muidu inimesed nagu mujalgi. Või mis teie arvate?»

Juho kehtas õlgu. Farmijuhataja kohendas pearätti. Tal olid peened nooljad sõrmed, aga küüned murdunud ja mitte just tagajärjekalt kasitud.

«Teie olete laialt käinud ja näinud. Mina pole siit palju välja pääsenud... lapsepõlves küll, jah, üsna

kaugele... Kunagi oli meil laulukoor, näidendeid mängiti koolimajas. Mis te muigate?»

Juho ehmus. Küll ta võis vist tõesti muiata! Kevadkülv ripub nagu mõök pea kohal ja agronoomile vilksatas pähe päästev idee: vaat kust tuleb peale hakata, sellest, et inimesed on nagu igal pool mujal lauluhimulised ja näitemängu tahavad... Eks pidigi muigama — sedasama, et «sa oled ikka rohkem komsorg kui agronoom». Aga neiu arvas, et hoopis teda peeti naljakaks. Juho hakkas südiasjalikult arutlema.

«Kas teile ei tundu, et kunstiline isetegevus... kuidas öelda... Et tänapäeval on kutseliste kunstimeistrite tase laialt nähtav, sõidetakse, kui tuju tuleb, pealinna teatrisse. Televisioon levib. Võrdlus on liiga käepärane, oma tegemisi nähakse kriitiliselt ja ei süttitagi...»

«No kuulge! Kui tuju tuleb, sõidetakse... Aga ei tule niisugust tuju, vaat mis. Siin on igal poisinokal mootorratas all, küll nad sõidavad — aga kuhu, mis asjus! Kui katsud neis mõnd huvinatukest äratada, vastavad täpselt nagu teiegi: oh, see kohalik värk on nii mage, nii tühine!»

Tehtud lõbususega vaatas Juho lahkuvale farmijuhatajale järele. Seletama nüüd kah ei hakka, et see targutamine ei tulnud hoopiski mitte selgunud veendumusest. Kõlas isegi nagu Vollmanni Jantsi moodi — ülirehken-datult, äralahterdatult, tehisasjalikult. Aga jäägu sedakorda. Hoopis kentsakas oleks, kui sellel tööummikulisel hommikul kukuks veel edasi teoretiseerima!

Ta suundus silmalt üle karjamaa. Lepistiku taga uudismaal peaks praegu käima mineraalväetise külv. Võib-olla valitseb sealgi alles vaikus? Esialgu oli sigaretil siiski õige maik ja ennist tehtud muhelus ei tahtnud näolt enam kaduda. Niisiis tuhande esimene mure: elevust, taas elevust! EPA — Elu Parimad Aastad — viige siit tõrvik kaasa!

Aga veel üks mure, number tuhat ja kaks, seiras järelejätmatult, tahtis vägisi olla number üks. Tuli arvestada, et elamu nii pea valmis ei saa. Ei jätkunud eile otsustavust kutset tagasi lükata, oma tuppa kaduda ja uks sulgeda. Paistaks ninakas. Ülemusele ei kõlba ja nõnda edasi. Ühel õhtul, kui köögist jälle jauramishääli kostis, pöördus ta tagasi, istus hilisööni kontoris...

SELLE SUVE MÖÖDAVILKSATUSED

«Sind rohmiti ajalehes ja kohe esimesel suvel, nagu ma mäletan.» Tädi Lisette sukavardad ei pea seda meenutust pausi tegemise vääriliseks.

«Sügise poole. Septembris,» täpsustab Juho.

«See esimene kord oli kohalikus lehes. Pole enne ega pärast niisuke seitung minu ega Kristjani näppu juhtund. Head naabrid hoolitsesid, tea kust koukisid välja... Mis seal kõik oli...!»

«Kõik oli. Et leidus heinaloogu maas, millest ädal läbi kasvanud. Tükk nime poolest musta kesa oli hoopiski lopsakalt õitsev kesa. Keemiline umbrohutõrje poolikult tehtud.»

Nüüd sukavardad seisatuvad. Pilk üle prilliraamide näib nagu kavalavõitu.

«Mulle jäid küll meelde mõned lihtsamad asjad...»

«Nojah, muidugi! Lehemehed teavad, mida nad teevad. Lihtsalt, ikka lihtsalt! Agronoomiat taipavad vähesed, aga igaüks jagab, kui kirjutad, et töö ei saagi edu olla, kuna agronoom kõige väänakamate meestega ühe kamba poiss, kaaberdavad ja kaklevad seltsis.»

«Ega, jah, ülekohus siit ilmast kao...» Viis sukavarast on jälle üksainus vilkumine.

«Mis ülekohus! Kaklesin tõesti. Kirjutasin ju sulle haiglast, kuidas lugu oli.»

Haiglast ta kirjutas kodustele tõepoolest pika kirja. Pikema, kui kunagi enamalt ja hiljem. Kuid vaevalt ta kirjutades taotles põhjalikkust, seda, kuidas just «lugu oli». Kiri sai pikk lihtsalt seetõttu, et aega oli ülikülluses ja sõnaseadmine ise pakkus rahuldust, kui kord otsa peale oli saadud. Lamades kirjutas ta spetsiaalsel lauakesel. Selg kindlalt ja mugavalt padjakuhja najal, üle «kirjutuslaua» ääre paistis kaugele sihtiva kahuritoruna parema jala kipsümbris ja osa sellest kaadervärgist, mis sääreluu murdunud otsi kohakuti venitas. Luuvenituse valu ja ebamugavus olid tuimenenud, muutunud harjumuslikuks elukaaslaseks.

Nüüsiis, kallis kodurahvas, suvi möödus nagu mõni välgatus, polnudki aega teile kirja teha. Ükskord oli külviaeg ja kuumaks läksid päevad nii otseses kui piltlikus mõttes. Öitsesid sirelid ja põlludki olid sirelivärvi. Tõesti, kuidas ma seda varem kunagi polnud märganud, et enne orase tärkamist on kuiv maa selge kuuma taeva all täpselt sirelililla! Aga võib-olla märkan seda kõike alles praegu? Vist jah. Aknast paistab päevade viisi vaid hõre paplivõra ja tükike taevast ja ma näen, kuidas kuskil juuni-juuli piirdel läheb loodus äkki ühtlaselt, pisut igavalt roheliseks. Enne kirendasid nurmed ja heinamaad ja põllupeenrad igat sorti õitest, oli päikeseküllane, põllumehe jaoks ülemäära päikeseküllane suvi. Varsti hakkas värviderohkus tagasi tulema. Viljad valmisid ühtjärke, iga küpsemispäev tõi erinevale väljale uue toonivarjundi. Siis ma vaid vilasin ringi ja olin hädas, hädas. Tööga ja pealekauba veel igasugu värgiga. Katsusin nõnda-ütelda spordielule hinge sisse puhuda, ekskursiooni korraldasin. Oh, sellest räägin kunagi suusõnal, ei oska ma nii kujukalt kirjutada, et võiksite näha mind nõnda halenaljakana, kui ma tolles «kultuuriorganisaatori» osas tegelikult olin. Aga küll harjun kõigega. Ikkagi päris esimesed sammud agronoomina, ja kuigi siinsete sellidega «üritusi» teha on tuhat korda keerulisem kui tudengitega, pole asi ometi teostamatu. Karudki pannakse tantsima. Kahtlemata teen tuleval suvel rohkem ära ja märkan rohkem ka selliseid imeasju, et põllumaa võib olla sirelililla...

«Teile on külaline.»

Juho voodi seisis just palatiukse kõrval. Ta nägi sanitari taanduvat ja ukseavast sisse kummarduvat lopsakat kahupead. Siis ilmus Kuuldam tervikuna. Valge kittel ei mahtunud talle selga, oli laotatud nurgeti laialedele õlgadele. Tuhvleid jätkus vaid varvaste katteks, seetõttu ei saanud mees jalgu kuigivõrd tõsta ja lähenes nagu suusatades. See õrnuke riietus tegi muidu ikka bravuurse mehe natuke ebalevaks.

«Tere, laiskvorst!»

«Tere. Vaat, seal on taburet.»

«Kasutad aega loominguliselt?» Kuuldam osutas kirjalehtedele, mis nüüd olid kummuli pööratud.

«Kuju kirjutan. Kuidas teil edeneb seal?»

«Läheb ka...»

Nad võtsid läbi kõik käimasolevad tööd ja lähema tuleviku ettevõtmised. Juho päris ja andis nõu. Tükk-tükilt elustus kiire koristusaja pilt, agronoom närvel-das. Kuuldam püüdis rahustada, vaikis maha mõnegi kitsikuse. Aga krussis oli temagi närv. Kui kõnelusse tekkis paus, surus ta ohkega:

«Kuradi lugu küll...!»

«Mis nimelt?»

«Seesama jama sinuga.»

«Ah tühja! Kont kasvab jälle, ja elu on sees.»

«Kont kondiks, aga... Kust see kiusujutt küll välja urgitseti? Mõni, kes eelmist esimeest taga leinab? Sita-sitikas, kes korralageduse hunniku all priskelt elas. Näeb, et meie tahame hunnikud ära rookida... Ja just sinu pihta! Sina, kes sa oled kõige rohkem koormatud. Meie Alakülaga sõidame koju, aga elu jääb kolhoosis kestma. Sina oled ikkagi majandi tegelik juht. Niiviisi autoriteeti maha tõmmata! Ma rääkisin parteikomitees, leHEMEESTELE sealt igatahes midagi öeldi.»

Algul oli Kuuldam häält talitsenud, sest palatis oli peale Juho veel viis haiget ja kolmel neist külalised. Aegamööda aga tikkusid registrid valla pääsema. Juho vaigistas näoilmega, öeldes ise hästi tasa:

«Ära pabista! Mitte kuskile ei kõlba, kui me hakkame tagauste kaudu õigust otsima. Polnud ju midagi lausa valesti kirjjas. Pummeldasin jah traktoristidega koos, ja mitte päris esimest korda. Kui sarved soojad, küll siis pusklemisekski läheb. Kaabu pidas vimma, et ma uut traktorit temale ei andnud...»

«Koos, jah koos,» põristas Kuuldam vahele, häält siiski ilmselt vaos hoides. «Sa oled ju ööd kui päevad nende keskel ja nendega koos. Sina ei saa nina kirtsu-tada: oh, mis matsid mehed! Nagu ajakirjanikud ja tei-sed, kes mõnikord autoga Ummistusse sisse põikavad. Ja partei,» hääl paisus vähemalt tooni võrra, «pole mingisugune tagauks! Sa olid kõrgema kooli komsorg, olid partei linnakomitee liige. Tulid nagu mees kõige

raskemasse kohta, ja nüüd võib iga tsura sinu kallal hammast proovida!»

Juho muigas: mees ei taibanud, et kuigi «tagauks» teda solvas, otsis ta ometi sedamaid just sealtkaudu sissepääsu. On ülimalt tähtis, kes sa oled, katsu võimalikult palju «liige» olla ja sinu teod on ette ja järele kindlustatud... Kuuldam jätkas:

«Peame rohkem kontaktisid looma. Kui «Auroras» vajatakse jupikest karjaaia traati, on terve rajoonikeskus jalul. Meile tullakse ainult pähe laduma...»

Juho võttis kinni teise hoogsalt väljasirutatud käest. Mujalt hakati ukse äärde nurka pilke heitma.

«Sul kukkus kittel põrandale.»

Kitli otsimise ja õlgadele tagasisättimise asjalik toiming jahutas mehe täielikult maha. Kuuldam toetas küünarvarred haraliaetud põlvedele ja rääkis koguni väga vaikse mõminaga:

«Minu ülesanne... Ma tean täpselt, mis mul tuleks ä r a t e h a. Aga m i d a t e h a...» Ta hõõrus peopesaga laupa, toetas jälle ülakeha raskuse põlvedele, laiad õlad vajusid madalale. Nõnda jah, et asud hommikul platsi vägilase tundega. Ringutad turja, vead rinna tuult täis. Aga käsi ei oska kuskil külge lüüa. Ajalehtede ettelugemise ajad on ammu möödas. Ei tea, millal need ajad üldse olid? Sõjas pidi tema, Kuuldam, roodu politruk, kõigepealt lahingus eeskuju näitama, ja see oli otsast lõpuni selge pilt. Ja selge pilt oli metsavendade hävitamine pärast sõda ja riigile viljavarumine. Tuli murda eesti maamehe kivikõva individualism.

«Ning murdsite...?»

Kuuldam noogutas mõtlikult. Midagi igatahes murti. Julgeid mehi oli siis parteitööle tarvis ja neid oli sõjast veel järele jäänud. Endisi sulaspõisse, vabrikutöölisi, meremehi, kraavihalle. Neid vajati veel tükk aega, aastaid korjus turjale, kooliharidus aga oli kunagi ammu jäänud vägagi tagasihoidlikule järjele. Kui nemad kindlustasid nõukogude võimu, õppisid teised. Nooremad ja need samaealised, kellela raskel ajal läbi saadi... Jõud pakatab hommikul, aga peale ei mõista muuga hakata kui aidata esimehel või agronoomil mõnd pakulist asja ajada. Ega selles olegi midagi põhimõtteliselt väärsti, ideoloogia pärisksoduks on ju ikkagi kõige argipäevasem

argipäev. Tore kopsakas tunne on, kui oled suutnud tootmisjuhte asjalikult toetada. Tükk partorgi tööd on igatahes tehtud. Aga ikkagi — mis tegemata on jäänud? Siiamaani veel vaadatakse «tuumakolmikule» kui väljastpoolt tulnud päästemeeskonnale. Kõrvalt vaadatakse, oodatakse, et mis imet nad siin ära teevad. Muidugi mängib kõvasti kaasa see hommikune bussiga tulek ja varaõhtune minek. Aga inimesed peaksid ju mõistma, et perekonnainimesed ei saa ennast nii üks-kaks ümber seada, nagu sai poissmehest agronoom. Peaksid mõistma, kuid vähe siin ilmas mõistetakse. Mis rääkida kogu kollektiivist, kui kohapealsed kommunistidki ei liitu tuumikuga nii nagu vaja. Äärepealt et tootmisprobleemid ei mahugi parteikoosolekute päevakorda, personaalküsimused võtavad aja ära. Kas või seesama Kammuka lugu...

Juho pidi jälle naeru pidama. Ehkki partorg meenutas kõike muud kui lõbusat juhtumit kevadkülvi kõige tulisemal ajal. Halenaljakat küll, seda kahtlemata. Juho, Kuuldam ja Alaküla vaagisid enne külviaega üksipulgi kõiki ette tulla võivaid takistusi. Mehhanisatorite heitliku meele arvasid nad üpris etteotsa ja otsustasid kaupluse juhatajaga rääkida, et ehk annab külviajal viinamüüki pidurdada. Ettepanek võeti vastu lausa entusiasmiga. Ummistu kaupluse juhataja ei hoolinud plaanist ega preemiast ega millestki, kui vaid tema ümborus oleks inimlikum, nagu ta ütles. Kolmekümnendates aastates lesknaine kasvatas kauplusehoone ees palju lilli ja nii mõnigi kord tuli ette, et vintis külamehed seda kaunidust ihuveega niisutasid. Ta oli ennegi tuntud rangena. Ei saadud temalt pärast kaupluse sulgemist pudelikest, olgu või ämm surnud. Müügiajal, kui viina või õllesoovijal silm kilamas, pakkus limonaadi ja selle juurde jäi. Nüüd siis laiendati tema võimupiirkonda, ehk küll mitte otseste ülemuste poolt. Ja kuumal maipäeval astus Kammukas poodi sisse. Tüse ja turjakas, juba vanapoolne kohalik külamees, üldse mitte napsihimulisenä tundud. Ta oli randaalinud öö läbi, kavatses kuuma päevasüdamiku puhata. Enne muidugi kõht täis süüa ja söögi alla kummutada tolmusesse kuivanud kurku pudelitäis mingit hapumaigulist veini. Müüdi värskaid räimi, pikk järjekord venis aeglaselt, kuid mees ei hakanud

vahele tükkima, ees oodatav puhkusemõnu tasus väsinud kehale seismiseväevad. Nagu kaupluse juhataja hiljem seletas, oleks ta tõesti Kammukale veini müünud, aga poes oli teisigi mehhanisaatoreid samasuguse sooviga. Niisiis tõsteti Kammuka soovi peale limonaadipudel letile. «Kas sina ka ei kuule või? Minul kõrvad lukus ja tolmu täis. Kümme tundi ühtejärke müristatud.» Ei, kuulmise poolest polnud midagi katki, seda märkas Kammukaski kohe müüja tõrksast pilgust ja tema tolmunene punetav nägu võttis tõmmu tooni. «Pudel karusmarjaveini paluks! Vaat see rohelise sildiga sealt ülevalt teises riiulis.» «Mida sulle?» pöördus müüja järgmise ostja poole. Kammukas hingas raskelt. Ta pidi kõrvale astuma, et mitte järjekorra edasiliikumist takistada. Ta tundis end naerualusena, ehkki keegi ei pööranud juhtunule suuremat tähelepanu, sest niisugune äraütlemine ja kõrvaleastumine oli siin nüüd üsna tavaline pilt. Tasakaaluka mehena tunti vana Kammukat, kes vaid harukordadel enesest välja läks, aga siis ka põhjalikult. Ei osanud keegi arvata, et nüüd just üks haruldane kord on kätte jõudmas. Lõug rinnal, tüse kael voltides, rühkis Kammukas välja. Kaupluses kuuldi linttraktori lähenevat jõuramist, juba nii lähedast, et aknad tärisesid kaasa. Siis aga vappus vana puumaja tervenisti, nagu oleks pommiga pihta saanud. Uks paiskus lahti, koledasti heitunud inimesed kaupluses nägid lähenemas välgatavat traktoriroomikut, mille hambad puresid trepikive, nii et sädemed lendasid tolmu sekka. Traktor ise polnud hästi eraldatav, sest kabiini peale oli kukkunud esiku varikatus, mille alt postid puruks sõidetud.

Ostjad rüsisid leti äärde hunnikusse, kuid kaugemale Kammukas ei sõitnud. Sellestki oli küllalt. Küllalt viha jahtumiseks, paljudeks sekeldusteks enesele ning teistele. Kauplusehoone tuli remontida, aga see oli siiski väike pahandus. Load võeti ära. Kõige kibedamal tööajal kõige paremal traktoristil load läinud! Agronoom kiristas hambaid jõuetus raevus, sealsamas kukkus endamisi itsitama mingit hüsteerilist naeru, mis kuidagi ei tahtnud lõppeda: tema just tuli lagedale selle viinamüügi piiramise ideega! Häälekalt ja kaua vandus Kuuldam. Kammukas oli partei liige juba Velikije Luki päe-

vilt, eeskujuliku töömehena arvestatavaim liige algorganisatsioonis. Partorg pidi asjaloost aru andma parteikomiteele ja iseendale ja ka kolhoosirahvale, pagan võtku. Esimees jäi rahulikuks ja asjalikuks nagu alati. Kamandas ehitusbrigaadi sigala remondilt ära kaupluse juurde, andis raamatupidajale korralduse kõik kulutused Kammuka palgast kinni pidada.

Kammukas ise põgenes ülepeakaela töösse, paremat tal polnudki teha. Aga tööd sai ta murda üksnes remondimehena. Load olid aastaks läinud.

Nii et naljasaamiseks polnud sügiselgi veel õigust ja Juho tõstis käe suu ette.

«Või vaatame meie linnu,» rääkis Kuuldam. «Ärtes suured maalahmakad ubrikuid täis. Aga siiski — missugust energiat ja ettevõtmist on igaühe püstiajamine neelanud. Kui seesama energia, see visadus oleks koondunud riikliku ehitamise sisse, oi, missugused kaunid kvartalid seisaksid nende neegrikülade asemel! Kuidas, no kuidas koondada üksikuid laenguid suureks mürtsakaks? Mina tõesti ei oska. Teen hommikuvõimlemist, rahvas peab naeru...»

«Saan aru. Ka minul on tulnud eneselt nõnda küsida. Sain head palka ja õppisin individuaalplaani alusel, kui teised ajasid stipendiumiga läbi. Endalt ma küsisin, kuidas laenguid koondada, aga teistele rääkisin, et ongi juba koondatud. Mõned üksikud erandid veel...» Ta pööras näo ukse poole, kuhu Kuuldam oli äkki küsiva tähelepanuga vaatama jäänud.

Juho pilgutas silmi. Tõepoolest ikka — Silva Leomets! Pisut täidlasem kui tudengipäevil, ent vähemalt niisama kenakene. Lilled käes. Krüsanteemid. Igavene naerusära helesinistes silmades, põselohkudes ja niiskelt pärlendavail hammastel. Kuidas ta tudasena välja võiks näha? Pole ju võimalik, et inimene eluaeg ainult rõõmus on.

Kuuldam tõusis.

«Hüva, Juho-poiss. Küll meil neid asju veel aega arutada. Saa's ruttu terveks!»

Juho teadis, et tal oleks Kuuldatile midagi tarvilikku öelda, midagi töösse puutuvat, kuid lootusetu oli seda leida hetkemuljete tohutu tulva alt.

Nüüd siis istus õhkõhuline Silva tollel taburetil, kus

äsja raskekaaluline Kuuldam oli muretsenud lahendamatu id muresid. Ja kaasa muretsenud Juho naeratas mõttetult. Kunagi oli ta arvanud, et Silva kestev röömsameelsus tuleb tema, Juho lähedusest. Muutmata olekut Juho suhtes, läks neiu Kalju Leometsale mehele. Ent kogemustest hoolimata tundis noormees ennast jälle tähtsa asjaosalisena. Näe, ma tulin, naersid rukkilille värvi silmad. Muud midagi, sedagi oli ülemäära palju.

«Kust sa teadsid...?» märkas Juho viimaks pärida.

«Suuruke see rajoon siis on. Töötan ju ka põllumajanduses. Põllumajandusliku statistika alal.»

«Meie kanti pole trehvanud...»

«Mul on teine piirkond.»

Õde teatas palatiukselt, et külastamisaeg hakkab lõppema. Kõik külastajad tegid mingisuguse liigutuse, kuid keegi ei tõusnud minekuks.

«Oi, Juho, Juho, küll siin ilmas saab nalja!» ütles Silva ja tema vaade näis enneolematult tõsine. «Kas tead ka, kes selle koogi sulle küpsetas? Meie Kalju muidugi. Ta on kade sinu peale.»

Juho naeris laginal.

«M i n u peale kade! Tema...!»

«Ära naera midagi. Kaljul pole kuskilt võtta julgust, fantaasiat, mida ta vajab, kui mitte muuks, siis minu kinnihoidmiseks... Kas sa tead, et kui «Partisani» põhjakõrbemine ilmsiks tuli, nõuti Kaljult üldkoosolekul, et tule ise ja paranda ära, kui oma silma all lasksid asja sedaviisi rappa minna. Ja mis Kalju vastas! «Ma jääksin oma perega siin nälga...»»

«Olen kuulnud. Rumalasti ütles. Inimesed on väga solvunud.»

«Ta uskus surmkindlalt, et ega sinagi sinna jää. Viskad pilgu peale ja tuled temalt paremat kohta paluma. Aga sa jäid. Seda ei andestata sulle eluilmas.»

Juho vaatas lakke. Ta oli selle närviliselt rutulise suve jooksul viimse võimaluseni kõhnunud, padjaõnaruses lasus nagu raske kivimask teravate põsesarnadega, nõgusa ninaseljaga, kandiliste lõuapäradega. Karm pleekinud juuksetukk turritas lauba kohal, valkjad silmad olid liikumatud, suu kitsas triip. No ega ikka ei hakka küll seda kõike uskuma! Tunnen sind, Silvakene,

natuke liiga hästi. Proual hakkas igav — mehel pole kujutlusvõimet!

«Ah et kadedus, arvad sa. Küll ma peaksin nüüd olema kõrvust tõstetud! Aga millegipärast ei ole. Sest see pole hoopiski mitte kadedus. See on — põlgus. Jajah. Kalju sõidab nädal läbi ametautoga, pühapäeviti isikliku. Meil saavad kõik aru, et mulle oleks mootorratas hädavajalik, aga ei jätku raha majandil, enesel veel vähem. Käristan vanarauast monteeritud jalgrattaga mööda kolhoosi, larbin jalgsi. Väikestel külapoistelgi on vähemalt sääreväristaja jalgade vahel.»

«Palun külalistel lahkuda! Meil algab kohe õhtusöök.»

Külastajad tõusid ühekorraga ja igauks kummardus veel viivuks nagu käskluse peale. Siin palatis olid kõik lamajad haiged. Silva pigistas sooja peopesaga Juho sõrmi.

«Jäin nõnda viimase peale. Teinekord tulen varem...» Ta oli jällegi külgesündinult rõõmsameelne ja Juho teadis, et see teine kord ei saabu.

Üks haiglaelu reeglipärane sündmus, külastamissündmus, oli möödas ja kohe saabus teine. Ratastel toidulaud sõidutati sisse. Just see moment oli tegelik sündmus. Mida seekord pakutakse? Riisisupp, juustuvõileivad. Ahah. Sündmuse kõrgpunkt oligi möödas. Einetamine ise kuulus aja halli venimise juurde, ükskõik mida ka pakutud oleks. Vähemalt Juho kaasaelamises oli asjalugu nõnda. Ta polnud kunagi olnud toidunautija, liiati siis nüüd, suuauk püsti.

Suitsetamist tuli piirata, kaks palatikaaslast ilmutasid vihjamisi või otseteed kannatamatuse märke ja personal seisis vähemuse poolel. Pärast sööki siiski ei tulnud kellegi pähe protesteerida, ehkki siis pidi olema kõige talumatam olukord, kuna kõik suitsumehed tossasid ühekorraga.

Kirjalehed lebasid kummuli. Tükk õhtut on veel ees, elektrivalgel näeb isegi paremini kirjutada — valgus langeb ülalt ja ühtlaselt, libaja laua serv ei heida paberile varje nagu päeval. «... Et põllumaa võib olla sirelililla...» Vaat kus tähtis avastus! Tädil ja tädimehel on seda ilmtingimata vaja teada. Miks kasupoeg ülepea haiglas on? Noh, selleni jõuab ka veel... Ah tõesti sirelililla? Aga kuidas koondada laenguid, nagu Kuul-

dam muretses? Imeväärse visadusega peavad paljud kolhoosnikud mitut lehma, suguemiseid peavad ja põrsaid müüvad, ehkki sada seadust ja karistustki on üle käinud. Heinamaad leiavad ja aega leiavad heinateoks. Kerge see leidmine muidugi ei ole. Südamed pole alati ka just puhtad. Kui see laialihajutatud energia, ihuenergia ja kombineerimiseks kulutatud mõtlemis- ning tundmisenergia koonduks ühtekokku, oleks majand lühikese ajaga mäel ja kellelgi poleks millestki puudust. Aga üheskoos masinatega tehtud heinal pole ilmselt seda väärtust, mis on vikatiotsaga mööda metsalagendikke otsitul. Nagu Huckleberry Finn, kui ootamatult rikkaks sai: «Süüa saab varastamata, mis elu see enam on!» . . . Ehitus on teine asi. Seal pole vist kunagi otsitudki vorme, kuidas isiklikku ja ühiskondlikku maksimaalselt ühendada, kõige vähem nende «neegrikülade» stiihilise tekkimise aegu. Kolhoosides aga pole muud tehtudki kui otsitud. On otsitud ja parimad lahendused saavutatud seal, kus — Vollmanni Jantsi sõnade järgi — «rahva arvamine» kõlab niisuguse sentimentaalsusena, et koosolekutelgi ei tarvitata . . . Aga Leometsa peres peab ikka midagi lahti olema, kui proua sedaviisi ringi tuiskab ja kallist kaasat manab. Julgust ei ole, fantaasiat ei ole. Aga kui oleks? Kui Kalju oleks läinud oma kätega «Partisani» jalule upitama? Naera puruks! Mis kisa Silva siis oleks lahti päästnud? Ah, kelle asi see on, ise elate oma elukest. Põhjust kadestada on sul, Kaljukene, küll neid paljusid, kes Silvat kangesti tahtsid ja õnneks temast siiski ilma jäid . . .

Krüsanteemid, suursugused käharpead. Sanitarid hoolitsesid lillide eest ehk reeglipärasemaltki kui patsiendi eest. Mees kosus niigi silmanähtavalt, uhked õied aga olid määratud närbumisele. Majesteetlike peade erk hoiak lõtvus ajapikku, säbruliste õielehtede elevandiluuvalge tõmbus üha kollakamaks. Ent veel nädalavanuseltki jätsid nad igati varju otse õuevärsked levkoid enda kõrval.

Peedipunased levkoid tõi Vakkuri Leene, «Partisani» farmijuhataja. Küll ta vist Heleneks on ristitud? Kes külakohas ikka «nimedega jamsis», nagu vanaisa Märt

kunagi mainis. S i l v a, aga mitte Silvia. Põrgusse käigu Silva! Tema sära tahab ikka veel siin püsida. Närtsimise äärel krüsanteemid ihkavad üle olla värsketest levkoidest . . . Jalg oli «võllapuult» maha võetud, Juho sai end igasse kanti liigutada. Ta pöörles kärsitult, katsus maha raputada mälestuspilte küllastamistunnist nädal aega tagasi.

«Sügeleb, sunnik! Kipsi alla ei pääse millegagi kratsima.»

Neiu silmad naersid, ta näol oli alles karge septembripäeva õhetus. Juho arutles:

«Ei tea, miks sügelemist ei saa tõsiselt võtta? Nagu kõdigi. Tegelikult väljakannatamatum kui mõni valu . . .»

«Naerdakse ka, kui keegi tänaval kukub. Mida soliidsem inimene, seda kehvem enesetunne muidugi, ja seda naljakam pealtvaatajatele.»

«Mina ei ole soliidne. Katsu kaasa tunda. Kuidas Ummistus elatakse? Mida teevad meie kallid . . . päeva persetagused?»

«Ah said selle hellitusnime ikka teada?»

«Ammu juba! Ilmar ütles. Pärast meie kuulsusrikast võrkpalliturneed.»

Leene ohkas.

«Ära võta südamesse,» lohutas Juho lõbusalt. «Küll tuleval suvel näitame klassi!»

«Näitasime juba . . .» Neiu jäi lohutamatuks, nukralt kukkus juuksesalk langetatud laubale.

Juho märkas, et Leene imepehmed pruunid juuksed on hõredavõitu. Jälle võrdluspilt, kuradi päralt! Säh sulle looduse kuningas ja moraalikoodeksi tundja! Vaatad kaaskodanikku hindavalt nagu hobuseparisnik. Must villane kleit ei lase vormidest midagi kaduma minna. Täiuslik, miks mitte . . . Imelik, et esimesel kohtumisel seal lauda juures jättis Leene endast nipsaka mulje. Hiljem pole miski, ei pisimgi pisiasi seda enam kinnitanud.

«Sa, Juho, pead tõesti teise korteri leidma. Kannitsal näiteks ollakse nõus võtma ja Mägevestel samuti. Keskusest küll natuke kaugel, aga see on pool häda.»

Juho nõksatas. Tähelepanu, poiss! Sulle otsitakse korterit. Aga miks mitte Vakkurile kolida? Ei ole keskusest

väga kaugel ja kõige kurja ning laostava eest varjulise-
malt varjul. Hingekodu. Sellest ei pääse mööda. Oled
peale kõige muu ka aumees. Vähemalt häda-aumees,
sina maadevallutaja, valgete laikude otsija. Oled jälle
ja jälle väsinud ja natuke heitunud, et maailm on nõnda
suur ja paljupalgeline ja tal pole sinu murekestega üldse
asja. Üksinda laanes, laastuke ookeanil. Seal juhtub
pihku soe sõbralik käsi ja sa klammerdud sellesse. Tun-
ned lähedal tihkevormilist lõhnavat noorust ja kogu
sinu komplitseeritud olemuse uhab veretulv keskpaika
kehasse kokku. Anna aga kätte, küll mina vastutan, ma
ei ole ometi mingi närukael, hetkelõbu peale väljas, see
on saatuse sügavaim tahtepõiming, nüüd ja igavesti . . .
Juho keerutas:

«Mis sealgi lõppude lõpuks . . . Ma pole ise ka mingi
peen poiss, nagu faktid kinnitavad. Ühiselamu olukord
valitseb ainult kevadtalvel, kui remonditöödel kahe-
teistkümnnes tund ja teed lagunevad. Muul ajal käivad
mehed kodus. Kaabu seal kõige rohkem peatub. Ega
ma teda sellepärast karda, et ta oma üheksakümne ki-
loga mu sääreluu peale viskus.»

«Sa andsid talle enne vastu lõuga, nagu räägitakse . . .»

Leene uurivas pilgus ei puudunud imestus või koguni
imetlus. Ega Kaabugi uskunud, et selle kogult silma-
paistmatu poisi rinnust rabamine sedaviisi lõpeb! «Esi-
mees lubas traktori mulle. Sina teed oma seadust. Laiaks
lõön su!» Ja siis istus mehekoljat aiaturul, suu ammuli,
peas kilvide ja ööbikute orkester. Juho istus tagasi
õunapuu alla, kust ta äsja oli üles tõstetud. Mehed naer-
sid. Ilmar ronis Juho kõrvale. «Sa oled seda asja õppi-
nud? Kindla pähe. Nii puhas haak. Mul löi kohe vana
kihk verre. Muretseme kindad, ah! Ja pirnpalli ja muu
koli. Õpetame kohalikud kaklejad kõrgel tasemel kloh-
mima.» Kaabu tõusis vankudes, silmad ikka veel pahu-
pidi. Korraga ta taipas, mis temaga oli juhtunud, ja
tumedalt mõiratades hüppas kõige täiega agronoomile
peale. Juhol oli õllekruus parajasti käes, selg vastu
õunapuu tüve, jalad välja sirutatud. Parem kand toetus
mättamügarale, sääreluu alla jäi saatuslik tühimik.

«Ühiselamu olukord pole ainuke häda,» arvas Leene.
«Ja vaevalt see seal enam kestabki. Ei usu, et Kaabu

ka enam sinna jääb, kui sa tagasi tuled. Ta on nii ähmi ja häbi täis, et tahtis hoopis ära minna.»

«Vaat kus õrnuke!»

«Oo, sa ei aimagi, kui hellakesed meie mõurad ülepea on! Iga kord, kui seinalehe uus number ilmub...»

«Ega te ometi jälle seinalehte pistnud? Nagu Kammuka, pagana päralt...!»

Leene tõmbus tõredalt pingule.

«Miks Kammukat poleks tohtinud, ah? Sellepärast, et ta on parteilane?»

Juho oli põhjalikult vihane. Viskas teki puusadeni alla ja korjas ruttu tagasi — pika haiglasärgi saba oli rullis nagu köis üle karvase kõhu. Miks? Miks? Miks? On midagi ka taibata vaja, vaat miks. Kõik need tragid kirjapanijad, olgu seina- või pärislehe omad, ei katsugi olla kõrgemal sellest kõige tavalisemast huvist teiste inimeste vastu, nimelt sensatsioonilisest huvist. Jah, ta on pahane ka enese pärast, tõepoolest. Kui oleks kirjjas seisnud, et ta on saamatu agronoom — noh, tõi ja muud midagi. Aga: kakles traktoristiga. Sensatsioon! Ühiskondlik arvamus on päästetud! Või oleks Kammukas tõesti joomar ja mürgeldaja. Mis siis? Niisuguseid on küll ja küll, vähemalt sama palju kui saamatuid agronome. Aga mees sõitis traktoriga poodi! Suled krabi-sevad, loominguline õhin, igiammust seinalehenumbrit saab ometi uuendada.

«Sul on õigus — Kammukat poleks küll tohtinud selles loos keskpaika tõsta. Vaid Kuuldami ja ... sinu ja Alaküla. Juhtgrupp. Tulite kolhoosi päästma. Nohistate kolmekesi, isegi teistele parteilastele ei räägi...»

«Ei räägi, ei räägi... Polnudki ju midagi rääkida! Pidasime vaid aru, et kui oleks võimalik külvi ajal viinamüüki pidurdada. Kes oskas arvata, et üks kaubandustöötaja krapsab nii südilt kinni müügiplaani vähemtäitmise võimalusest! Ainult Ummistus võib niisugune kaunishing ette tulla. Jälle üks omamoodi päeva per...»

«Ju siis Ummistu naised on rohkem kui mujal kannatanud meeste... khm... lameduse läbi...»

«Naised, jah, vaat nemad teavad ja teevad! Jaa-jaa, mida see sensatsioonilise huvi võidukäik endast muud kujutabki kui naiste mõjuvõimu kasvu.»

Neiu naeris kluginal.

«Sa pabistad just nagu Ilmar. Kuidas ta ütlebki: mitte aatomisõda, vaid matriarhaat on maailma hädaoht...»

Juho nagu kivines. Pahutsedes oli ta end rähelnud poolistuvasse ebamugavasse asendisse. Kukal toetus voodipäitsi külmale rauale, padi oli kägeras ristluude all. Tekk üle lõuaotsa, linaserv suu peal, vaatas ta üht-aegu terava ja hajuvil pilguga neiule silma sisse. Ilmar. Ilmar... Pisut aega enne korteriperemehe sünnipäeva ja sellele pühendatud sääreluu kraksatust kostis pere-rahva poolt harilik uinumiseelne sõnasõda ja uste pau-
gutamine. Kui isikliku elu-olu ammendamatud teemad olid seks korraks kärinal läbi võetud, saabus sügav vai-
kus. Ja siis järsku peremehe rahumeelne mõmin: «Ei tea, mis sellel Vakkuri plikal peaks viga olema? Vahtisin täna — ära ütle, ega siledamat nägu siinkandis naljalt olegi. On tissi ja tussi, aga meest õnge ei saa. Näe, meie Ilmar jõlkus teisega ilmatuma aja...» «Ole vait, lollakas!» kähistas naisehää. «Viimast akrunoom kuuleb.» Järgnes pikk sosin, sekka helisevat jõminat, nagu häälitsetaks sügaval tõrres, kuid vapura järjekindlusega hoiti hääled vaos.

Leene liigutas õlgu, ebalevalt, nagu näis. Sikutas kleidiäärt põlvedel madalamale. Rääkis:

«Kummaline mees on Ilmar. Meisterpoksija, tugev nagu karu ja nii nõrk, nõrk. Loeb kole palju. Igasuguseid raamatuid, mida harilikult maainimesed ei taipa kogust küsida ega pea miskiks. Aga kõik, mis ta teab ja teada saab, tarvitab ära enese kahjuks.»

Ei olnud see Juho jaoks mingi seletus. Seda, mis öeldi, teadis ta üldjoontes isegi. Teadaandmise toon ei seletanud ka midagi. Nüüd oleks küll kulunud ära Silva elav mälestus siin ruumis. Kuldpruuniks päevitunud Silva. Maatüdrukuid küpsetab päike ja tuul varakevade-dest sügiseni, aga kuna nad on kole häbelikud ihu pal-jastama, vahelduvad kehal tugevasti kõrbenud kohad nagu pesusinega valgendatud nahaga. Öösiti võetakse julgust, kuid vaevu hämarad suveööd ei suuda peita hele-tumeduse nii rõkatavaid kontraste. Leenel siniva-lendavad igatahes mingite õlapaelte järsud triibud, rin-nahoidja on jäädvustanud pisut sujuvama raamistuse. Aga mis tal ikkagi Ilmariga oli? Küsimus kõrvetab, piit-

sutab, ja Silvat ei ole ega tule. Ning pealegi pidi Leene kohe ära minema! Oi, enne bussi on vaja veel onu juurest läbi lipata! Nägemiseni siis, kosu ruttu, ootan... Kõik ootame. Jajah, muidugi tulen rutem kui ruttu! Pea pööramisel sai vastu voodiotsa surutud kaelalüli natuke haiget. Ukse vahel võttis Leene kitli õlgadelt. Vilksas tagasi vaadata, tegi sõrmedega põse juures vinki-vinki ja kadus koridori. Buss ju ei oota, selge pilt. Ja onu juurde ei saa iga päev minna. Klapih. Aga pisut nagu liiga õlitatult klappis kellaja märkamine sinna Ilmari-jutu otsa...

Juho kohendas end mugavamalt lamama. Tegi suitsu. Palatikaaslastel olid kõigil külalised. Jutumõmin. Tähendusrikkad või hajameelsed pilgud. Viis suletud maailma viiekümnel ruutmeetril. Paplivõra akna taga ähmastus järsku, hoovihm täristas klaasidele.

Sügise tervitus. Siin lamades ei näe sügise lähene-mist, kuid tajud närviotste ülima tundlikkusega. Ta tuleb ja tuleb ja midagi pole parata. Väljas surud rinna vastu. Punkritäis teri kuivama, koorem põhku varju alla, uus künnivagu, seemnevakk mulda. Teine, kolmas, neljas. Õlamüksud sügise halli vesise koonu pihta. Ta näib taganevat, sest ise tungid edasi. Kõrval olles, seda-viisi lamades on tunda vaid tema vältimatut tulekut. Aga nii või teisiti on ta varsti platsis. Päevade üürike hahetus umbpimedate ööde vahel, porised teed, üksilda-sed aknasilmad. See ongi see tõeline maaelu, mille «pa-let tuleb muuta», mida peab armastama, et mitte põge-neda. Suvi möödub palava sähvatusena. Suvi on nagu laev sadamas — kraanade, vintside ragin, hüüded-askel-dused, sadamatöölised ühte nagu merekarudega. Ette-valmistus merele minekuks. Sügis ja talv külas on meri ise. Sadamas saab hakkama igaüks, meresõit vajab õi-geid mehi. Mehi nagu tõrvakände, läbi immutatud sele-tamatu, fataalse tagasiigatsusega. Nagu oli vanaisa, rahnutaoline maamees Nõmmeotsa Märt. Aga need me-hed on olnud ja läinud ja moodsates raudlaevades tule-vad sadamamehedki meresõiduga toime. Vanaisa ei saanud heinaaja alguses kuidagi toitu närida, sest esi-mesi niidukaari lüües surus ta lõuapärad nii tugevasti kokku, et need jäid kangeks ja valutasiid tükk aega. Vanaisa kallispoeg Juho nuputas heinaajal, kuidas pak-

kuda rahvale ka meelelahutust, et tuim töö noori inimesi külast ära ei peletaks. Osavõtt kolhooside spartakiaadist oli väljavaatetu. Võrkpalli mängiti kiigeplatsil peaaegu igal õhtul. See oli küll üsna algeline pätsimine, kuid midagi andis sealt ikka arendada. Ilmar lihvis ja Juho lihvis meeskonnamängu ja võetigi ette väljasõit Juho sünnikodu kanti. Naiskonda kokku ei saanud, aga ammust ajast oli olemas naiskvartett: Leene, tema kooliõpetajast sõbratar Milvi, Ummistu kaunishingeline kauplusejuhataja ja karjatalitaja Olga. Akordionil saatis Üll. Poiss võttis asja ülitõsiselt, sest see kuuendast klassist plehkupannu sihtis himukalt kvartetis laulvat kooliõpetajat. Igatahes oli kvartett põhjalikumalt ette valmistatud kui võrkpallimeeskond. Ent paraku ei saanudki lauljad oma taset välja pakkuda. Pallimeestele oli küll jõutud kuigipalju õpetada platsimängu, tõstmist ja surumist ja blokeerimiskunsti, kuid üldse mitte sportlikku eetikat. Mehed said vastastelt armetul kombel nühelda ja neist polnud kaotusekibeduse talujaid. Õhtul. parajasti kui kvartett rahvamaja lavale rivistus, lõi vana puumaja nagu kõikuma, kostis klirinat, raksumist ja nutuselt vihaseid hääli. Märatsesid Ummistu häbistatud võrkpallurid, Juho ja Ilmar välja arvatud, materdasid varumehed ja kaasasõitnud meessoost publik. Kohalik rahvas putkas laiali, neid aeti veel külateedel tagagi. Peale karjatalitaja Olga vesistas naispere küll nutta, tõotas, et koos meestega, nende metsinimestega enam iialgi kodust nina välja ei pista. Kuid naerugi jätkus kauaks «Partisani» mail. Vaheldust tuimale töömurdmisele oli igatahes saadud. Oli mehine sadamakaklus, nüüd on kurss sügismerele. Esiialgu kuradima tormisele merele. Raadio teatab õhurõhu pidevast langemisest, seda on nähagi, aknaklaasid nõretavad üha sagedamini. Küll vist pooled viljad on alles koristamata ja sügiskülv suisa tegemata ja soouudismaal pidi olema koguni heinaloogu maas mädanemas.

5

TÖRGES SÜGIS

Paberid, paberid. Neid on agronoomi lauale kogunenud ähvardav hulk. Nüüdsama kipsist pääsenud jalg

teeb liikumise tõeliseks piinaks, poleks midagi meelepärasemat kui võtta kõikvõimalike formularide täitmist kontorilaua taga viimase tõsidusega. Kuid veelgi kärsitumalt kui kõik need korrektselt lahterdatud lehed on agronoomi tagasitulekut oodanud vihmast ja tormidest sasiatud viljad, ikka pehmemaks muutuv põllumaa, mis kohati ei tahagi enam masinaid kanda. Kontorientu- siasmi ei anna kuidagi esile kutsuda. Liikumise vaev osutub hoopis tühiseks ebamugavuseks sisepiina kõrval, kui lainetav sadu on mehe päise päeva ajal laua taha sundinud.

Seemnepõldude tunnustamise aktid. Kogu selle töö sisuline tähtsus mahuks ühele lehekesele. Sordi nimetus, mitmes paljundus ja valmis. Kuid iga põllu kohta tuleb täita mitmeleheküljeline akt, kirjuta nii, et käeranne väsis. Juhend näeb ette, et põllul tuleks üles lugeda tuhat kõrt, rukkil viissada, sellel lapil määratud sordivilja protsent, umbrohu hulk peaks siis andma vaieldamatult konkreetse pildi. On aga teada, et keegi ei loenda kõrsi. Tootmisvalitsuse agronoomid ütlevad, et see on jama, kuuldavasti kinnitavat sedasama ka ministee- riumi spetsialistid. Aga paberid ringlevad raudse para- tamatusega. Teaduslik täpsus . . . Vollmanni Jants, vohh, tema küll peaks kõrsi lugema, ta on kápuli maas kõik- mõeldava täpsuse ees, olgu see põhjendatud või mitte. Jants-kaugelenägija, Jants-täppistootja . . .

Juho koperdas püsti tõusta. Ah Jants . . . Tont temaga. Tore poiss, juhtus haiglasse vaatama tulema just siis, kui Juho välja kirjutati. Polnud vaja bussipeatusse lon- gata, toodi kohe trepist treppi. Sõidutasu tuli muidugi maksta hea tüki elutujuga. Mis teha, Jantsike ei saa ju muidu. Nii parajasse kohta, nagu muuseas, oskas ta poe- tada: «Teie oma Alaküla arvas ka ükspäev täitevkomitee- tes, et ühinemine «Auroraga» oleks kõige mõistli- kum . . . »

Juho tõstis haige jala põrandalt lahti, liigutas var- baid. Läks akna juurde, katsudes hästi loomulikult as- tuda. Sadu näis järele andvat. Taevaskerkis silmanäh- tavalt, nagu hajuv suitsuvine keerles iidse vahtra värvi- plekilise ladva ümber. Alaküla tuli töökoja poolt, pain- dumatuks turbunud presentmantel hoidis käsivarred kehast eemal nagu jõumehel.

«Ärmas tõi kombaini heedri töökotta, ütlesin, et oodaku. Viib meid teise brigaadi. Lähme siis kohe.» Esimees lükkas mantli peakoti tagasi, see jäi turjale poolpüsti nagu kaevuluuk.

Juho ei liigahtanud. Värviplekid vahtral näisid kirgastuvat. Jälle kisub õhtuks ilma ilusaks. Juba nädalapäevad hommikust õhtuni üksainus veepladin, õhtust hommikuni aga tähe- ja kuuvalgus ja sügavtumedad varjud, sirtsud saevad põõsastikus otseku suvelustis. Ah teise brigaadi . . . lähme siis kohe . . . Aga miks peab agronoom ilmingimata brigaadide koosolekud kaasa tegema? Sest esimees ei saa ehk lõpuni kohal olla, bussiaeg võib enne kätte jõuda, selge . . . Oh põrgu, kui tüütult see nirumishimu esile tükib! Kas tõesti ei tulegi enam tagasi nood lõppematust energiast rõõmsaks köetud päevad? Mida pikemaks kiskus tööpäev, seda selgem tõestus, kui tarvilik sa maa peal oled . . . Juho pöördus. Ta mõistis, et pole sobilik teist nõnda pealaest jalatalani silmitseda, kuid ei saanud midagi parata.

Ninaselg nagu kirvetera, väikesed ilmetud silmad. Pösenahk pingul, justkui kisuks keegi teda kõrvust. Murelik. Mille pärast ta ülepea muretseb? Väike varustaja . . . Juho kortsutas kulmu, kangutas pilgu maha. Neetud kius, nagu mudamullid kobrutavad hingepõhjast üles! Ennast räpastav vaenulikkus. Ei pöördu, vist ei pöördugi enam tagasi esimeste minutite elamused siin majas. Hoogsa olekuga parteitöötaja ja murelik kaubandustöötaja. Nad peavad otsemaid hakkama selle maanurga põllumajandust üles viima. Rõskest kevadpimedusest ilmub veriroheline agronoom. Ta tuli vaid vaatama, kuid ei söanda seda välja öelda. Ei suuda. Agronoomidiplom ja komsomolikasvatus. Lora! Lihtsalt, et kahest mehest sai korruga kolm meest, ja kui nüüd kohe jälle kaks jääks, oleks see teistele kaotus tervelt ühe kolmandiku võrra. Ja see kolmandik kujutaks endast kaotatud osa, ükskõik, kuhu ta ka läheks. «Noh, hakkame's pihta.» Hakati pihta, ja kahe mehe kolmeks ühinemine osutus tugevaks liitumiseks. Nüüd aga äkki märkad, et ühel mehel on silmavaade ilmetu ja teda nagu kistaks ühtelugu kõrvust tahapoole . . . Oi, Jants-Jants, kuidas sa ikka oskad enda ümber lammutada lihtsaid ilusaid asju! Sina täpne, hästiõlitatud, purune-

miskindel robot, peale kõige muu on sind programmeeritud sooja inimliku vereringe mahajahutamiseks.

«Nojah, sõidame siis,» ütles Juho.

Leene oli kinkinud Saaremaa kadakast konkskepi. Oksamuhkliku, poleeritud ja krähmukirjadega. Ekskursioonilt kombe pärast toodud suveniir läks asja ette.

Nad surusid end poolteisetonnise isekallutaja kaibiini. Juho jäi ukse poole külitsi, vaevu ühe näkiga istemele toetama. Vana, õigemini küll üsna uus viha leidis siit kohe jälle krapsaka juuretise. Kindla pähe ainuke kolhoos vabariigis, kus juhtkonnal pole isegi mootor-ratast! Pisike ooteaeg ühinemiseni ja pääsemiseni — küll see kuidagi üle elatakse, peost suhu . . .

Auto ei sõitnud sisse kitsast tanumast, mille lõpul vanas mahajäetud suurtalu häärberis asus brigaadikeskus. Paarsada meetrit tuli jalgsi läbida õieti mudamülkalist, ligedat teed. Kepi toel pidas Juho vapralt ja jonnakalt sammu ilmselt kiirustava Alakülaga.

Inimesi oli koos kümme-konna ümber. Juho ei mäletanud nimesid, tal oli üldse halb mälu nimede peale, misläbi sattus tihti ebamugavasse olukorda. Siit tundis ta nimepidi vaid kaht: oma korteriperemeest, vana Rämmerit, ja Kammukat. Tootmisvalitsuse abiga oli õige varsti pärast kevadist prohmakat Kammukale juhiload tagasi muretsetud. Muidu oleks küll «Partisanis» üsna plindrisse jäänud, eriti nüüd, närvilistel sügispäevadel. Nüüd oli ta kombainerina vähemalt niisama asendamatu kui kevadkülvil ajal traktoristina. Kauplusse ei tõstvat Kammukas enam oma jalga, koguni suitsetamise olevat seetõttu maha jätnud.

Vana Rämmer triivis Juhole vastu.

«Noorärrat pole mitmel ööl näha old . . .»

«Käimine kehvavõitu. Sirutan kontoris diivani peal liikmed välja.»

«Na-na-na!» vibutas vanamees sõrme, mustad hambatüükad kavalalt irvi. «Ära sa mulle räägi . . .!»

Kõik kohalolijad polnud veel jõudnud istet võtta seina ääres pikal pingil või üksikutel vineerpõhjaga toolidel, kui esimees alustas laua ääres püsti seistes: «Viimase kümme päevaku andmetel oli «Partisan» koristustööde tabelis kuuendal kohal . . .» Juho istus pingitsal, selg vastu aknalaua teravavõitu serva. «Et ta

veel rahvusvahelisest olukorrast ei alustanud,» porises agronoom endamisi, nentides samas, et ajab järjekordselt okkad turri kaunistes liialdatult. Ennemini võiks Kuuldamit iseloomustada sõnaga laiutamine, Alaküla on siiski konkreetse ütlemisega mees. Kuskilt ta pidi ometi peale hakkama. Tabelis kuuendal kohal... Koguni esimesel kohal võidaks siin ühel kümnapäevakul olla, mitte põrmugi ei kõigutaks see kindlat püsimumist rajooni viimaste hulgas. Kuivatit ei jõudnud valmis ehitada, mingi esiisadeaegne asub teedest eemal, sinna ei pääse nüüd viimaks enam muidu kui hobuvankriga ligi. Otsi naabrite juures, kes lubab enda pool natuke kuivatada. Kevadel pole jälle kõlblikku seemet omast käest võtta...

Läks sõneluseks. Alaküla oli ka vilja kuivatamise juurde välja jõudnud.

«Kuda te seda obustega vedu maksate?»

«Kombainid lõikavad ööd läbi, peame kogu aja platsis olema...»

Esimehel oli maksamise asi läbi mõtlemata. Ta vaatas nõu küsivalt agronoomi poole, kuid see pööras pilgu kangekaelselt põrandale. Juho kuulminegi tabas rohkem häält kui sõnu. Enamikus naisehääl. Mõned aeglased vanamehe-mõminad. Vanad mehed, vanad naised. Põllutöölise kaader. Nii nagu igal pool Eestimaal. Noored mehhanisaatorid, mürisevad masinad võtavad maaharimise vahetuse üle. Aga neid vanu mehi ja naisi ja hobuseid-vankreid läheb veel ikka ja jälle hädasti vaja. Mida kehvemal järjel kolhoos, seda sagedamini...

«Kuda te seda maksate...?» Jutujärg oli jõudnud täiesti lamandunud vilja käsitsi niitmisele. «Kas oma vikati-tega?» «Muidugi, kolhoosil polegi vikateid!» Selle töö tasustamist oli eile kontoris üksikasjalikumalt arutatud. Agronoom teadis põllulappe, kus oleks kõige mõistlikum anda niidetud vili niitjale. Nüüd kaaluti seda punkti veel kord põhjalikult, häälid kord sumisesid läbisegi, kord paisusid kooris.

Siis jõudis järg kartulivõtuni ja Alakülal oli viimane aeg bussi peale rutata.

«Räägi, Juho, see asi läbi. Nagu me ükspäev plaanisime...»

Kui üks esimehe ja autojuhi järel sulgus, kadus koha-

lejäänuil järsku nagu kogu huvi põllutööde vastu.

«Prouake ootab, eh-heh-heh. Kus sa enam...»

«Vana koliks ehk siiagi elama, aga mutt tal ninda peenike, et priimusenõel ei mahu sinna kohta. Nende lehm ei pidada ka mujal piima andma kui alevis.»

Enesele täiesti ootamatult sai Juho pahaseks:

«No jätke ometi! Katsuksite ise perekonnaga kuhugi uisapäisa ümber kolida. Pole ju sugugi kindel, et kui siin vähegi sobivat peavarju leiduks, et ta siis ei tuleks. Niisama Kuuldam...»

«Kuuldam on teine asi.»

Juho pöördus kähku. Tõesti ikka — viimased sõnad ütles ahju ääres toolil poolenisti tukkuv Kammukas. Noh, kui tema juba sõnakese sekka lausus, siis peab tõesti midagi seal taga olema... Naisehää! kilas:

«Kui Kuuldamil oleks oma autu, ei tema siis iga õhta bussi pääle tormaks, jäägu siin vai tuli räästasse.»

«Kas Alakülal on?» küsis Juho.

«Uhiuus «Volga». Hoiab nagu sandinuga nartsu sees.»

Hetke seedis Juho seda uudist. Ta ütles, et pole õigust kellelki nõuda oma uue masina vaevamist siin mudastel ja auklikel teedel. Selle arvamiseega ühines südisid hääli. Mõeldagu, mis auto maksab! Seda riista jõuab lihtsurelik vaid üks kord elus osta. Aga ka vastu hõigati:

«Kas Kammukas pole lihtsurelik? Kas tema oma «Moskvitši» muidu sai? Aga kui kombainil läks pörksidur katki, löi oma autule ääled sisse ja pörutas Koe-russe, nii et masin vingus käes.»

See polnud enam uudis. See oli pigem iseendastmõistetav. Nagu seegi, et Alakülalt oleks ülekohtune nõuda... Kurat! Mida siin õieti arutama pidigi?... Juho pilk riivas Kammukat. Massiivne mees väikesel toolil näis päris uinunud. Ta teeb siin aega parajaks, varsti on sadu üle, tähed süttivad selges taevas ja pehmel maal nagu lainetel õõtsuv kombain sõidab helendavate laternatega välja. Ja kui südaööl midagi katkeb, mida siit kandist saada pole, siis pikemalt arutlemata isiklikule autole piip põhja, kui soodsamat transporti pole. Lihtne, selge, konkreetne. Akadeemias ühel kommunistlike noorte temaatilisel õhtul rääkis pitskinnastes naiskirjanik, et lihtsaid inimesi pole üldse olemas. Tuleb välja, et mõni siiski on. Ja keerulisi on! Alakülal jääb tõesti ja vaiel-

damatult õigust ülegi... Mis pagan siin pooleli jäi? Ahjaa — kartulivõtt.

Aga isikliku auto küsimus polnud veel lõpuni klaaritud. Vana Rämmer arvas omalt poolt:

«Loll mees, kes masinat seista laseb. Kui rattad all, siis veeregu. Mul vanem poiss ka linnas autumees. Kõikse tulusamad on tal vabad päevad ja puhkus. Seisab, ütleme, turu juures, kui põrsaid müüakse. Oma kümme tretti saab teinekord päevas teha. Ühekorra põrsas kusi ja peremees maksas ilusa natsai. Mis see tilk autule tegi — niuh! lapiga ja puhas. Teinekord poiss pigistas salamisi põrsast jalaga, et võtaks jälle vee lahti, aga ega siin ilmas ole, et kui midagi kangest soovid, et siis kohe tuleb ka...»

«Hea küll,» ütles Juho. «Kartulivõtuga tuleb kohe pihta hakata. Kalkuleerisime nii: päevanormiks tonn ja selle eest kaks rubla seitsekümmend kopikat. Pingutasime hindega üle, et hilja peale ei veniks. Siis võta linnarahvast ja maksa topelt...»

«Miks linnast? Meie oskame ka topeltraha tasku panna.»

«No tont võtku — ega te ometi sellepärast nimme jorutama ei hakka! Kahest tonnist peaks igauks päevas üle käima.»

«Selle pori sees!...»

Vaidlemine käis siiski pigem moe pärast. Arvati, et siin brigaadis tullakse kartuliga toime šeffideta ja muu välisabita, ning hakati laiali minema.

Eha kustus, alles tähtu taevast oli kaame ja kõrge. Trepist alla minnes Juho haige jalg vääratas ja ta kiris-tas hambaid enam kui valu pärast. Kui juba kord siia on tuldud, peaks igatahes kuivatis ära käima, seal algab ju kohe ka tõeline tööpäev. Aga mine sa koperda sedaviisi! Ta rääkis brigadiriga pikalt-laialt läbi juba räägitud asju ja justkui hiilis minema jõudsalt tiheneva pimeduse varjus. Kevadeks saab sääreväristaja ostetud! Siinamaani pole õnnestunud kopikatki säästa... Igatahes pingutada tuleb ja võib-olla lõpuks ei raatsigi vaevaga saadud sõiduriista kolhoosi tarbeks kulutada? Nagu Alaküla. Nagu too trullakas maanaine ennist ärevalt küsis: «Kas oma vikatiga...?» Kes teab. Aga isiklikke konte tuleb küll hoolikamalt hoida.

Metsa tagant ilmus lagedale noorkuu pikergune pale. Tema sinkjas kuma paljastas teravalt koolimaja esikülje luitunud ja laguneva ilme. Oma kolmveerand sada peaks haridustemplil turjal olema. Noores eas olevat see kahekordne pikergune puumaja, nagu teisedki temasarnased, kiiranud tärkavat vaimuvalgust kaugele ümberringi. Nüüd tuubitakse väikestesse tõrksatesse peadesse palju aritmeetikat ja algebrat, ajalugu ja grammatikat ja eakamal rahval pole siia suuremat asja. Ainult naisansambel käib järjekindlalt koos. Täna pidi toimuma harjutus, jalutussaali aknad ongi valged.

Keharaskust kepile najatades seisis Juho maja ees. Kaua nad ikka harjutavad. Ja ega seal rohkem rahvast ole kui Leene ja teised kolm lauljat ja akordionimees Üll. Kaupluse juhatajat on ikka veel pisut ebamugav kohata. Tuleb aina meelde kevadine viinamüügi piiramise lugu, mida nii innukalt rakendati, et maja pidi kaela varisema. Kaassüüdlase, õigemini peasüüdlase tunne, ja muhelema paneb. Tühja kah, pole ju Kammuka viisi ka suitsetamist sellepärast maha jäetud! Milviga on vaja igatahes rääkida. Tuleb teda valimisteks ette valmistada, aruande-valimiskoosolekul peab temast saama komsomoli algorgi sekretär. Mis sest, et nääpsuke ja algorganisatsioon koosneb enamasti tüüakatest pois-test. Ikkagi pedagoog, silmaring laiem ja huvisid näikse jätkuvat. Kolhoositootmist polegi tal vaja jagada. Nii palju oskab ikka, et võimalikult palju põldudel ja farmides tehtud tööd komsomoli-aruannetesse kirjutada... Sügavat, kaasakiskuvat asjalikkust pole kuskilt võtta, olgu siis vähemalt — elevus. Et noored käiksid koos ja üldse midagi teeksid.

Majas polnudki rohkem elavaid hingi kui Milvi ja kauplusejuhataja. Mõlemad asusid just minekule, harjutus oli jäänud ära. Üll polnud ilmunud ega ka Olga, Leene oli läinud natukese aja eest koju farmijuhataja rohket paberitööd tegema. Juho ütles, et tal on Milvile paar sõnakest, ja kauplusejuhataja lahkus sedamaid.

Ei, Milvi ei lase ennast valida! Mitte min-gil juhul. Noormeest üllatas vastuvaidlemise ägedus. Ei põhjendusi ega midagi, lihtsalt — ei. Mingi nutuse resoluutsusega. Senini oli neiu jätnud endast küll hoopis teistsuguse mulje.

«Hm-jaa...» mõtiskles Juho kuuldavalt, trummeldades sõrmeotstega klaverikaanele, mille najale ta rinuli toetus. «Kaugel möödas on need ajad, mil õpetajaamet kohustas. Ei, mitte amet, vaid haridus, silmaring. Nüüd on haritud inimesi rohkem ja kohustust sedajagu vähem...»

Milvi ei paistnud kuigi teraselt kuulavat. Ta nõõpis pikkamisi jänesenahkse kasuka hõlmu kinni. Jõudnud alumise nõõbini, tõusis püsti, ütles:

«Mina lähen karjatalitajaks.»

«Suurem palk...?»

«Jah, just.» Neiu pööras näo ära, sõlmis sini-mustaruudulise pearäti nii tugevasti kinni, et see soonis põske.

Juho ei saanud jätta muigamata. Kasukas teeb piibunõela päris mütsakaks. Karjatalitaja mis karjatalitaja. Sääreputked küll na peenikesevõitu ja käed kitsukesed nagu pinalikaaned. Aga selle-eest — missugune otsustavus peahoiakus! Noh, mis siis, et karjatalitajaks, algorgi jääb ikkagi. Mitte kuskile ta ei lähe. Naiselik ebaloogika leidis vaid hiilgava ettekäände. Ah, kuradile kõik... Juho ajas end klaveri najalt sirgu, võttis kepi kätte. Kuradile kõik! Ainult tõrksus ja tõrksus. Üks kilab nii, et lagi kerkib: «Oma vikatiga!...» Teine pöörab näo nurka: «Lähen karjatalitajaks, vott!» Kolmas... Oh, kes tõrksuse nägusid loendada jõuab. Ja millekski, pagana pihta! Ainult iseenda äraväsitamiseks.

Nad pidid vähe aega käima ühist teed ja nähtavasti oli see mõlemale ebamugav. Viimaks pööras Milvi kõrvalteele. «Head õhtut!» «Hüva...»

6

SADAM KESET OOKEANI

Varsti tuli teede hargnemine lagedal väljamäel, kust Juho pidi alla paremale pöörduma. Ta seisis kuuvalgel ristteel nagu vanakurjaga lepingu sõlmija muistses jutus, ja ka neljapäeva õhtu oli just. Märjale hiilgavale maale langes temast pikk tontlik vari. Siis jätkas ta teed — mitte paremale, vaid otsesuunas.

Leene istus laua ääres päratu dokumendihunniku taga. Tõusis kohe, kui noormees sisse astus, tõi köögist emailitud pesukatla, asetas keset põrandat, tooli sinna kõr-

vale. Siis kandis katlasse vett, just parajalt kuumä haige jala vannitamiseks. Juhol oli hiljaaegu kips maha võetud, nüüd pidi tegema vanne, et sooned ja lihased kiiremini elustuksid. Rämmeri juures oleks sellega igavene tegu. Ilmtingimata ei leia perenaine kuskilt vaba nõu, vana Rämmer sunnib tagant ja läheb riiuks. Siin on kõik valmis, ootel ükskõik mis kellaajal. Sellepärast Juho tulebki nüüd õhtuti siia. Just sellepärast. Ainult sellepärast . . .

Kuni Juho jalga leotas, pahnas Leene nobedalt edasi dokumendikuhjas. Loomakasvatuses on paberiuputus veelgi suurem kui taimekasvatuses. Küllap vist sellepärast pärib neiu sageli pahuralt, et millal ükskord kolhoos zootehnika saab. Ta vaeseke vist ei teagi, et ei kohapeal ega rajoonikeskuses muretsetagi zootehnika leidmise pärast. Leene saab asjaga suurepäraselt hakkama, eriharidust tal veel küll pole, kuid õpib tehnikumi kaugõppes juba teist aastat. Juho vaatas kõrvalt väikse muigega, kui süvenenult ja kohusetruult neiu kõiki neid lahterdusi täidab, millest mõnedki on täitsa mõttetud formaalsused. Ei, siiski mitte lausa mõttetud! Paberiringluse sünnitab ja suurendab ja muudab üha keerukamaks ning nahksemaks käegakatsutavalt selge vajadus — keskasutuste ametnike enesesäilitamise, eneseõigustamise tarve. Et mitte kirsasid või kummisaapaid jalga tõmmata, et isiklik peldik ei asuks mitte õue peal, vaid keskküttesoojas esikus, selleks on vaja välja mõelda lahtreid, vormeleid, tsirkulaare. Üha uusi ja uusi, sest kui isiklik heaolu ongi juba kindlustatud, tuleb ometi mõelda ka lähikondsete ja järglaste peale. Ürginimese olulusvõitlus oli lihtne ja selgepiiriline, tsivilisatsioon ei tunne komplitseerumise piire . . . Vesi oli jahtunud, ettevaatlikult, et mitte töötegitjat segada, lõpetas Juho vannitamise, kuivatas jala toolikorjule valmispandud rätikuga.

Kuid sedamaid oli neiu taas jalul. Koristas vannitus-tarbed, tegi lauanurga pisut lagedamaks ning tõi sinna teed ja võileibu, suitsuliha ja praemune.

«Sa ära lase ennast segada, et ma töötan. Söö ja vaata endale midagi lugemist ja . . . Ei ole niipalju iseloomu, et iga päev paberitöö ära teeksin. Ükskord kaheteistkümnendal tunnil on siis ilmatuma hunnik ees.»

Ei, Juho ei lasknud ennast millestki segada. Nõnda oli just hea. Nii koduselt ja lihtsalt. Liiga koduselt ja lihtsalt... Kui ta esimest korda siia majja sattus, ei kujunenud olukord ka palju keerukamaks ega etiketikamaks. Algus oli küll väga pinget täis. Ta saatis suvisel hilisõhtul Leene koju ega läinud enam palumisegi peale oma teed. Riietega vähkresid nad öö läbi kušetil, Juho ründas vaheaegadeta, kuid heiu jäi vallutamatuks. Hommikul kõht valutab, mornilt valmistus ta minema hiilima, kui ukse tagant kostis pereema hääl: «Tulge, lapsed, sööma!» Juhmilt nõutuks jäi noor agronoom. Leene aga naeris: «Noh, lähme, kui kutsutakse! Mis sa pelgad — sul süda ju täitsa puhas...»

Lõpetanud eine, heitis Juho kušetile pikali. Leenest paistis laualambi rohelisest klaaskuplist varjutatud näo- pool ja tükike heledasti valgustatud õlga sinilillelises atlassist kodukleidis. Mõnus toake, suure kõleda maailma pisuke soe keskpunkt. Sumeroheline tapeet, papiga ülelöödud lagi, mahedad pruunid öökardinad nagu kindluseväravad. Juho käeulatuses oli raamaturiiul, kuid ta ei tahtnud lugeda. Siin oleks küll hea lugeda. Siruta käsi kukla taha ja süüta seinalamp. Oma korteris on ka valgustus käepäraseks seatud, kuid tuba on alatasa röske ja vaikus majas harukordne. Tuleks tellida erialaseid ajakirju, muidu mandu ära argipäeva lasu all. Tellida ja siin lugeda...? Kui ta siia tuleb, võetakse vastu nagu omainimest, kui ei näita tükil ajal nägu, ei tehta sellest numbrit. Isa ja ema on majas peaaegu märkamatud. Eriti isa, piiblit uuriv rauk. Ei tea, kas on õigus, mida küla peal siitpere vanast räägitakse? Et pärast neljakümne viienda aasta maareformi, kui tema talukohta kärbiti, pannud ta mõned sõjast säilinud jalaväemiinid äralõigatud karjamaatükile rohukamara alla. Enne aga, kui uusmaasaja loomad sinna sattunud, juh- tunud mineeritud karjamaale tema enda ainuke poeg. Sedaviisi igatahes Leene vend surma sai. Aga kas miin oli sinna pandud sõjaajal või hiljem, see jätab kujutlus- teks vaba voli. Kui vanamees mineeriski karjamaa, tegi ta seda ihuüksi ja viib saladuse hauda. Leenele ja emale peab see küsimärk olema palju koormavam kui küla- rahvale. Kütust rahva kujutelmadele annab muidugi järsk muutus Vakkuri peremehes: karmist, kitsist mam-

monakogujast, väsimatust tööühmajaast täiesti eluhuvituks piiblituhnijaks. Aga tolle murdumise võis põhjustada ka üksnes neljakümne üheksanda aasta väljasaatmine, üldse aja kõike ümberpaiskav pööre. Missuguse eesti talumehe hingelaadis pole toimunud nii- või teistugust käänakut? Võib-olla vanas Rämmeris, sest ta pole elu kunagi tõsiselt võtnud. Tema poleks ka karjamaad mineerinud. Selline tegu on juba iseendast murdumise peegeldus, tagajärje juhulik traagika ei anna omalt poolt asjale enam palju ilmestust juurde. Nii võis olla, tõesti võis. Selline vari lasub siin põlistalu kohal, mille elumaja on sõjaeelne, aga rohketest kõrvalhoonetest õhkub sajandeid.

Kuid majas sees on üksnes soe ja hea.

Kaua see niimoodi kestab? Teadagi kaua — elupäevad. Ja mis sellest halba on? Romantika jäi ära. Pole olnudki sellist igavikupikkust piina, nagu kunagi Silva pärast. See oli nii ammu, kepslevas varsaeas. Kohver siia ja valmis. Mõne aasta pärast kandidaaditöö kaante vahele . . . ja kuhugi riulisse, kus teda enam keegi kunagi ei puuduta. Igatahes palk tõuseb. Lapsed sirguvad, ja auväärse vanamehena kõneled neile, et mis teie põlvkond või midagi, niisugune pealispinnaline, vaat kus ikka minu nooruses olid ideaalid . . .

Leene lõpetas töö. Korjas paberid eraldi hunnikutesse, viis sööginõud kööki. Istus kušetiservale ja toetas mõlemad käed Juho kummis rinnale.

«Millele sa mõtled?»

«Mitte millelegi. Köht on täis, väsinud keha õndsalt siruli. Mida tööinimesele veel tarvis!»

«Aga silmad on kurvad . . .»

Juho pani peopesa neuu käele, lükkas sõrmed käise libeda atlassi alla. Naeratas, misläbi vaade muutus vaieldamatult kurvaks.

«Tõuse, ma teen aseme ära,» ütles Leene.

Juho seisis istmikuga lauaservale toetudes. Lina laotades küsis Leene:

«Kuidas künd edeneb?»

«Päremini kui võis oodata,» elavnes agronoom. «Kui nii edasi läheb, ei jää kevadeks ribagi. Ilmar teeb kõvasti, ja priima künd . . .»

«Oled Ilmarist nii kangesti vaimustatud. Ilmaaegu.»

Juho tõmbus pingule. Ta oli tõesti unustanud... Mis Leene ja Ilmari vahel oli? Või õigemini: miks see lõppes?... Leene oli seljaga toa poole, sopsutas patju. Juho nähvas:

«Kuidas ilmaaegu? Ma räägin tõesti tehtud tööst, mitte millestki muust... mida sina võib-olla paremini tead...»

Neiu ajas end kähku sirgu. Pöördus näoga Juho poole, lükkas käeseljaga juuksed laubalt.

«Muidugi tean. Sa tead ka, et mina tean... Kas ta täna oli töö!»

«Noh, läks koju leivakotti täitma.»

«Ei läinud! Siinsamas lähedal on ta. Olga juures.»

«Aa, sellepärast sa oledki nii terav...»

«Ei, Juhoke. Ei. Vaid sellepärast, et ma olen farmijuhataja ja Olga on karjatalitaja. Meie kõige parem karjatalitaja siiamaani. Sellepärast. Kellega Ilmar on, selle ta laostab.»

«Sind ka...? Missugune sa küll enne võisid olla!»

«Ära aja jama!» Leene võttis riidekapist öösärgi. «Ka Olga puudus täna. Käidi järel, uks jäi avamata. Nad on kahekesi teki all ja napsitavad.»

See oli tõesti rusuv uudis. Mitte viinaviskamise niisugune moodus, seda pilti ei märganud Juho esialgu kuigi üksikasjalikult ette kujutada. Rõhus teadasaamine, et Ilmar on jätnud traktori künnijärjele ja kadunud kuhugi. Niisuguse toreda tööhoo pealt äkki ära tüdineda! Kui ta ei kavatse nii pea urust välja ilmuda, võib see teha keeruliseks kogu sügiskünni lõpetamise. Noh, igast ummikust leidub väljarabelemise võimalus, aga rabelemine on ikkagi rabelemine. Ilmar peaks ometi taipama, et see ootamatu mõttetu tööseisak läheb roomikute raginal üle agronoomi närvide. Taibata pole kunst, selleks pole tarviski Ilmari liikuvat ajuvärki, kõige piiratum peanupp tuleks asjaga toime. Aga taipamise ja huvitamise vahel haigutavad siin ilmas enamasti ületamatud kuristikud. Jälle ja jälle ühe kuristiku põhja pead sa vaatama! Jälle üks tõrksuse tuhandest näost. Kas tõesti kohe alguses tekkinud lugupidamine, peaaegu kiindumus, mida Leene on ära märganud ja võib-olla paljud teisedki veel, kas tõesti pole see Ilmaris nõrgukestki vastuhelki leidnud?

«Aga mis siis, kui sa eksid — kui selle laostamisega on lugu vastupidi? Olga veskis pole Ilmar küll vist esimene, keda läbi jahvatatakse...»

Leene ohkas.

«Räägid külarahva ja Olga enese jutte. Jutud on jutud. Ja naerud on naerud. Olga lõkerdab oma õnnestuste üle, seda ainult märgatakse. Olga on emalik naine, ta peab kellegi eest hoolitsema, sellepärast on talle juhtunud ainult need, kes hoolitsust vajavad. Kellel pole midagi anda, kes ainult võtavad. Ja kui nad siis vähegi jalad alla on saanud, on läinud oma teed. Nüüd on ta juba aastates ja väsinud naine, läheb mehenõrgukestega kaasa... nende teed.»

Leene oleks soovinud puhkama heita, kuid mees istus rontraskelt just tekisuu peal.

«Ilmar on omamoodi nähtus,» rääkis Juho. «Üldsegi mitte nii erandlik, nagu näib. Loeb kõiksugu raamatuid ja mõtleb keerulisi mõtteid. Noh, see kuulub ju kahekümnenda sajandi juurde. Ainult et siia kolkasse on nüüsgune ajamärk jõudnud üksnes Ilmari kujul ja mees on vastuoludes. Mõtlemine käivitab kujutusvõimet...»

«Tõuse õige natukeseks...»

Juho ei istunud enam tagasi. Nööpis särgiesise lahti, jutt jooksis tal ühtesoodu edasi ja Leene näo ees vallandas ta püksivärvli ning nööbid üksteise järel nagu ülistaažikas abielumees. Mõtlemine käivitab kujutusvõimet. Mees ei saa läbi laia maailmata, ja kui ta on surutud kitsasse nurka, määratseb ta. Merekoolis korra Ilmar kakles, juhtumisi läks riiuks rahvuslikel motiividel. Või ehk mitte päris juhtumisi? Igatahes pabereisse raiuti see kähmlus vähemalt sama tähendusrikkana ja inimliku hoiatavana kui Saksa riigipäevahoone põletamine 1933. aastal. Kabinetiametnikud ei küüni mõtlema, et oleks koguni ebanormaalne, kui paljurahvuselises riigis ei kerkiks pävakorrale rahvusküsimust. Naisi seda sorti vastuolud ei häiri. Naine on tark ja tubli ja hingepõhjani rahuldatud, kui saab pühapäeval võtta oma viksid lapsed ja hästitoidetud korraliku mehe käekõrvale ning näidata tuttavatele.

Leene kuulas teraselt. Aga kui Juho tiraadi lõpetuseks pükstest välja astus, särgisaba trussikutel, juuksed silmil, ei suutnud neiu tõsiseks jääda: seda korralikku

meest küll praegu tuttavatele näidata ei tahaks. Juho mühatas endamisi. Mis siin naljakat öeldi? Sind kas üldse ei kuulata või naerdakse välja või turtsatatakse vastu... Ta ütles:

«Loomakasvatuses saab varsti kõik mured murtud. Milvi lubas karjatalitajaks tulla.»

«Vist tulebki...» Leene vaatas lakke, nagu pisut ära pööratud, hääletooniski midagi samast — nagu Milvil ennist.

Juho jäi padjale laskumise poolel teel küünarnukki-dele toetuma.

«Noh...?»

«Sinu traktoristid on hakkajad poisid. Mitte ainult Ilmar, vaid ka väike Üll...»

«Üll? Roosade punnpõskedega, beebikiharatega elu-mees! Vaatasin, kuidas ta teie kvartetti saates Milvit üle akordioniääre sihtis, silmad nagu alustassid peas.»

«Sihtis ja sihtis ja...» Leene pöördus küljeli, surus põse vastu mehe jäntsakat küünarlihast. Niiviisi nagu peites, nagu pihiks omaenda äpardust, rääkis ta, et seda viisi Milvil Ülliga juhtus jah. Välja just veel ei paista, aga küll rahvas kõik teada saab. Nädalapäevad tagasi oli koolis küsimuste-vastuste tund. Terve koolipere saalis koos, direktor loeb ette küsimused, mida õpilased nädala jooksul vastavasse postkasti pannud, õpetajad kordamööda vastavad. Ühe sedeli juures direktor alguses nagu ehmatas, kuid luges siiski ette: «Kes Nepsi Milvile tite tegi?» Too vanatüdrukukrõnks hiljem seletas, et ta luges masinlikult, endale aru andmata, kuid seda on raske uskuda, kõik nägid, kuidas ta ometi reageeris. Pole küll raske kujutleda Milvi enesetunnet, pealegi niisugune õrnuke, nagu ta pealtnähagi on.

Juho mõtles mõne hetke ja kargas siis istuli.

«No kurat! Olen nõus, et Olga kannatab meeste läbi ja eriti nüüd Ilmari läbi. Kauplusejuhataja kannatab, et vintis mehepojad ta lillepeenraid ja kiviktaimlat kurjalt niisutavad. Hääletan kahe käega kõiksugu ülekohtu vastu, mis vaestele naistele tehakse. Aga Milvi lugu! Käib üle mõistuse, no käib! Poisitsura jättis kooli pooleli... Meie ees on üleüldine probleem, et mehhanisaatorite haridus tikub olema liiga tagasihoidlik. Liiga kergesti pääsetakse rooli taha, sest mehi on hädasti tar-

vis. Mehhanisaatorid, küla tulevik. Tuhat ja tuline, see kaup peab olema igatepidi kõrge klass. Häda-roolimees- tega ei jõua kuhugi. Maanoorte kool on vaja kohapeal käima panna, poisid väevõimuga õppima saata. Aga kooliõpetaja, küla haritlane, maa sool, võtab terava üldrahvaliku probleemi lahendamisest sedaviisi osa, et laseb ühel koolipõlguril endale tite teha!»

Kui Juho oli jälle pikali ja sassiläinud lina ning teki pahase nohina saatel korda saanud, sõnas Leene:

«Ausalt öeldes on mulle uudiseks, et sa nii tulist moraali täis oled. Meeltnööda uudiseks muidugi...» Kinnituseks pani ta käsivarre ümber mehe kaela ja liibus kõige täiega väga lähedale.

Juho nohises ikka veel. Ta polnud päris kindel, et neiu tunnustuses ei värehtanud tögamisvarjund. Moraali täis... Mis pagana moraali! Kõne all oli hoopiski noorte mehhanisaatorite, seega kogu maaelu edenemise probleem. Naistel käib kõik ja puha sealtkaudu, probleem ja moraal... Juho kustutas seinalambi. Tegi seda ettevaatlikult ja hellalt, sest Leene näis juba magavat. Niiviisi imeäkki uinub ta ikka. Ja liigutuste ettevaatlik hellus hajutas pahuruse. Ta nägi Milvi lugu kuskilt sootuks teisest küljest. Sealtpoolt, kust lasti küsimuste kasti õel küsimus ja see mitte vähema õelusega ette loeti. Niisugune on külaelu üks näopool. Sind saadeti akadeemiast teele, et sa omalt poolt aitaksid küla nägu igati kaunimaks kujundada. Sa arendad tootmist ja see areneb, kiiremini või aeglasemalt, aga areneb. Plaani järgi käib õppus agro-zoo- ja muidu tehnika ringis, poliitõppus käib ja midagi sealt kahtlemata õpitakse. Aga missugusest salapunktist peale hakkab kaduma inimlik õelus, jõhkruks, mis nõrgema ja peenekoelisema lubab karistamatult hävitada? Koos jõukuse kasvuga? Sealt sugeneb kõrge teadlikkus ja nõnda edasi... Nood kuuenda või seitsmenda või kaheksanda klassi naakmanid, kes tapva küsimuse kasti poetasid, ei teinud seda küll mitte vaesusest tulenevast vaimupimedusest. Vaata ainult, kuidas nad ja nendest vaid pisut mehemad nolbud õhtul kiigeplatsilt või kino juurest igat marki mootorratastel küla peale laiali kihutavad. Hoia aegsasti kõrvale, muidu ajavad alla. Nad teavad, et nende eest peab kõrvale hoidma. Eneseteadvus sirgub kõike alla-

ajavaks, aga et see pole võimalik, siis seda südimalt märgatakse neid, keda on võimalik rataste alla ajada. Vaene väike Milvi, õbluke kui põldmoon, mis karjatalitajat temast saab. Koolidirektor kõlbaks karjatalitajaks ja ainult selleks. Aga temale ei hakka hammas peale, tema kuulub potentsiaalselt rataste alla ajajate, mitte aetavate kilda. Üll... Pillimees, päikesepoiss. Alles ta oli paar päeva kadunud, juhtunud teab kuhu võõraste paika ja segase peaga ostnud küllast lamba. Et oleks külamehega asja juttu teha — ei kõlvanud ju heast peast pärida, et kus ma ülepea olen, see küsimus sai salamisi lambakauba asjaliku jutu sekka poetatud. Jõudnud siis, tee peal tukkudes ja tuikudes, tõrkuv lammas nõõripidi sabas, viimaks suure maantee äärde välja. Bussijuht aga öelnud: «Emb-kumb peab maha jääma, kaht lammast ma korraga peale ei võta.» Jutustas seda lugu ja kõik naersid. Tuleb aga välja, et ei tohi naerda. Vastu kõrvu ja valmis.

See on küla. Ka see on küla.

7

VALGE VAIKUSE TULEKUL

Ei olnud Juhol tarvis Üllile vastu kõrvu andmisega vaeva näha. Teadmata käsi oli ilusa poisunäo nii laperguseks ja sinilaiguliseks lõõnud, et tunne ainult kaasa. Kuid seda tundmust ei tohtinud välja paista lasta, sest poiss streikis. Igale poole võib agronoom teda saata, aga kartulivõtu masina ette ta ei lähe! Ülepea mitte kartulipõllule, vedama ka mitte. Põikles mis ta põikles, et põhjendust varjata, kuid see paistis peagi läbi: kartulivõtjad selles brigaadis olid peamiselt Ummistu koolist. Vanemate klasside õpilased ja suurem osa õpetajaid... Mõlkis näoga elumehe kimbatus tegi nalja, kuid hommik nõudis tõsidust.

«On juba nõnda korraldatud. Igamehel oma töö käes. Sa peaksid juba platsis olema, mitte siin kauplema. Marss, marss tööle! Muidu... Kes sind nõnda raspel-das, ah?»

Üll põrnitses maha.

«Kas Ummistus löömamehi vähe või? Isegi konte on murtud...»

«Seda küll jah. Siis sai ka vastu antud. Kuidas sinuga oli — tasusid topelt või rohkemgi veel?»

«Mis sa meisterpok...» Üll sai sõnasabast kinni, kuid hiljavõitu. Et edasisest pinnimisest pääseda, ronis vihaseks oma ratastraktorile ja sõitis kartulipõllule.

Niisiis — Ilmar. Kummaline. Muidu hoidub kaklusest, aga seal korraga hakib läbi mingi poisiotsa, kes vaevalt talle vastu suutis anda. Pidi küll erilaadne põhjus olema. Uuriks järele, aga mine sa Ilmarit otsi, kes teab, kas jälle ongi künnil. Olga käivat küll korralikult töö, aga otsa olevat jäänud...

Ei olnud mahti seda laadi küsimuste kallal pikemalt juurelda. Peaasi, et Üll kartuleid võtab — ükskõik mis-suguse näoga ja enesetundega ja mis seletamatu põhjus seal taga ka olgu. Üha lühenevate päevade voolus valmistus põhjamaa inimene rutuliselt talve karmiks vaikuseks. Pärast pikki sadusid ja raevukaid torme tõmbas loodus hinge tagasi. Viimased leheriismed puuvõradel said enne langemist veel värvidega uhkeldada väsinult leebes päikesepaistes. Aga sünkjaid pilvi rühkis aeg-ajalt üle taeva ja kostis lahkuvate luikede häält. Luiged lähevad, lumi tuleb... Kartul hakkas kuhjadesse ja varju alla saama, aga juurviljapõllud olid alles puutumata. Vihma tõttu oli maisi koristamata jäänud, kuid öökülmadeta rõskuses oli see säilinud värskena ja silotegemine võeti veel ette.

Keerukaks oli kujunenud põhjamaa inimese talveks valmistumine. Arvelaudade nupud, korrutusmasinate vändad olid ärevad asjaosalised. Võeti arvele loomastõttasid, rehkendati kokku põldude saake. Akteeriti, mis saamata jäi.

Ehituskontor oli lauda lõpetamata jätnud. Kurjad sõnad telefonitorusse ja töödejuhatajale suu sisse ei andnud loomadele sooja varjualust, oma ehitusbrigaad pidi päästma mis päästa annab vanade lautade remondiga.

Kuuldam keris ringi valgest valgeni. Täpipealt oli tal üles tähendatud, kuskohal leidub laokile jäetud põllutööriistu, kuhu on kibedasti vaja remondimeeste kätt,

kus heinakuhjad halvasti malgutatud või aiaga ümbritsemata, metsloomadele kättesaadavad. Temaga käis kaasas partei- ja riigikontrolli kaastöögrupi esimees, vanaldane kõhnuke kolhoosinaine. Alati, kui Juho seda vana naist, Proosu Ellat, silmas, liigahtas temas mingi uudishimulik kujutelm. Lesknaine Proosu Ella oligi see uusmaasaaja, kelle lehmakondile vana Vakkur olevat tahtnud miini alla sättida. On kuulda olnud arvamusi, et Vakkuri pere Siberi-sõit olnud mõneti Ella poolt tagant lükatud. Usutavus ju neis seostes ei puudu. Juhos hakkas uudishimu miilama ühel parteikoosolekul, kui ridade kasvust juttu tuli ja Ella pakkus esimesena välja Vakkuri Leene. Oli see suuremeelsus või tuimus? Vist ei ühte ega teist, lihtsalt elu loomulik vool, mille põhja minevik setib uhteliivana. See põlvkond oma elujõus alustas kolhoosid, ühed vedasid eest, teised lükkasid raginal vastu. Paar aastakümnet on nii kunagised vedajad kui vastuseisjad kandnud kolhoosielu oma õlgadel. Iga uue päeva ühine raskus uhtus liiva minevikule. Nüüd nad enamasti ajavad pensioniasju, uus põlvkond oma mürisevate masinate ja raamatutarkusega peab ise toime tulema. Ella hoiab veel silma peal. Võib-olla vahel liigahtab temaski vastuoksuslik minevik, kuid see kauge ja isiklik ei oska tänases enam toetuspunkti leida. Kuivetanud kehas, tuhmuvvas pilgus terve ajaloomõistatus...

Leenel oli loomatoidu arvelevõtmisega, ratsioonide väljarehkendamisega, laudaperioodile ülemineku tuhande piasiasjaga askeldamist üle pea. Loomatoitu polnud talvevaruks hoopiski mitte ohtralt, lihaks määratud loomadest pidi võimalikult kiiresti lahti saama. Kuid «Partisan» polnud ainuke turustaja sel aastaajal, liha-kombinaadis valitses ummik.

Kord hilisõhtul tegid Juho ja Leene paberitööd kontoris esimehe ja agronoomi ja partorgi ühiskabinetis. Leene laud asus eesruumis, kuid seal olid veel tööle ka raamatupidaja ja arveametnik, kellel tuli sageli ette valjuhäälelisi õiendamisi, kooskõlastamisi, vaidlusi. Juho otsustas lõpetada, silmad virvendasid, rohkest suitsetamisest tõusis iiveldus kurku. Ta oli nõutu. Peakس ära minema, kuid kombekas oleks Leenet oodata, ta koju saata... Ent see galantne enesepettus paistis kohe

läbi. Tegelikult põlgas ta oma korteriurgast, mis nüüd hilissügisel oli eriti rõske, oleks meelsasti maabunud Vakkuri soojas sadamas. Kõht oli vaieldamatult tühi. Kodus ootab pool purki loomalihakonservi ja kannikas peenleiba, Vakkuril pakutakse hoopis tõhusam õhtueine. Kui liiga sagedasti seal käia, oleks õiglane toiduraha pakkuda, mida aga kindlasti vastu ei võeta. Ta tõusis püsti.

«Ei jõua enam. Lähen viskan kondid hunnikusse.»

Leene tõstis pea, pistis pliiatsiotsa suhu, mõtles.

«Mäletad, haiglas rääkisid sulle, et ühiselamu olukord pole ainuke, miks sa peaksid Rämmerite juurest ära kolima...»

«Ühiselamut pole seal üldse enam. Kaabu otsib kuskil uusi jahimaid. Ilmar... tead isegi. Üll ostis mootorratta, käib õhtuti kodus.»

«Seda'nd küll.» Leene toppis päev läbi sugemata juukseid pearäti alla. «Rämmerid ise... Ma nagu aimasin siis. Mustad käed on neil. Olid ja on...» Ta seletas, et vetvelsker on Rämmerite kambamees juba endise esimehe ja zootehniku ajast peale. Sealt sigalast, kus Rämmeri emand talitaja on, parseldati siis sigu maha päris reeglipäraselt. Võis arvata, et nüüd, kui neil seljagust enam pole, löövad kartma. Aga võta näpust! Autojuht andis märku ja paberid tikuvad kinnitama sedasama. Saatelehel on kaheksateist siga. Niipalju võeti ka kombinaadis vastu, kuid üks neist esitati Rämmeri isikliku notsuna.

Tee peal püüdis Juho endale sisendada, et see varguselugu ei saa kuidagi seostuda tema korteripidamisega. Kuid juba samal õhtul pidi tunda saama, et siiski seostub. Kui ta läks köögist teevett tooma, ilmusid ka peremees ja perenaine sedamaid kambriuksele. Vaatasid üpris uurivalt agronoomi nägu, kuni mees tähendas:

«Loomavelsker rääkis, et miski segadus pidi paberites olema. Selle sigade vedamisega. Kas sa oled kuuld...?»

Juho kehtas õlgu.

«Loomade asjandusega tegelevad teised.»

Vanamees naeris laia näoga, vibutas sõrme.

«Ära sa mulle räägi! Siin kolhoosis ei kuku sinu tahtmata leht ka puu otsast maha. Kui miski jama tuleb,

poeta sõnake. Velsker ka vana mees, läheb varsti pintsi... Sa meil siin old rohkem nagu poja eest...»

«Jah, jah...» Perenaine asus liikvele. «Kui miskit vaja, pesu pesta vai, ütle ainult mulle. Kuda poissmees ikke... Kartulad võin ka valmis keitada...»

Juho katsus pahaseks saada, siis muiata, kuid kumastki ei tulnud midagi välja. Lihtsalt tüdimus. Ta kiirustas oma toapugerikku. See oli jahe ja röske ja lae vahel pures rott.

Lumi sadas sula maa peale, aga teda tuli nii ohtralt, et töotas mõneks ajaks püsima jääda. Hübriidkaalikaid oli jäänud veel koristada, neid kisti välja lume alt ja printsiipiaalne kirumine kajas üle soouudismaa valge legendiku.

Juho tundis nagu murdejoont elus. Ta otsustas kohe- maid tellida erialaseid ajakirju. Suusad peab Tallinnast ära tooma. Mis selle kunstilise isetegevusega saab, peab vist kuidagimoodi kaasa lööma? Oktoobripidu kukkus välja igatahes piinlikult kehvasti. Koolimajas leiduks ehk tõstekangilegi ruumi? Korter... ei pagan, selles asjas peab tõesti midagi ette võtma! Kõik, mis kevadel ja suvel ja sügisel vaevalt peast läbi vilksatas, sattus nüüd tõsise arupidamise alla.

Ühel öhtul, kui ta kontoritrepil kaalutles, kas seada sammud otse või vasakule, pöördusid autolaternad maanteelt alla, vänderdasid külavahel ja löid peagi trepiseisjale heledalt näkku. Siis pooltuled, siis hetk pimedust ja siis sisevalgustuses Vollmanni Jantsi nägu tuuleklaasi taga.

«Juhtusin mööda sõitma, mõtlesin, et ehk leian su üles. Leidsingi.»

Ah lausa nõndasama — heast peast? Küll ta on siit teeotsast sadu kordi mööda sõitnud. Aga lumi ja agroomi talvetundmused on alles teist päeva maa peal...

«Lähme's tupp tagasi.»

Kõik teised olid kontorist juba läinud. Ruumid tundusid mahajäetuna, olid tuulutamata, kuid paremat paika külalise vastuvõtmiseks Juhol ka polnud. Jants vajus ragisedes diivanilogule Kuuldami laua kõrval. Juho toetus lauanurgale, ootas.

«Vahid mu suhu,» naljatas Jants, «pole mul midagi

tähtsat. Sõitsin mööda ja äkitselt tuli niisugune mõte, et elame ju päris lähestikku. Kui kokku juhtume, siis praalime, nagu oleks kummalgi vähemalt suurriik juhtida. Ei mäleta enam, millal viimati sai kellegagi lihtsat inimesejuttu puhuda.»

Juho istus sõbra kõrvale diivaninurka. Kuid mingit «inimesejuttu» ei tulnud meelde. Jants rääkis:

«Võiksime vahel meie klubis koos trenni teha. Mis see autoga susata on. Teil pidi siin üks meistriklasi poksija olema, paneksime selle ala ka käima. Meie muretseme inventari.»

Paugupealt elavnes Juho. Seda sorti mõte on ju ka siin peas kunagi sähvatanud! Ei, hoopis Ilmar tuli plaaniga lagedale — tookord, kui Kaabu õunaaias meisterlikult maha niideti. Nüüd saab ometi Ilmari urust välja tirida! Ta oli just valmis head mõtet kiitma, kui Jants kõik jälle ära rikkus:

«Kui ükskord peaksime leivad ühte kappi panema, oleks raskejõustikumeeskond juba ühtekokku olemas.»

Juho kulmud kiskusid kokku. Jants seletas:

«Tõsijutt. Mulle see sekeldus üldse ei meeldiks. Hakkab just kenasti kõik käe sisse saama. Aga kuskilt seda asja urgitsetakse. Võib-olla Leomets? Igatahes meie vana ka ükspäev midagi rääkis. Ja kui juba tema hakkab asja vastu huvi tundma, siis läheb lugu tegelikuks. Teil on keskelt läbi väga head põllumaad. Ja sood — missugune uudismaa perspektiiv!»

«Maaparandus käib riiklike vahenditega. Nii et meie oleme täpselt sama head soo ülesharijad kui mis tahes mustermajand. Puuritsa soo projekt, kakssada hektarit, hallitab teab mis ajast kapis, oleme käinud ja telefoni vändanud...»

«See'p see on, et tehnikakoondis jõuab ära teha vaevalt poole plaanist. Parima tahtmise juures ei saa kõikide soove rahuldada. «Aurora» projektid ei hallita...»

Juho tõsis püsti, virutas toolile jalaga, et laia liikumisruumi saada. Ta tiirutas toas ringi käia ja pragas, et küll ikka mõnel mehel on imelik kuraas — pailapse positsiooniga tullakse hüppama!

«Miks pailapse? Riik matab maaparanduse sisse tohutu raha, aga kui majand sealt ainult kopikaid oskab

tagasi saada, mis siis? Laseb umbrohtu kasvada. Või külvab, aga koristada ei jõua.»

«Kõik on jah ette teada! Selge pilt, kuidas kuskil just nimelt läheb. Siin pole veel jõutud õieti elama hakatagi, juba diagnoositakse suremise põhjust.»

«Hea küll, hea küll!» Jants rapsas püsti, patsutas Juhole õla pihta. «Ega mina midagi... Võib-olla on puha tuulest. Annaks jumal...» Ta nõõpis nahaga ääristatud poolpalitu hõlmad kinni, surus bareti sügavasti pähe. Rääkis rutakalt, et koos treenimise asja tasuks ehk kaaluda. Ja siis veel — pühapäeval on plaanitsetud «Auroras» suurejooneline rebasejaht. Rajoonikomitee esimene sekretär pidi ka tulema. Õhtul metsavahi juures õlu ja seajalad ja jahimehejutud. Kas Juho ei tahaks kampa lüüa? Saagid on salves ja täisvereline meelelahutus klub ära. Tudengipäevil sai ju mitmeid jahiretki ette võetud, Juhole näisid need väga meeltemööda. Püssi pärast pole vaja muretseda, see on olemas ja ootamas, muudkui sõitku aga hommikul platsi.

Jalad harkis, käed tugevasti palitutaskus, põrnitses Juho põrandat ka siis veel, kui auto oli õuest ammu ära sõitnud. Jahilekutse tema teadvusse peaaegu ei jõudnud. Õige pikkamisi saabus sinna tagasi reeglipärase treenimise väljavaade. Saabus ja jäi püsima. Seal on muidugi duširuum ja puha. Poisid saavad korralikust sporditegemisest maigu suhu. Isiklikult paneb ehk kevadeks kolme tõste kogusummana kolmsada kirja? Ja nahkkindad käima! Ilmar leiab jälle üles «oma koha elus», nagu komsomolis öeldakse. Täna on juba hilja teda üles otsida. Homme, homme ilmtingimata.

Juho ei teadnud täpselt, kuskohal Olga elab. Küsida ka ei tihanud — Olga teatava populaarsuse pärast, kuigi ta seda endale otsesõnaliselt ei tunnistanud. Juba üsna tihedas videvikus jõudis ta metsade varju peitunud Puuritsa külla. Aga maa oli valge, selgesti eraldusid hoonekobarad noore kuusiku ääres rivis ja hajutatult laial lagendikul. Juho seisatas tee otsas kuusiku serval. Vaist ei juhatanud sinna ega tänna.

Metsa all kuuldus rattakummide rudinat sõtkutud lumel. Olga ise tuligi. Kuigi paremat klappimist poleks osanud oodata, kohmetus Juho esialgu. Kust ta teab, et

Ilmar varjab end Olga juures? Võib-olla on kõik ainult naiste jutt . . . Olga tuli ratta seljast maha, ütles:

«Ilmarit otsid, jah? Lähme.»

Ühtelugu konarustel libisedes astusid nad mõnisada meetrit mööda kuusiku serva. Siis pöördusid veel armetumale rajakesele, mis viis pimedasse metsa alla. Kohe saabus väike lagendik. Pea kohal vilkusid mõned kahvatud tähed, kõrge tumeda metsaseina ääres kumas aken. Siiakanti oli elekter jõudnud alles paar kuud tagasi. Puuritsa brigaadi võis julgelt nimetada kolhoosi parimaks, Juho pealekäimisel võeti niigi kiirel ajal ka elekt-rifitseerimistöö ette.

Väike maja, paar kõrvalhoonet, pisike õunaaed. Õuevärav ei logisenud, ühtki murdunud aiapulka ei hakanud silma. Kohe esikust lõi vastu selline puhtus ja kord, et Juho tahtis kummikud ära võtta. Kuid Olga takistas:

«Oleks, et teed porised. Igal pool puhas lumi.»

Ilmar lamas diivanil, hommikumantel tihedalt ümber, sest tuba oli jahedavõitu. Ta laskis raamatu näo eest aegamisi rinnale langeda. Kui Juhot märkas, pilgutas silmi, nagu kaheldes nende nägemistäpsuses.

«Tuba ka ei viitsinud kütta, oled sa küll üks . . .» tõreles Olga.

Ilmar vinnas ennast istuma.

«Vaata's midagi sealt . . .» Ta osutas peaga kuhugi.

«Kohe esimene asi!»

Olga tõi kõrge klaaskannuga kollakat vedelikku ja kaks teeklaasi. Ilmar kallas. Juho maitstes huuleotstega. Praska. Kõige lihtsamalt, kõige kiiremini valmis saav mõistusevõtja . . . Too lame jook ja see, et Olga asus kohe Ilmarit laitma ja mees sellest väljagi ei teinud, vajutas Juho enesetundele surutise. Millest sa alustad, millega sa ülepea loodad sisse tungida sellesse tuima vedelusse?

Üleminekuta sukeldus Olga tuhandesse pisitoime-tusse. Käis ühest ja teisest uksest, köögis kolksatasid pajakaaned, klõpsatas pliidiuks. Nõtkelt vilas ta ringi, igati vormis naine mustas villases seelikus ja sini-hallikirju kootud kampsunis, aga ilusal näol juba ilmsed närbumisjäljed. Mehed istusid teine teisel pool ümmargust diivanilauda kummargil, maitsesid hapukat jooki ja otsisid-pelgasid sõnu.

Tuli mühises pliidi all. Olga tuli tuppa, katsus peopesaga soemüüri, istus Ilmari kõrvale. Pani käe ümber mehe muskliliste õlgade.

«Mis me temaga peale hakkame, Juho-poiss? Häbiasi niisugust noort karu üleval pidada...»

Ilmar kummutas klaasi tühjaks. Natuke ta juba õhetas näost.

«Ei tea midagi... Kui tillile saaks taksomeetri peale panna...»

Olga naeris heledalt:

«Küll naised viimaks sihukese värgi ka välja mõtlevad. Kui nad ükskord ilma-asjad päriselt üle võtavad, nagu sa kurdad.»

Köögist kostis teravat keemiskohinat. Olga lipsas minema. Juho ütles:

«Jätsid traktori töökoja seina äärde nagu vana panni ja kadusid.»

Ilmar ei vastanud. Kallas klaasid täis, jõi oma sedamaid põhjani.

«Sul tuleb poksitreeneriks hakata,» jätkas Juho. ««Aurora» klubis läheb vihane trenn lahti. See on nõudmine sulle, mitte palve.»

Ilmar vaatas maha. Lühikesed kräsus juuksed langesid sügavatesse põikvoltidesse kiskunud laubale. Siis ta kallask jälle ja jõi jälle.

«Ma ei oska seletada, Juho... Tean, keeran sulle teinekord nööki kokku. Traktori pärast ära muretse, nii palju jõuan ikka veel ennast kokku võtta. Aga see poksikursus ja kõik muu... Lähen üldse minema. Põlevkivikaevandusse. Siin jään tõesti Olga ülal pidada ja mitte midagi ei saa ma parata. Sa ei usu. Võimatu on niisugust asja teisele selgeks teha. Oleksin nagu kinni köidetud. Tean, kõik tean, mis tuleks teha. Peaksin ennast üles töötama, nagu öeldakse, saama igatpidi mustermeheks. Siis uuesti hakkama taotlema kaugesõidu viisat. Olen rannapoiss, mereta närbun ära. Viskaksin santsukoti õlale ja lähaksin praegu kohe uksest välja. Aga kuskile ei pääse. Paberid, paberid, paberid, paberid. Kahekümne viiendal aastal Argentiinasse rännanud tädi auto-number. Vanaisa venna aluspükste värv sündimise ajal. Joome!»

Juho imes pikkamisi klaasiservast, küsis:

«Miks sa Ülli näo üles löid?»

«Ah see . . . Polnud mingit löömist. Lahtise käega natuke silitasin. Tal ju nii õrnuke pale . . .»

«Mispärast?»

«Noh, oli üks . . . Ta praalis poisikese kombel, et oli vintis peaga kogemata Milvit nõelanud ja see läheb nüüd paiste. Kui ma krapsim poiss olin ja isetegevust tegin, puutusin Milviga sagedasti kokku. Ta on nii kaitsetu siin kurjas ilmas, orõ pealegi. Ülli pläral olid sandid tagajärjed.»

«Tean.» Juho võttis vastu pakutud sigareti, tuld ulatades püüdis vaadata Ilmari silmade põhja. Kõige vastuolulisem mees, keda siinamaani elus kohatud. Absoluutne ükskõiksus iseenda ja kõige, kõige vastu ning sealsamas valulev kaasaelamine ühele võõrale hingele.

Olga tõi taldrikud lauale. Ilmar nipsutas sõrmega vastu tühjakssaanud kannu. Naine vangutas pead, kuid täitis kannu uuesti ääretasa. Ilmar oli joonud ohtralt, ta silmad läikisid, loidu atleedikehasse ilmus liikuvust. Ta küünitas diivaninurgast avatud raamatu, lehitses rutakalt.

«Kus see oligi . . . «Võidab see, kes kōduneb viimase . . .»»

«Keegi ütles, et sa loed palju ja igasugu raamatuid ja kõik, mida teada saad, tarvitad iseenda kahjuks.»

«Tean, kes seda ütles . . .»

Juho mõistis, et vaatab liiga pinevalt, liiga peale-tükkivalt, kuid ei saanud midagi muuta. Ilmar pomises:

«See on olnud ja läinud. Sa muidugi tead . . . Kui ma sealt oleks jaksanud kinni hoida! . . . Tema nõuab, nõuab, ta ei salli nõrkust.»

Olga tõi lauale aurava munarõa. Ilmar püüdis naist puusade ümbert haarata:

«Tule, kallid vanainimene.»

Olga libises kõrvale, nähvatas käterätikuga mehele sõrmede pihta.

Juho ja Olga mugisid vaikides, justkui piinlikkuses Ilmari pärast, kes ei mallanud suud kuigi kestvalt söömise jaoks pidada.

«Kas minust enam elulooma saab või ei saa, seda pole veel vanajumal ka ära otsustanud. Aga sa, Juho, kutsu Kaabu tagasi. Temast saab asja. Õrnuke on ta, ehkki

keegi seda ei usu. Natuke metsistunud, tōsi küll. Oli Saksa sõjaväes, neljakümne viiendal taheti pokri pista, jooksis metsa. Alles hiljaaegu tuli välja. Elas naiste kullul nagu mina praegu. Ükskord ta jutustas ja kurva häälega poetas elutarkuse: «Aga tööd peab igal pool tegema.» Eks ole õigus, kallid vanainimene . . . Kaabu, jah. Tead, sinust, Juho, peab hullumoodi lugu. Tōsijutt. Pisarad silmas läks ära, katsus kaduda enne, kui sa haiglast tuled. Nii häbi oli. Ma tean, mis aadressil teda kätte saab. Oot-oot, ära veel ära mine! Ma ei ajanud mulla, ausõna . . . Näh nüüd! Muud juttu pole, kui et inimesse peab uskuma, aga kui võimaluse välja pakud, pannakse ajama.»

Juho seisis püsti.

«Järgemööda, ikka järgemööda, kulla Ilmar. Kõigepealt tuleb sinusse lõpuni ära uskuda. Pea siis meeles, see treeningujutt ei olnud palve. Nägemiseni.»

Ta kiirustas välja, omaenda viimased sõnad õõnsalt kõrvus kumisemas. Ilmari lodevuses on mõttetust ja motiveeritust, naeruväärsust ja traagikat, kõik omavalhelises sõltuvuses. Nagu osakesed aatomituumas. On teada, et purustamisel vabaneks tohtu energia, kuid pole kuskilt võtta nii keerulist reaktorit. Kuradi lugu küll, Jants pakkus klubikasutamise välja ikkagi vastusaamise mõttega. Kui Ilmar kampa ei hakka, kukub läbi kogu see särav plaan. Tuleb lihtsalt Olgaga kokku leppida, et viskab Ilmari välja. Nagu katkise kausi . . . Vähekeseks ajaks see geniaalne lihtne leid mõjus lohutavalt. Kummikute klohviv ja kõmisev samm kajas vaiksest kuusikust erksalt vastu. Sakiliste latvade kohal seisis valge noorkuu, järsud varjud langesid sinetavale lumele. Nagu päristalvel, pakase aegu. Aga kargest lumest immitses läbi sooja maa ja lehtede kōdulõhna. Peagi Juho enam ei tajunud öise marssimise meeliüendavaid üksikasju, endine mõte pöördus tagasi. Kas Olgast saab väljaviskajat? Kuigi tal on mehe laostumisest selge ülevaade. Aga kas Ilmaril endal ei ole! Ometi ei takista see minnalaskmisel edasi minna. Ilmarist pole kerge lahti saada. Tema lõtvusel on värve, tema kerge-meelsusel kombatavat raskust. Leene sai lahti. Tema muidugi. «Tema nõuab, nõuab, ta ei salli nõrkust.» Kuidas see lahtikäristamine seestpoolt vaadatuna võis välja

näha? Seda ei saa keegi kunagi teada... Leene on juurdunud inimene, juured saavad olla ainult tugevad. Kord Juho küsis, et miks ta kaugõppega vaeva näeb, miks pole ta paremaid aastaid pühendanud päris kooliskäimisele, mis peale teadmiste ja diplomi annab noorusele nooruse pärisnäo, kogu elule järeletooni. Huvisid näikse neil jätkuvat. Leene vastas, et ta ei saa vanemaid üksi jätta. Kuidas ema oli asumisel tema hingeshoidmisega vaeva näinud! Isa oli laagris. Nüüd on mõlemad vanad ja põdurad, ei, Leene ei saa eemal olles rahu: äkki juhtub nendega midagi! Nooruse ohvriks toomine kahele hääbuvale elule. Sealjuures üldse mitte tahtliku ohverdamise pingutust. Vaba kokkusulamine äratuntud kohustustega. Ta annab omalt poolt kokku hoidmata ja võib-olla suudab seetõttu võtta Ummistu kolkast rohkem kui mõni teine paljudes ilmakaartes ringi tuisates... Aga mehepojale on kauguste, teadmatuste igatsus külge sündinud... Ta libises suure kuuse harjakal juurel. Hele valupiste käis läbi juba terveks arvatud sääretoru.

8

ÜKS TÄISVERELINE MEELELAHUTUS

Laupäeval torkas meelde, et Jants oli homseks rebasejahile kutsunud. Juho ei osanud kihevile minna, ehkki tudengipäevist oli säilinud tuhmumatuid jahimälestusi. Teinekord sõitsid nad nädalalõpul Jantsi metsaülemast isa juurde. Kõige tagasikutsuvam oli noore linna jaht varasügisel. Vananaiste suve õhetav päikesepaiste, metsaveerel põimivad ämblikud niite põõsalt põõsale, lehtede algav kirendus. Äkki rabiseb hääletus metsas lausa jalge eest rohust lendu sinkjasmust lind, hetke äkilisuse tõttu tundub ta tohutu suur. Kuskile sinna suunda lastud ilmatum kõmakas lõdvestas haruharva tabamatu pinge armetu reaalsusega — väikesevõitu verise tedrega tema haledas surmaheitluses. Talvel sai käidud jänesejahil. Kaunis igav passimine, nina vesine ja varbad jahedad, kuni lähenevad koerakilked verd mõnevõrra kütavad. Küllap vist rebasesaks laseb end sama visalt oodata?

Õhtu eel juhtus ta kutsest rääkima Kuuldamile. See läks hasarti:

«Muidugi mine! Kindla pähe on Mägiste ka seal. Sekretär on ju jahihaige. Saad ükskord ometi kontakti luua. Väljaspool tööd kokkupuutumine jätab näo kõige paremini meelde. Kui siis jälle meie kolhoosi kehvvõitu asjad seal üleval kõne alla tulevad, ei mõtle rajooni esimene mees kõigepealt mitte arvudele ja muudele võrdlustele meie kahjuks, vaid tema silme ette kerkib energilise löuaga noormees, kes... Ära muiga, elu jääb eluks, kas meile meeldib või mitte.» Ta astus pikkade sammudega Juho ja enda laua vahet, käed joonistasid õhus kõikvõimalikke kujundeid. «Tegelikult poleks ju «Auroraga» ühinemises midagi halba. Mina ja Alaküla tõenäoliselt läheksime oma teed, pääseksime sellest kahel pool elamisest. Sinul hakkaks kergem, palju kergem. Aga justkui jonn krutib hinges. Tahaks veel elus näha, et mitte ainult osavalt veeretatud rublaga, vaid elava ideega saab ka midagi ära teha. Umbes nõnda, nagu me hävituspataljonis seisime vintpüssidega Saksa vägede tehnikarusika vastas. Need on kallid mälestused. Inimene võib kõik saada, mis eluks vähegi vaja, jõukuse ja luksuse ja kultuurse olemise, aga kui tal pole ideed, mille nimel kõik kogutud kolkarid, kõik peenikesed tundmused kõhklemata mängu paneks, siis valitseb vaesus majas. Masendav vaesus, ütlen ma.»

Juho katsus teise hoorikka kõne alguse ja otsa kokku viia ning pidi muige hoolikalt ära peitma. Kuidas ikka Kuuldam oskab puhtsüdamlikult ja tuliselt mõisted selja peale väänata! Raiub ehedalt säravat ideed ja selle teostamise nimel saadab sõbra ülemusele hõlma alla pugema. Kõige «ideerikkam» oleks vist, kui läheks korda rebane Mägiste püssi ette sokutada...

Buss jõudis «Aurora» keskusesse pimedikus. Kuni röske hommik pikkamisi, justkui läbi häda päevavalgeks sai, kuni rahvas kogunes, jõudis Juho tüdineda, jõudis pahurakski muutuda. Ta märkis, et Jants polnud teda kutsunud ei selleks, et vanale kambajõmmile meelelahutust pakkuda, ega ka sellepärast, et ise oleks tundnud tarvidust tudengipõlve semu järele. Tal oli tarvis, kelle ees uhkustada. Rajoonikomitee esimene sek-

retär Mägiste tuli ja temaga koos keegi nähtavasti veel positsioonikam mees pealinnast, keda Juhole ei tutvustatud. Kedagi ei tutvustatud talle. Tal oli vaese sugulase tunne. Ning siis saabusid veel Kalju Leomets ja koguni Silva. Püssi Silval küll polnud, ta oli suusaülikonnas, kirevas oranž-valges kampsunis ja sama mustriga kootud mütsis. Juho hoidus kolhoosi jahimeeste lähedale ja nende varju. Ainsana kandis ta kummisaapaid, vati-kuuele oli tuulevarjuks presentmantli peale tõmmanud.

Jants hiilgas uhiuutes nahaga ääristatud viltides, rohelistes kalifeepükstes ja tuhmvalges poolkasukas. Ta vilas vahetpidamata ringi käia, nagu oleks tema selle ettevõtmise hing. Massiivne Raidala, «Aurora» esimees, korraldas asju peaaegu kohalt liikumata, seisis harkisjalu õuel, kasukjopi hõlmad lahti, karbus kuklas, ja jagas napolisõnalisi käske. Furgooniga veoauto sõitis täpselt ette ja jooksujalu toodi sööklast kõiksugu kaste ning keedunõusid.

Juho ja Jants ja külamehed ronisid veoautosse. Teised sõitsid villisega ees. Teel leidis Jants ka viimaks Juho jaoks aega. Ta rääkis uhkusega sellest paigast, kuhu peagi pärale jõutakse. Üksildane imeline metsajärv ja järve kaldal võluloss ning vihasaun. Kolhoos ehitas. Projekti tegi nimekas arhitekt. Autotee rajati läbi laane, järvele muretseti mootorpaadid, ehitati paadisadam. Igasugust rahvast käib siin. Ministrid pole harulduseks. Maja valvab metsavaht, haruldane vana, elupõline poissmees, ümbruskonna metsi tunneb nagu oma püksitaskuid, ja põnevaid jahimehejutte võib hommikust hommikuni pajatada. Natuke küll tahumatu, ei oska külalise ja külalise vahel vahet teha... Juho küsis, et kummaks otstarbeks see järveäärne paradiis rajati, kas kolhoosirahvale puhkepaigaks või tiitlitega külaliste vastuvõtmiseks? Jants kehtas õlgu. Siis jõuti pärale.

Rõhtpalkidest seintega, rookatusega maja keset lumist puutumatumust. Lähedal rikkus stiilikat rahu kogunevate isiksuste rohkus. Kaldaveeru all, vististi otse veepiiril suitses väikese õdusa sauna korsten.

Raidala saatis auto tagasi perenaistele järele. Silva läks suusatama. Metsavaht, väike kortsus näoga taadinnäss, võttis mehed oma komando alla. Ta sinatas kõiki ja üldse polnud ta sellest seltskonnast vaimustatud.

«Nigelalt organiseeritud,» heitis ta Raidalale ette. «Ajajahi jauks natuke vähe mehi. Koertega minekuks jälle palju. Oleks siis, et kõik oleks oskajad jahimehed, võiks küll koertega. Aga hakkavad ringi saalima, rikuvad puha ära...»

Juho oli ajukahist ainult kuulnud. Tema kui külaline jäeti küttide komandosse, paigutati kvartalisihi äärde valvesse. Ajajate meeskond läks oma teed. Kaua valitses vaikus, jälle tahtis tüdimus peale tulla. Kummikud polnud lumes seismiseks kaugelki mitte sobivad jalanõud. Ilm püsis pilves, tuul kibe kui sool. Aga sedamaid hakkas soojem, kui metsa sügavusest kostis jahisarve tamaritii-tam-taraa. Jahi algussignaali, nagu metsavaht oli õpetanud. Nüüd silmad kõrvad lahti, poiss! Edaspidi kõiksugu hääled sagesid. Metsa elustasid jahisarve do-mi-sol variatsioonid: «Kus o-led sa...» — «Olen siin...» Ka inimhääle hüüdmisi kostis juba. Ja kepihoop vastu puid. Püssipauk. Teine... Kui ometi juhtuks siia löiku see karvakasukas! No miks ta ei võiks siia juhtuda!...

Ei juhtunud Juho vaateväljale ainsatki metslooma. Ei sellel ega teisel ega kolmandal varitsusplatsil. Algul kirus ta vaikselt saatust, aga viimaks tänas koguni õnne. Nimelt siis, kui metsavaht õhtul parteikomitee sekretäri peale kargas:

«Kur-radi mees! Rebane lipsas su nina alt läbi, vaat et nühib pükstelt nõõbid ära. Magama jäid või?»

«Kuule, kuule, pea ikka piiri!» jahutas Raidala vanameest kurja häälega.

Metsavaht kuulas esimehe sõna. Isiklikult kedagi ei kirunud enam, kuid tujutuks jäi lõpuni. Üksainuke rebane oli lastud ühe kolhoosimehe poolt. Aga loomi oli liikvel kui palju. Niisuguste untsantsakatega metsa tulla! Ei muutnud vana metsamehe meeoleu ka see, mis kõigil teistel — säre saunaleil ja priske õhtulaud. Tema kuulsad jahimehejutud jäid sedakorda vaka alla. Kui vanamees oli küllalt pahuralt nohisenu, kippus muudkui tukastama.

Pärast sööki pika laua taga jaguneti grupiviisi teistesse ruumidesse. Keskseim rühmitus kujunes Mägiste, pealinna mehe ja Raidala ümber.

Juho konutas omaette akna all pingil «suure rühma»

lähedal. Ta oli ammu kuulnud, et läänerannikult pärit Raidala teeb murdja õlle, ja see kuuldus tundus paika pidavat. Paaril korral lipsas Silva ta kõrvale istuma. Ohetas näost, naeris vana viisi vähimagi põhjusega, aga silmanurgast piilus Kalju piklikku kaamet nägu, mis oli pööratud jutlevate meeste poole, kuid mitte väga keskendunult.

Jants vihtus siingi toast tuppa käia, aga nüüd tuli toimekus ilmselt õllest. Ta istus Juho kõrvale, silmad särasid nagu jõululapsel, viitas peaga justsama siit tõusnud Silvale järele:

«Magus tükk, peab ütleva. Sa Tartus panid väikseltsi pihta. Veelgi märgatakse sind massi hulgest. Ära mängi oma noore eluga! Kalju kobrutab, näe, mees ei saa õhtu jooksul sõna suust.»

«Pole ta kunagi suur jutumees olnud... Kuule,» tundis Juho äkki tõsist huvi, «kuidas sinul selle asjaga on...?»

«Millega?»

«Pihtapanemisega noh.»

Jants naeris, raputas harjasjuukselist pead.

«Eh-heh-ei, pole selle koha pealt veel ringi kaenud.»

«Korter sul on, mööbel on. Positsioon ja kõrged tutvused on. Ah auto veel...»

«Aga muidugi!» hüüatas Jants. «Vaateväli peab ju olema võimalikult lai. Muidu napsad lähemast ümbrusest kõige siledama ära ja arvad, et see ainumane on saatuse poolt saadetud.»

«Plaanipäraselt jah, ikka plaanipäraselt. Tead, kuidas sulle sobiks, Jants. Oleks meil ka niisugused agentuurid nagu Läänes mõnel pool olla. Ülimalt teaduslikud asutused. Esitad oma andmed ja elektronaju otsib vastassoo kandidaatidest sulle sobivaima välja. Juhuslikkus langeb täiesti ära.»

Jants naeratas vintspäiselt ja tegi jälle minekut. Kui õllekann oli veel mõned ringid teinud, otsustas Juho liituda keskse grupiga. Lõppude lõpuks olid seal kõik vaid kampsunites mehed ja tema oma, tädi Lisette kootud männamustriline, polnud just kõige ilmetum. Pealegi seisis grupi keskel väike laud, millele üks trullakas emand tõi parajasti auravaid seajalgu. Juho otsis tooli ja kiilus end teiste vahele laua äärde.

Vestlus käis mitmes alagrupis. Pealinna mees osutus rahvusvahelise olukorra lektoriks. Ta oli palju välismaal reisinud, temal leidus kuulajaid, hajameelne Kalju Leomets teiste seas. Parteikomitee sekretär Mägiste istus Juho vastas, tugevavormilisel näol väsinud ilme. Raidala ründas sekretäri vaikse lakkamatu jutuga.

Juho toetas küünarnukid lauale, võttis pea pihkude vahele. Ta vaatas üksisilmi Raidalat ja Mägistet ja tal hakkas sekretärist kahju. Küll on ikka koormav olla rajooni tähtsaim mees! Ka tema vajab puhkust ja meelelahutust nagu iga teine. Avalikus kohas ei sobi tal käia õlut rüüpanas ja see asjaolu kasutatakse osavasti ära. Näe, kuidas Raidala, see hüljes, vaest meest atakeerib! Tea, mis defitsiitset materjali praegu välja räägitakse? . . . See oli ohtlik mõttekäik, Juho ei võtnud enam õlut. Hakkas teadlikult süvendatud hoolega seajalgu ludistama. Paremalt pool kiitis lektor kangesti välismaa asju. Sellegi kandi pealt tundis Juho kihvatamist kerkimas ja ta pidas paremaks siit lahkuda.

Tükk aega jalutas ta pimedal õuel, hõõrus lumega meeleskohti, hingas sügavasti. Aga niipea kui sooja tuppa tagasi tuli, mühises peas jälle võimukalt. Isegi nagu rohkem veel kui enne. Ta istus endisesse platsi ja endistest punktidest jätkasid hüplikud mõtted oma rutukat teed: nii pole vigagi kolhoosi juhtida, jajah. «Partisanis» oleks pidanud alustama restorani ehitamisest, vaat mis . . . Lektor rääkis:

«Kui seal on tarvis kanalisatsiooni parandada või midagi, tehakse see öö jooksul vaikselt ära. Meil aga seisavad tänavad nädalate viisi lahtikaevatult . . .»

Juho ei saanud muidu ennast kuuldavaks teha, kui pidi võtma kinni kiilaspäise lektori pehmest õlanukist.

«Kuulge, te valgustage neid asju ka oma loengutel nõnda. Just sedamoodi, et seal on nii ja siin nii . . . Tähendab, on võimalik teisiti.»

See kõlas valjemini kui kõik teised jutlemised ühtekokku. Ümberringi jäi vaikseks, metsavahtki kiskus silmi lahti.

«Kuss, kuss!» põristas Raidala.

«Tõsijutt. Siin seitsme metsa taga arvustate. Paneksite sellest rahulolematusest kübe-ke-se-gi oma igapäevasesse töösse, oleks ka asjast abi . . .»

Raidala tõusis rüsinal, võttis korrarikkujal kaenla alt kinni, tahtis teda püsti kergitada. Juhole tundus, et seda puudutust on ta eluaeg oodanud. Oi, mis rõõm oleks seda härjakeha, seda kavalat kaupmehesaksa natuke lennutada! Maadlemistki on ju õpitud. Ta surus küünarliigesed vastu külgi. Raidala käed jäid ootamatult tugevate pihtide vahele kinni. Siis Juho tõusis nii-palju, et jalgadel oli kindel toetuspunkt, tegi ülakehaga järsu lühikese pöörde. Ning saigi massiivsele mehele tuule alla. Raidala lendas külitsi lauanurgale, see paiskus ümber, lõplikult maandus mees seajalgade ja õllekruuside segadikus.

Korraks oli Juhol rohkem käsi kallal kui mahtus. Aga nendest sai hõlpsasti lahti. Kolhoosimehed, kellest oleks hoidmisel abi olnud, vaatasid eemalt ja naersid. Juho ümber tiirlesid Jants ja lektor ja Kalju Leomets. Ettevaatlikult tiirlesid nad, Juho ootas tihedamat kokkupuudet, et proovida nendegi meeste jalulpüsimist. Aga siis sai ka üleni õllemärg Raidala ennast püsti ja ründas maruliselt. Teised ühinesid sedamaid, Juho talutati trepile, ta ei tõrkunudki enam. Pea painutati alla ja kaks ämbritäit külma vett kallati kuklasse.

Esmaspäeval tuli Kuuldam lõuna paiku linnast. Juho istus sügavalt kummargil üle laua laotatud kõlvikute paiknemise kaardi kohal. Pisut kergitatud pilguga nägi ta Kuuldami kirsasaabastes jalgu, need käisid ümber töölaua ja sahtlid kolksusid. Teisi kedagi toas polnud.

«Niisiis, kontakt on loodud,» sõnas partorg viimaks ja sahtel kolksatas kinni. Teine tõmmati lahti. «Kõva kontakti löid sa.» Aktikaaned patsatasid lauale. «Küll võib üks kontakt kõva olla...»

Liikumatusel otsustas agronoom plaani kohal. Ta vasak käsivars oli tulist valu täis, Raidala oli seda pigistanud ja väänanud ka siis veel, kui vastupanu enam ei osutatud. Ja veekallamist pähe ei toimetatud ka just helalt, võib-olla meelega kolksatati ämbrikservaga kuklalüli pihta. Märjana oli ta sealt ära tulnud ja ekselnud kaua külmas öös. Kui maantee äärde jõudis, oli bussiaeg ammu möödas, ta küsis esimesest ettejuhtuvast talust öömaja, ja ootamata aseme sättimist, uinus köögipõrandal. Kehal ei leidunudki niisugust kohta, mis ei valuta-

nud või polnud kangestunud, ja õllejärg pööritas siskonnas.

Siis astus Kuuldam agronoomi laua äärde, pani käe keset plaani. Juho tõstis näo, vaatas teisele silma sisse.

«Seekord sul siiski vedas,» rääkis partorg. «Mägiste suhtub asjasse huumoriga. Kui mitte poolehoiuga. Vähe-malt sellele lugijale ninnakargamist ei pea ta paljuks. Nõnda. Nüüd lähed kenasti Mägiste juurde vabandama ja küll siis iseendast kukub välja muudki kõneainet. Önn õnnetuses.»

Äravaevatud Juhol oli võimatu teise optimismi sisse elada. Ta porises:

«Ma ei saa aru, miks m i n u kontaktid nii tähtsad on. Kolhoosil ju esimees ka olemas.»

«Ikka veel ei saa aru! Igal pool on teada, et Alakülat ei huvita see kolhoos rohkem, kui ametikohustus nõuab. Ta tuli ju siia vaid kokkuleppel, et kiiremini autoostmise luba saada.»

«Mismoodi...?»

«Sedamoodi, et põllumajanduses töötajad saavad autoostu loa esmajärjekorras ja mehel oli kange valu masina järele. Kaks häda klappisid kokku.»

Ikka raskemalt, ikka sügavamalt hakkas Juho hingama. Ah sedamoodi! Ah niiviisi... Einoh, naerda kuluks: üks varakevadine õhtu ja kaks meest said kolmeks, ja soe, sõnatu, tugev meestevaheline, inimestevaheline tunne... Ta hingeldas:

«Ah sedamoodi... Niisugune peenikene kauplemine käis seal! Ja mina peaksin nüüd minema... Ei lähe! No ei lähe!»

«Kui ei lähe, siis ei lähe. Ära karju!»

Juho tõusis, võttis varnast palitu. Tal polnud mitte kuskile vaja minna ja ta pidi sedamaid minema. See piduriteta ja roolita hingeseisund oli ilmselt ta näole kirjutatud, sest kui ta eestoast läbi läks, saatis Leene teda ehmunud pilguga.

Juho jõudis pargitee käänakule, kui kuulis järelerut-tavaid samme. Leene oli paljapäi, mantel õlgadel.

«Mis sul on? Tegid kõva häält seal. Ja missugune nägu...»

«Oh teab mis... Eile käisin paremas seltskonnas meelt lahutamas. Tead isegi, mis juhtub, kui päeva

persetagused siit nina välja pistavad. Nagu suvel võrkpallivõistlusega... Ei, see polegi tähtis. Möödub nali. Aga üleüldse... Ma vist saan nüüd Ilmarist aru. Kuidas see võib olla... nagu kinni köidetud ja kõik on üks-puha...»

«Juho!» Leene raputas kõigest jõust, nii et noormees kõikus jalgadel. Ta silmad olid suured-suured ja hirmu täis. «Oled enesest väljas, kõik paha paistab koletu suur. Tule öhtul kindlasti meile. Saunas on veel laupäevast sooja, ma kütan juurde. Usu, pisitasa hakkab parem ja lepid maailmaga ära. Tuled, eks?»

«Nojah...»

Neiu jooksis tagasi, hoides mantlikraed kurgu alt koos. Lumi oli tõmbunud sõredaks, niiske õhk nõelus nägu, pugesse kaelusest ja käiseotstest. Pilved keerlesid puulatvade kõrgusel nagu suits.

Juho lonkis töökojast läbi, käis väetisekuuri remontimist vaatamas. Väljavaade vintsutatud keha öhtul läbi vihelda ja Leene mõistvas kaisus kõik südame pealt ära rääkida rahustas tunduvalt.

Aga sekeldused ei tahtnud niisama lihtsalt lõppeda. Videvikus, kui ta jälle keskuse poole sammus, et laokile jäänud töölauda koristada, tormas korteriperenaine külavahel vastu.

«Vaat et sa täna jälle küla peale ei lähe! Kodus oodatakse. Küll näed... Mine, mine!»

Lauakoristamise mõte jäigi sinnapaika. Siitsamast pöördus ta Rämmerile. Salapäratsev perenaine vihtus juba sigala poole. Oleks võinud ikka öelda, mis nägu külaline on. Jants arvatavasti. Tuli moraali lugema. Kurat temaga.

Juho kehvaõitu poissmehevoodil lebas täies hiilguses Silva. Suusakostüümis nagu eilegi, saapad oli jalast ära võtnud. Naerdes sirutas ta juhmilt seisvale soolambale käed vastu:

«Sa oled tore, Juho. Eilseni kahtlesin, kas üldse tasub elada. Ümberringi pugevad näod, Kalju maksahaigus, rutiin, tähtsad maskid, mille taga tühjus. Seal ilmusid sina ja puistasid selle hästikorraaldatud kaardimajakese korraks segamini. Tule...!»

Masinlikult istus Juho voodiservale. Silva tõmbas ta näo oma põse vastu. Siis vaatasid nad teineteisele silma.

Vaheldumisi süttisid naisesilmad naerus heledatäpilis-
teks ning tumenesid põhjatuiks. Juho ei saanud mitte
millestki aru. Enesest kõige vähem.

Justkui polekski see päriselt Juho Väster, kes varsti
tule kustutas ja Silvaga teki alla puged. Päris Juho
peaks nüüd juba tervendavas saunaleilis olema, üha
asjalikumad mõtted ja arusaamised peas. See mees siin
paistis pigem eblakavõitu. Ta oli meelitatud mitmest
meelitatavast asjaolust. Sellest, et eileõhtune temp osutus
siitkaudu hoopiski meheteoks. Ja sellest, et kunagi
igatsetud naine, keda ammu enam ei söandanud lähe-
dasena kujutleda, tuksles kuumana ja valmina tema
käte vahel.

Ent pimeduses ja vaikuses said need kaks meest vii-
maks ikkagi kokku ja siis ei osanud muud soovida, kui
et praegu kohe pääseks valla kolmas maailmasõda ja
Ummistusse kukuks aatomipomm. Silva sosistas:

«Sa tuled ju minuga, Juho . . . Mis sul üle jääbki! Kui
Kalju teada saab . . . Muidugi saab, kõik saadakse teada.
Ta paneb maa sinu jalgade all põlema.»

«Ega ma nii väga arg olegi . . . Kuhu me siis lähem-
sime?»

«Oleme mõlemad tallinlased.»

«Mina küll õige pisikest otsa pidi. Ja miks ma's üle-
pea EPA-s käisin?»

«Sa oled ajast ja arust, Juhoke. Tänapäeva põllu-
majanduse spets ei pea ilmtingimata mullas tuhnima.»

«On aga sinust raske aru saada! Ammuks see oli, kui
sa põlastasid Kaljut, et tal ei jätkunud julgust «Parti-
sani» rahva kutset vastu võtta. Oleks ta julge olnud, mis
siis?»

«Mis siis? Oleksin talle Ummistusse tuleku ära keela-
nud ja elu lõpuni ta õnnelik naine olnud.»

«Oh sind . . . EPA-sse astusid muidugi sellepärast, et
sinna oli parasjagu kõige lihtsam sisse saada. Ja jätsid
pooleli.»

«Kalju tegi ju mulle kohe lapse, kuidas ma's enam
õppida sain! Igavene egoist. No, sõbrake, nüüdsest peale
hellita ennast ise!»

«Kas poeg teid ei seo?»

«Võtan poisi kaenlasse. Ema mul tuhat korda parem
kasvataja ja kantseldaja kui mina ja Kalju ühtekokku.

Oo, ära seda küll karda, et mu poiss sind kunagi segama jääb.»

Juho oleks tahtnud väherda, kuid voodi oli ütle mata kitsas. Valutav vasak käsi lebas Silva külje all. Naine silitas ta põske, kudrutas:

«Jumalale tänu, et sa arg pole. Argus ehk ettevaatlikkus ehk — moraal. Ha-hah-ha! Kunagi lugesin lehest, et «Libahundi» Tiina olevat kristallpuhas positiivne kangelane. Kujuta ette, kui ta praegu meie keskel elaks. Vähemalt seltsimeheliku kohtu alla satuks ta. Mis sina arvad?»

«Ma ei tea sihukestest asjadest midagi . . .»

«Ise olid kõrgema õppeasutuse komsorg.»

«Kehv komsorg olin. Nüüd niisama kehv agronoom. Ajast ja arust.»

Pererahva poolt kostis juba mõnda aega kauget jõminat. Sõneldi köögis. Siis paisati kambriuks lahti, nagu prundi alt pääses perenaise kilamine:

«... Kuda sa ilged rääkida! Kas arvad, et talust oleks veel midagi järel ka, kui sa teda siinamaani oleks saand pidada?»

«Sa, eit, oled täitsa punane! Maja punaseid täis, lähen lauta magama.» Uksed mürtsusid, mees kuuldus olevat kõva auru all.

Mõne vaikusehetke järel paukusid uksed jälle ja maja müdises.

«Kurat, lehmad ka punased!»

«Näh, siinamaani ei teadand, mis karva loomad meil on. Kah peremees . . .»

Silva itsitas südamest, nagu Juho õlalohus. Juho kuulis vaid vana kulunud plaati, sõnu peaaegu eraldamata. See tuletas meelde korterivahetuse probleemi ja kõik . . . Ta ohkas sügavasti.

Hooti ja raskelt ründasid mured meest, aga Silva ei andnud neile süvenemisaega. «Juho-oo! Tahan sind veel! Sina karu. Ei — tiiger.»

Kainemil silmapilkudel katsus Juho end lohutada otsusega, et saadab Silva hommikupimeduses bussi peale.

Ei läinud läbi seegi plaan. Üsna hommiku eel uinuti rontraskesse unne ja ärgati valgevalus. Silvagi uljus oli otsa saanud. Murelikult arutles ta, et kuigi tutvus Kal-

juga on läbi, pole mõistlik enne vabakssaamist lasta end võib-olla maha lüüa. Nüüd pole paremat teha kui salamisi siin päev maha redutada ja lahkuda hilise bussiga, pimeduse varjus. Kas pererahvas on suupidaja?

See punkt vaevas Juhotki kõige enam. Perenaine oli juba sigalasse läinud. Vanamees käis väikeste vahe-aegade järel külma vett kaanimas. Juho passis teda peale, seisis nõutu näoga keset köögipõrandat. Ei mõistnud millestki alustada.

Aga elu kõikvõimalikke krutskilisi käike näis vana Rämmer lennult tabavat. Nii hädiselt kui ta aluspesu väel köögi ja kambri vahet ölderdaski, silmad punased, tursunud näol hallikirju habemetüugas, mõistis ta erksalt noore mehe muret.

«Küll siin keeled ammaste taga oitakse. Käsi peseb kätt . . .»

Kontorisse astudes meenus imeseligesti algkoolijütsi tunne, kui kõik oli õppimata. Õnneks polnud Leenet seal. Paanilise kiirusega koristas Juho oma laua, pomises Alakülale ja Kuuldamile, et peab brigaadides käima, ja kadus.

Päevavarga asjalikkusega tegi ta jalgrattal kolhoosile ringi peale. Ajuti vaevas äravõitmatu uni, jahipeo vint-sutusedki andsid alles tunda. Kuid nii kindel ta Rämmerite peale polnud, et oleks söandanud päise päeva ajal koju puhkama minna. Ta käis käratas Ilmarile vedeluse ja minnalaskmise pärast peale. Käskis Kaabule kirjutada, et tulgu aga tagasi, kui soovi on. Siis murdus diivanile maha. Äratagu Ilmar ta hiljemalt kell seitse.

Silva oli õhtuks põhjalikult välja puhanud, värskel, rõõmus ja jõurikas. Ta lükkas ärasõidu hommiku peale edasi.

9

PRAGUNEVATEL TALADEL

Kõige lühemate päevade aegu sulas lumi täielikult. Must maa, nädalatepikkune must öö üürikeste hahetus-tega, nagu avaks surmale suikuja aeg-ajalt rasked silmalaud.

Sellel kõige umbmudasemal ajal käis Juho suuskade ja suusavarustuse järel. Ega talv taeva jää. Nõnda ütles ta teistele, Kuuldamile ja Alakülale ja Leenele, tädile ja tädimehele. Enesele tuli natuke enamat tunnistada. Ta lihtsalt pidi vähekeseks ära sõitma, ükskõik mis ettekäändel. Ja sealjuures ei mingit muud põhjust pagemiseks, kui et ühel kokkulepitud õhtul jäi sauna minemata.

«Juhtus just külaline tulema. Üks tudengipõlve tuttav.»

Nii rääkis ta Leenele sulatõtt, aga hoidus silma vaatamast. Ta kirus Silvat kirumise viisi ja sarjas enese otsustusvõimetust. Rumalalt laskis enda meheedevust meelitada, Silva ei tähenda talle tõesti enam mitte kui midagi. Täpsemalt vist küll: ei t o h i tähendada, — selle tuulepea tujusid uskudes tõmbab mees endale narrirüü selga. Mõned hilbud juba lipendavad üll, segavad Leenele kõike südame pealt ära rääkimast, mis oleks ainus õige tegu. Siis tulidki suusad meelde.

Kui ta tagasi jõudis, hakkas talv asjalikult kanda kinnitama. Pikkamisi ja põhjalikult külmus maa, enne kui pilved madalale laskusid ja päevade viisi vaikselt liuglevat lund alla puistasid. Kuuvalgel tegi Juho pikki suusaretki. Need viisid mööda Vakkuri kodusest majast, mille aknasilmad vaatasid lumevaikusesse nagu nukras mõtiskluses. Kuradi lugu küll, kuidas poisikesetemp võib mehe rõõmud ära rikkuda!

Juho teadis, et Silva külaskäik ei jää siin mail lõpuni saladusse. Kui mitte muidu, siis üks väike konflikt Rämmeritega ja lugu on päevavalgel.

Nõnda just õige varsti juhtuski.

Ühel ennelõunal, kui Juho hakkas parajasti kontori-ruumist väljuma, et Puuritsa brigaadi minna, küsis Alaküla:

«Kuidas me selle sea kõrvaldamise asja lõpetame? Maksavad niisama kinni või anname ametliku käigu?»

«Muidugi ametliku!» hüüatas Kuuldam.

«Kohus nõuab sisse kolmekordse hinna...»

«Kas või kümnekordse. Ega see olekski palju, kui vanad vargused ka juurde arvata.»

Juho tahtis vaikselt ära kaduda. Ta seisis eesruumi viiva ukse vahel, kui Kuuldam küsis:

«Mis sina, Juho, arvad?»

Hetke pingsalt mõelnud, kehtas agronoom õlgu:

«Ametlik käik näikse õigem...»

Vaheuks oli seisnud kogu aeg poikvel, kõnelus pidi algusest lõpuni eestois kuulda olema. Juho teadis, et arveametnik käib Rämmeritega läbi, ja kiitsaka noorepoolse naise ilme oli sel hetkel vaieldamatult tähelepanelik.

Et pererahvast samal õhtul informeeritakse, selles polnud suuremat kahtlust. Aga kas ring ka Leeneni juba välja jõuab? Juho otsustas Vakkurile mineku homse peale lükata. Aga kui ta tähtede valgel silmalt üle põldude kodu poole suusatas, silmas väljateel tuttavat jäntsakat kuju. Kahtlasest kandist kiirustas Rämmeri pereema, sigala küll sealpool ei asu... Juho keeras suusaotsad ringi.

Vakkuri trepil ja esikuski leidus hiljaaegu jalgadelt mahatambitud lund. Vanade poolt kostis televiisori suure resonantskasti igituttavat tüminat. Tavaliselt ei katke see enne saatekava lõppu. Kaugenägumine, too ilmalik ime, ei huvita vana Vakkurit, kuid patuks ka ei pea, ei keela naisel sellest jäägitut osasaamist. Nõnda siis juhtub, et toa ühes nurgas lendab sinisel ekraanil raketi tulevanker suure kärina ja rakumisega taevasse ning teises seinas vanaaegse nikerdatud jalgadega laua ääres loetakse sedasama asja Teisest Kuningate raamatust... See kujutluspilt tekitas Juhos armsama, tugevrahulikuma tunde kui kunagi enne Vakkurite põlis-kodu vastu. Siia, siia peab saama ka ühe hulkuva mehe hingekodu!

Leene tuli oma toa uksele.

«Ah sina...»

Kui Juho kohe istet ei võtnud, osutas neiu sõnatult toolile laua ääres. Ise istus ta kušetiserval, pilk maas, juuksed pisut sassis, õlad lõdvalt longus.

«Leene, ma tulin tähtsa asja pärast. Vähemalt minule ülitähtsa... Tahaksin väga, et sa mulle naiseks tuleksid.»

Leene vaatas mehele silma. Ta nägu oli nagu äkki kõhnunud, vaevatud joontega. Kas kõige tagatipuks tuldi veel pilkama?

«Läksid Rämmeritega riidu?»

Noormehe pinevil näost käis üle nõutuse vari. Ta ei arvanudki, et tema ettepanek kriitikata vastu võetakse. Ta oli peaaegu liikumisvalmis, et istuda Leene kõrvale, paluda, anuda, pihtida. Kuid niisugune küsimus... Seda ei jaganudki järsku, see oli nagu löök allapoole vööd.

«Ei läinud riidu. Meil valitseb seal sügav üksteisemõistmine. Käsi peseb kätt ja vorst vorsti vastu. Ma ei aidanud nende mahhinatsiooni kalevi alla matta ja vastutasuks müüsid nad minu maha. Üks—üks. Sain niiviisi teada ka enda täpse hinna: kolmekordne sea hind...» Ta nägu punetas tõmmult, kaelal paisusid sooned. «Eks ole ju — kui mul seda vahejuhtumit poleks olnud või kui sa poleks sellest teada saanud, oleksid sa minu ettepanekuga nõus olnud. Või ei?»

Muutumatusena püsis Leene pilk ja väga vaikse häälega ütles ta:

«Sa räägid «oleksitest». Ma võin samaga vastata. Kui sinul oleks mugav korter, kus saaksid olla segamata, võiksid vastu võtta ükskõik keda, kartmata mahamüümist, nagu sa ütled, — kas sa oleksid siis tulnud seesinatse sooviga?»

Juho mõtles tõsiselt selle üle. Kuid selgusele ei jõudnud, sest enne taipas ta Leene küsimuse kogu tagamaad ja kohkus ära. Ah nii armetuks mehikeseks arvatakse teda! Korteri pärast... Legaliseeritud prostitutsioon nagu suurkoodanlik abielu, ainult raskete kaasavarade, aadlitiitlite asemel neli seina... Ta neelas kuiva klõnk-satusega.

«Leene, kas sa tahtsid võimalikult teravalt torgata... või mõtlesid tõsiselt, et ma öömaja nimel...?»

Neiu pööras näo ära. Profiil laualambi teravates varjudes näis karm, kivinenud. Või tuksatas suunurk? Juho polnud selles kindel. Ta tõusis püsti.

Juho ootas. Leene jäi liikumatuks. Lõug kangelt rinnales surutud, astus noormees toast välja.

Robinal liuglesid suusad üle õuekonaruste. Aia äärest laskus lai nõlv. Jõuliselt tõukas Juho mõlema kepigakorruga. Veel ja veel ja veel. Tuul torkis näkku, ta naeris valjusti, nutuse häälega. «Kui sul oleks mugav kor-

ter . . . » Liig mis liig! Einoh, mis siis ikka. On Juho-poiss ka juba maailmas üht-teist näinud. Koolid läbi ja kosjaski käidud.

Kolhooside ühendamise asjus peeti kahe juhatuse ühine koosolek. Eriliste vaidlusteta otsustati ühinemise kasuks, majanduslikud argumendid olid veenvad. «Aurora» poolt ei kaheldud ka üldkoosoleku otsuses, seal maksis esimehe sõna äärest ääreni. «Partisanis» ei teatud kindel olla. Neilt laanetagustelt võis oodata kangekaelset ja sõgedat iseseisvustungi.

Kuuldam kui parteikomitee aparaadi töötaja pidi kõrgemal pool läbikaalutud ja õigeaks arvatud seisukohti rahva hulgas propageerima. Seda ta ka tegi. Energiliselt ja žestirohkelt maalis ta pilte vana armsa Ummistu uuest palgest, kui rikka naabri rublad siin veerema hakkavad. Aga Juhoga kahekesi olles võis tarmukas mees jääda äkki melanhoolseks. Kõik on tõesti tõsi ja põhjendatud, ühinemise kasu käegakatsutav, ainult et kogu eelnev rassimine oli siis järelikult mõttetu. Nüüd pidi Juho partorgi usku kinnitama:

«Nii nukker asjalugu ka just pole. Kevadel ei tahtnud keegi «Partisani» liga-loga oma kaela. Ainult meie võtsime. Nii äbar kui oligi Alaküla esimeheks hakkamise ajend, on mees ikkagi suure hoolega tööd nokitسنud ja mingisugused jäljed on jäänud. Meie sinuga oleme ka natukene ära teinud. Igatahes on siin juba mingil määral arvestatav majand, milles peituvate ressursside järele Raidala isu käib. Las käib. Selge see, et paneksime omal jõulgi rattad tõhusamalt veerema, kuid «Aurora» tüsedal baasil läheb see palju kiiremini. Kahtlemata. Meie pealehakkamine saab peagi kandma vägevaid vilju — kuidas ta's mõttetu oli!»

Midagi uut ta sellega Kuuldamile ei sisendanud. Partorg võis neidsamu argumente palju värvikamalt ja kõlarikkamalt esitada. Võis ja esitaski, kui vaja, aga praegu oli ometi kurvavõitu meeleolu. Aeglasem või kiirem edenemine, ajavoolus ikka vaid välgatus. Inimsugu aga asustab kaua erinevaid maid ja majapidamisi. Kas ei oleks siiski kõige põhjapanevama tähtsusega, kui rahvas igal pool ise oma raskused võidaks? Oma jõudu, oma

vastutust tunnetav inimene peaks olema arenemise eesmärk. Ainult tema. Ainult tema suudab kindlustada kõigele saavutatule ka püsimise ja rakenduse.

Juho kehtas õlgu. Nüüd jälle ei öeldud temale midagi uut. Kuuldam jätkas:

«Tuima täissöönut... prrr! ei taha näha. Aga liiga tundlikuga ei oska ka midagi peale hakata. Ükspäev rääkisid Vakkuri Leenega, et kuidas siis jääb tema avaldusega. Tema mulle kärinal vastu: «Mis vahe on, kas ma olen parteis või mitte? Töötan kuidas suudan, õpin, ühiskondlikke kohustusi täidan niigi.» No vaat, ütlen mina, ainult vormistamise vahe. Tema aga ajab ikka põhimõttelist vahet taga. Siis paiskab välja, endal silmad nagu nutused: «Vahe on selles, kas uskuda kommunistliku ühiskonna teokssaamist või mitte. Mina ei usu. Inimene on loomult selline, et nii ilusa asjaga tema toime ei tule...»»

Juho piidles kulmude alt: kas mitte tagamõttega ei serveeritud seda jutuaajamist nii üksikasjalikult? Nutused silmad ja puha. Näe, siin üks piletiga mees, kes tublil neiul hävitas usu inimestesse... Mitte midagi partorgi näoilmes ega olekus ei kinnitanud küll sihilikku vihjamist. Kaugel ära oli mees ikka veel ümbritseva elu piasjadest. Kuni ta ennast järsku sirutas, kätega ringutava võimlemisharjutuse sooritas ja küsis:

«Anna mulle andmeid. Kui suur see heinamaatükk täpselt oli, kuhu loog maha jäi?»

Juho seevastu, kui oli laia ilma mitmesuguste nähtuste kallal liiga palju juurelnud, kaotas nagu pideme jooksva tegelikkusega. Kui ta oli teisele esitanud veenvaid argumente kolhooside ühinemise kasulikkusest, tuli ilmsiks, et enesele polnud jäänud veendumuse raasugi. Vastuväiteid ka ei jäänud, ükskõiksus jäi. Tükk talve oli seljataga, ajakirjad enesetäiendamiseks aga tellimata. Kavatsatud sporditöö organiseerimiseks polnud ta sõrmegi liigutanud. Tekkidesse mähitult, transistorraadio kõhu peal, veetis ta pikki hajameelseid õhtutunde röskes üksildases kambri, kõrvus kõikide ilma kaarte üllatavalt ühesugune muusika. Kui vana Rämmer oli võtnud, ei päästnud alati raadiogi.

«Kur-rat, kui ääletamiseks läheb, tõstan mina kämbla kõrgele. «Auroraga» ühte mis mürtsub. Kaua ma siin

vaestemajas ränsin, maaparandusse sa ka ei luband minna . . .»

«Praali aga praali,» tänitas naine, ««Auroras» on kõva kord, sääl sinusugustega ei mängita.»

«Mulle kord just meeldibki. Mis nüüd on — meid anti sita asja pärast kohtu alla, teine siinsamas teeb, mis tahab. Tõmbab suure ülemuse naise läbi, ükski ammas ei akka pääle . . .»

Huvitult kruttis Juho skaalanuppu. Kulunud lood tulid siit ja seina tagant. Kas Silva annab lahutuse sisse? Kalju on väga otsa jäänud, «Aurora» ja «Partisani» ühisel juhatusekoosolekul istus, nagu poleks taibanudki, kus viibib. Ah, käigu nad mõlemad pörgusse! Jama on nende läbi juba küllalt olnud. Kalju saatis siia, kus kõik osutus eksituseks. Silva oma tujutuhinaga . . . Kas Leene juba ükskord ei taipa, kui raskelt ning ülekohtuselt ta solvas? Ei paista, et tal just ükspuha oleks. Ärgu katsugugi salata, et on tõinanud, seda märkavad kõik, tema seljataga pistetakse päid kokku ja sosistatakse. Aga nii kuramuse kange, et raiu või pooleks, tema ei paindu. Mis talle maksaks, kui vaataks kordki lepitust otsiva pilguga. Sellest aitaks. «Nõrkust ta ei salli . . .» Nõrkus oli muidugi Silvaga jäämine. Kuid ei kujunenudki ju probleemiks too hetkenõrkus! Pandi hoopis kahtluse alla mehe kogu olemus . . . Usk inimesesse on hävitatud. Kes hävitas? Ise muidugi — tuhnis ühest inimesest niisuguse närususe päevavalgele, mida seal pole ollagi.

Mõnikord suutis ta seda mõru, seda kibehaput tompu ka teistpidi peeneks jahvatada. Kuna teada on, et miski ei mõju valusamalt kui tõde, siis kas pole võimatu, et Leene sõnad tabasid nähtamatut, kuid ometi olemasolevat märklauda? Korter on tõepoolest algusest peale probleemiks olnud. Sügisel aitas Leene otsida normaalsemat eluaset . . . et kõik muugi läheks normaalselt. Näe nüüd, kust nurga tagant maksis kätte väike elukondlik hooletus . . . Ei, pagana päralt, kukkus see kosjaskäik äbaralt välja küll, aga nii nigela loogika alla ta ka ei mahu. Närv oli krussis, umbsõlm lastud rumalast peast liiga kokku joosta. Ei andnud enam kannatlikult lahti pusida, pidi raiuma. Leene aga otsis loogilist niiti. Küll võib naisterahvas ikka loogiline olla — mis kaaluka

kahtluse ta esitas: «Kui sul oleks korter, kus saaksid segamata vastu võtta igasugu külalisi, kas sa siis oleksid tulnud...?» Niisiis tõestati, et sellepärast kippus Juho poiss Vakkurile koduväiks, et seal oleks Silvat segamatult vastu võtta kui Rämmeri majas...

Ükskõik kust punktist ta välja läks, ikka jõudis sinna samasse: teda on hingepõhjani solvatud, näotult alandatud. Leene läheduses võttis solvumine kindlailmelise kuju: kõnnak ja kehahoiak muutusid kangelt väärikaks nagu erukindralil, lõuapärade niigi järsk kaar joonistus nugateravaks. Ka neiu oli rõhutatult jäik, silmade põhjas miilas nagu tilluke turbatuli. Siiski näis aeg pisitasa nüristavat nende visalt väljapeetud joonte teravust.

Aeg voolas ja vähe jäi paika endassesüvenenud kalda-vetele. Rohket paberitööd tegi agronoom juba sellesuunalise hoolega, et võimalikul järglasel oleks kõigest selge pilt. Kolhoosi raudvara, Proosu Ella, otsis just nimelt Juho üles ja tahtis teada:

«Miks just nüüd ühinemist ärgitatakse? Kui on silmaga näha, et siingi asi edeneb...»

Vana maanaine oli enda õlgadel tundnud ühise majapidamise kõige rängemaid aegu. Ta ei suutnud mõista, et kui tema kleenukesed õlad jaksasid vastu pidada tubli aastakümne täiele ajuti otse lootusetult rõhuvatele raskustele, miks siis nüüd ei jätku kannatust natukenegi oodata. Proosu Ella aeg oli ümber. Uue tõtliku põlvkonna esindajana pidi Juho teda valgustama. Võibolla läks tal korda teisesse mõni uus arusaamine sisen-dada, kuid enesele jäi üksnes nukker äratundmine: aeg voolab üha kärsitumalt, üks inimvõimete saavutus kihutab teist tagant ja mitte kunagi ei saa maa enam kandma Proosu Ella taolisi elutalasisid...

Siis tuli Silva kiri. Tallinnast. Seal ta nüüd elab ja sinna jääb, jah. Töökohti jalaga segada, edasiõppimise tuhin veres. Kas Juhol ei põle veel maa jalgade all? Küll ta ootab pikisilmi seda päeva! Rikutagu paberid kuitahes ära, mitte midagi ei loe. Temal, Silval, juba leidub mõjukaid tutvusi. Ta kirjutab, et tunneb end taas noore julge elualustajana. Et üllatavalt palju akadeemiakaaslasi on pealinnas kannal kinnitanud. Ja et ta armastab Juhot.

Mida mehele veel vaja! Pealegi nii kurvakujulisel kombel alandatud mehele. Avastaja, kes saabus kohale, kui teised lahkuma valmistuvad. Rüütel, kellele näidati ust: «Küll su kõrged fraasid läbi paistavad, tükid vihmaraju, püksitagumik ei pea tuult kinni...» Aga kuskil maailmas leidub ometi üks, kes ei märganud sinu läbikukkumises mitte esmajoones saamatust. Tõsi küll, temagi vajab su karmideks ekspeditsioonideks soetatud varustust vaid selleks, et kohviõhtu-külalistele vaatamiseks välja panna. Kuid siiski vajab. Sinu ohtudeks treenitud vastupidavust tahab ta üksnes voodisse. Kuid siiski tahab... Poolel teel prügikasti suule Juho käsi peatus. Ikkagi selline kiri... südamest südamesse mõeldud. Kuid roosa paber oli juba lootusetult kägardunud, veelgi näotum oleks seda alles hoida.

Paar päeva enne üldkoosolekut laskis agronoom traktorite remondist põhjaliku pilgu üle käia. Ilmar pisis oma DT käigukasti kokku, kaebas, et õõnes tunne on naha vahel, peaks nagu parandama. Niisugune jutt kevadkülvil või koristustööde ajal oleks Juhot kahtlemata ärritanud. Nüüd riivas vaid kuulmist kui midagi juhmi oma alalõpmatus kordumises. Aga sõna «õõnes» jäi millegipärast kõrva kinni. Õõnes. Õõnes... Mis siingi rinna all juba jupike aega muu on valitsenud kui sõnaselgelt õõnes tunne. Kui õige katsuks ka parandada... Ilmar kunagi rääkis, et temal on läbiproovitud meetod: kui on midagi lollisti teinud ja süda hullumoodi valutab, teeb kähku veel lollima tembu otsa ja eelmine kaotabki igasuguse tähtsuse. Justament! Mürtsatagu talad pooleks, mis niisugune vaikne pragunemine parem on!...

Külmal raudhallil päevaveerul kaikusid Puuritsa metsateel kahe mehe otsuse- ja sihikindlad sammud. Lühemal kõlkus käe otsas pungil portfell, mille sisu komistamisel või libisemisel tasakesi kõlksus. Teine üritas mitmel korral vestlust alustada, kuid portfelliga kaaslane vist ei kuulnudki.

Ei läinud Juho keelepaelad lahti ka siis mitte, kui soojas toas oli selleks küllalt eeltööd tehtud. Isegi kuulajat ei olnud temast. Ainult tükati, peamiselt Ilmari

mehise laksu mõjul õla pihta, sai ta ümbrusega otse-ühenduse. «... praktikasõidul Botnia lahes. Ma läksin just roolivahti, silmad alles unised. Nagu tindipotis...» Jälle sõitis kiirrong pähe, rattad tagusid kord lustilises, kord kaduvkurvas taktis, tuttavate nägudega reisijad saalisid vagunikäikudes ja platvormidel. See oli öine kiirrong, tuled vilksatasid mööda ja varjud neelasid ruttu ühe esilekerkinud näo teise järel. Olga istus põlve peale. «Kui ma oleksin veel oma õitsevas eas! Oi, Juho... Ma käisin aasta kaubanduskoolis. Üks õpetajarakas võrgutas ära...» Ta nuttis Juho kaela märjaks. Ilmar rääkis, minetanud kõik lootused kuulajat leida: «Kui merepaberite keerukas ajamine oleks põhjendatud, ma mõistaksin. Oh jummal, kes siis peale minu veel teab, et eksisteerib kaks maailmasüsteemi ja valvsus peab olema. Aga valvsust annaks palju inimlikumalt korraldada. Vana armas bürokraatia, vaat see. Kui lugeda Esimese maailmasõja eelseid reisikirju, näeme, missugune paberivalvsus valitses kahe riigi piiril: tsaari-Venemaa ja Austria-Ungari keisririigi piiripunktides, mujal mitte. Kui niisugusest paberituhnimisest oleks tõesti kasu, siis poleks just need kaks riiki sõjas otsa saanud.» Kiirrong sööstis musta kõmisevasse tunnelisse. Siis seisis Juho harkisjalu esikus ja ajas kõvasti nohisedes palitut selga. Käisevooder ragises, midagi oli seal lootusetult puseriti. Olga tuli esikusse järele, kuid ei asunud appi. Takistas hoopis:

«Kuhu nüüd! Kell pool kolm öösel!»

«Oleks küll minemist, jah. Väike klaarimine Vakkuri preiliga...»

«Leene sõitis ju päeval ära.»

«Kuhu...» Peaaegu kaineks sai Juho korraga.

«Väimelasse. Kooli asjus, noh. Pidi küll alles aprillis minema, aga järsku vuhh! mõtles ümber.»

«Sedaviisi... Lähme's tuppa. Ega sellepärast pidu pooleli jää...»

Hommikul tahtis pidu Juho poolt vägisi katki jääda. Iga rakk ja närviots kehas tõrkus. Kuid tema oli selle ju alustanud, mitte juhtumisi korgi peale astunud, vaid põhjaliku pöörasuse ette võtnud. Ei kõlba kohe põn-
nama lüüa, pöördugu või sisikond pahupidi. Olgal kästi

ilmsüütute silmadega ja solvunud häälega maha salata, kui keegi peaks kahtlustama, et võib-olla tema teab agronoomi asukohta.

Aeg möödus ülimalt erapooletult, isiklikku suhet temaga mehed ei tajunud. Siin planeedist ja päikesesüsteemist äralõigatud ilmanurgas vaheldusid seletamatud udupildid. Ilmar tavatses ka inimputukate maailma pilke heita: «Traktor on välja mõeldud. Kui istud seal rauast karbis päevade viisi, üksainus juhmistav mürin ja raputamine. Ei, vennas, mitte sina ei juhi teda, vaid tema pöörab su esiotsa hullumaja poole, kui sa õigel ajal nürimeelseks ei oska jääda...» Juho oligi juba õnneks nürimeelne: «Tule proovime vägikaigast.» Ahjuroop tõmmati kõveraks ja harjavars katki, kuid kangem jäi välja selgitamata.

Olga osutus eriliseks kahepaikseks olendiks. Elas vaheldumisi selles maailmas ja teises, kus lüpsis ja talitas loomi, ja kaupluse vahet käis ta. Jõudis kaasa teha isegi mingisuguse üldkoosoleku, kus oli vaieldud ja kõheldud ja viimaks kaks kolhoosi kokku liidetud. Agronoomi kadumine oli meeolusid kuigipalju mõjutanud, kes teabki, kuidas muidu oleks läinud, arvas Olga.

Keegi ei saa kunagi teada, mismoodi ja kas üldse oleks agronoomi kohalolek mõjutanud hääletamise tulemust. Seda konkreetsemaks kujuks aga muutus mees oma puudumise läbi. Vabariiklikus keskajalehes ilmus koosolekust reportaaž. Autoripoolsete ulatuslike kõrvallepõigetega ikka ja ainult «mitte ilmuda suvatsenud» agronoomi juurde, tema töömaile, tema hingesoppidessegi. Seal viimaseis paigus ei leiduvat muud kui upsakas iseteadvus. Juho luges ja vangutas pead. Oi, peab ikka olema küündimatuse ja moraalse laostumise üleloomulik aste, kui sinu tööletulek aasta tagasi mõjutas kolhoosi uppiminekut ammu enne seda! Niisugune järeldus tuli paratamatult teha. Majandi armetu olukord fikseeriti põhjalikult, kuid mitte ainsatki vihjet endise esimehe aastatepikkusele tegevusele. Ega rajooni juhtivate meeste pihta, kelle silmade all kolhoos pulk-pulgalt lagunes. Ainult agronoom Juho Väster. Kes «lähemaid suhteid armastab luua kõige laostunuma elemendiga».

Kelle erialase võimekuse üle ei osata otsustada, kuna «noormees pole ennast sellest küljest peaaegu üldse mitte tutvustanud, küll aga hakkaja rusikamehena ja maadlusvõtete väljapakujana nii kodus kui külas»... Einoh, igatahes stiilipuhas. Mitte ainult see kirjapanek, vaid kogu lugu algusest lõpuni, arvas Juho nagu väsinud kohtu-uuriija, sulgedes toimiku.

Vollmanni Jants lugese lehte märksa elavamalt reageerides, pahameelsete mühatuste saatel. Nad istusid kõrvuti Juho töölaua taga, millel kõrgus kuhjadena taimekasvatusega kaasaskäivaid dokumente.

«Lollisti üle visatud,» torises Jants, murdes ajalehe kokku. «Mõni võib arvata, et keegi «Aurora» poolt... Sa ise muidugi tead, kustkohalt korrespondent andmeid sai. Ega su portree just lausa ebatäpne olegi. Aga sinust kolhoosi laostaja teha — liialt õel. Küll Raidala võib ka vihastada, kui loeb. Täna hommikul ta just ütles, et katsugu mina su muhklikuks joostud pead võimalikult hellalt silitada. Et sa punuma ei paneks. Tänu sinu hoolikale sildade põletamisele pole karta, et kiirustatakse sind ümber paigutama. Muidu ei võiks just loota, et ühte kolhoosi jäetakse kaks kõrgema haridusega agroomi, kui kogu rajoonis neid ainult kümme ongi. Maal, tähendab. Linnaasutused on neid pungil täis. Mis sul siin osakonnajuhatajana viga peaks olema? Tuttav värk, õige pea õpid Raidalast ka lugu pidama. Eh-heh — ega sa ometi ei arva, et ta selle maadlusvõtte pärast vimma peab? Kohkunud oli küll, mitu aega imestas tagantjärele, kuidas sihuke kõhetu sell temal jalad püsti sai. Nali naljaks. Ta on kõigepealt asjalik töömees. Ja millegipärast arvab, et sinust võib ka aja jooksul midagi sinnapoole saada...» Jants lükkas end tooliga lauast eemale, toetas väljasirutatud jala alumise külgsahtli servale. «Sinu olukorras pole praegu vist küll hiilgavat väljavaadet. Otsesesse vahekorda sa tootmisvalitusega peaaegu ei jää. Meie Raidalaga puhverdame... Tont teab, kui ohtlik ülemus Leomets sulle enam olekski. Nüüd, kui Silva on päriselt läinud, kaotab sinu väike tiivaripsutamine tähtsuse... Selle kandi pealt ma veel sind ei tundnudki! Mis ammendamatud aarded sinus kõik peituvad, mis suppi sa endale veel oskaksid keeta...?»

Juho istus käsipõsakil, kaunis osavõtmatult. Ammu enam pole Jants nii tudengipoisi moodi olnud. Nojah, ülendamine — peaagronoom. Pisike pühapäevahetk... Põhjalikumalt jäi Juho hõredasse mõttevõrku kinni teise visa julgustamine: ärgu ta vaid kartku, ülemused pole ohtlikud, üks ei hakka nõökima ja teine ei pääse kallale. Justkui see oleks ülepea tähtis. Ükskõik kui tihe nõök ka ülevaltpoolt kaela sajab, võib selle peale vaikselt vilistada, kui allpool asub tugev toetumispind. Aga altpoolt nõökimise vastu pole kaitset kuskil, see lammutab su lõpuks ikka, olgu ülemused kuitahes heasoovlikud. Sellesama lühikese agronoomiaastaga oleks jõudnud luua kõikumatu kindluse õelamagi pahatahtlikkuse vastu, kui eranditult iga päev poleks alluvad jalga taha pannud. Oo, mitte tahtlikult, ei mitte. Altpoolt tuleva nõögi vastu oled täiesti relvitu, kuna see on nii süütult mittetahtlik. Lihtsalt «kukub sedaviisi välja», ei midagi kurjemat. Sa ärkad varases aos nagu maailma looja, kõik tegemised on täpselt planeeritud. Aga hiljemalt lõunaks ei kõlba plaan enam kuhugi, selle punktid on üksteisest sõltuvalt ebareaalseks muutunud. Põhjustest pole kunagi puudu, nende varaait on ammen-damatu. Seal üks tore poiss, keda sa arvestasid, et ta kella neljaks randaalimise lõpetab, jahib kella kahe ajal alles traktori raamlaagritega. Närveldad, viskad silma peale. Midagi ei tohiks viga olla. Siis usaldatakse sulle, et laagrid tõepoolest käiksid küll, aga närv on niisama krussis. Naiseга pahandus, noh, mõistad ju. Sa mõistad küll, aga tihe kevadpäev on pooles lõunas. Kuskil kahe-teistkümnne kilomeetri kaugusel oodatakse sind, seal on vaja määrata külvinorm, brigadir ei mõista külvimasi-nat vastavalt reguleerida, ilmtingimata pead ise platsis olema. Mehed peesitavad kevadpäikese käes. «Kuidas sa selle tööseisaku ära tasuda mõtled?» Ei jõua ühekorraga igale poole, aga maa kõige parema sigita-mise aeg möödub päevadega ja tundidega. Üks mõttetu seisak tingib teise, kolmanda, neljanda, viienda, ja kogusummas on tindivahutaval lehemehel kuigipalju õigustki...

Uksele koputati. Juho pööras imestunult pead. Nii-suguse ettevalmistusega pole enne kunagi siia sisse astunud. Ülipüüdlik sisseelamine esinduskolhoosi...

«Sisse!» hüüdis ta rohmakalt, pidi äärepealt lisama «kurat võtku».

Areldi astus üle läve suurt kasvu mees, karvamüts näpus. Karvamüts, mitte kaabu . . . Juho kahetses, et oli niiviisi käratavalt kutsunud. Ainsama hetke jooksul nägi ta Kaabut otsast lõpuni teistsugusena kui enamalt pika aja kestel. Niisugusena, nagu Ilmar oli teda tutvustanud. Jõhkardlik uue traktori nõudmine ja sääreлуу murdmine ei meenunud mehe visiitkaardina. Jämeda-toimelise maski tagant, süngelt luurava pilgu põhjast paistis pelglik lapsemeelsus.

«Oota väheke seal ees . . .»

Lühidalt tutvustati peaaugronoomile seda kadunud poega ja tema tagasituleku teed.

Jants kuulas, laubakortsud liikusid üles-alla. Kui Juho oli lõpetanud, tegi väikese hapuka grimassi ja löi käega:

«Ei hakka igasuguste hulgustega riskeerima. Säärast kontingenti tuleb teie poolelt niigi küllalt.»

Juho avas suu. Siis hammustas huulde. Siis löi käega. Mida siit muud oodata oligi. Tõepoolest! Juba ammu, tookord varakevadel, kui tuli juttu rahva arvamusest ja otsustamisest, deklareeris Jants uhkusega, et «Auro-ras» on igat laadi *s e n t i m e n t a a l s u s e d* ületatud. Rahvas on mitmenäoline, ka Kaabu heitlik pale mahub sinna suurele pildile. Raidala on üks ja Jants tema jün-ger! Aga kui siiski küsiks: kuidas on vormistatud suure-pärase puhkepaiga rajamine metsajärve äärde? Kas on otsekoheselt, «sentimentaalsuseta» välja öeldud, et esmajoones positsioonikate külaliste vastuvõtmiseks? Ah tont teiega! Minema siit, Kaabu! Ka Juho Väster paneb hõlmad vöö vahele. Arvatagu pealegi, et mingi aja-lehelugu solvas ja heidutas meest. Arvatakse ikka selle põhjal, mis on kõige silmahakkavam, seega kõige välis-pinnalisem, see tähendab — kõige nõrgemalt seotud sisemiste põhjustega.

TAHTED JA TEOD

Tädi Lisette paneb kudumisvärgid tumba lohkuistunud põhjale. Tuhatoos ajab üle serva, kogu diivanilaud ongi ainult tuhatoos.

Juhol on piinlik, et tädi peab tema käeulatuse koristama. Nädalate jooksul ei saa isegi selle väikese asjaga hakkama. Muidugi saab, on ju tuhatoosi üsna mitu korda oma käega tühjendatud, ajalehed ühtekokku pealistikku pandud, laudlina kortsud peopesaga silutud. Küll tänagi niikaugele oleks jõutud. Tädi oleks võinud kannatada, las mehepoeg oleks asjaliku tegutsemise ajal oma eluvõimu tunnetanud. Muidu ta ikka nõnda peenetundeline, see tädi Lisette. Tükil ajal ei teinud üldse põhjakõrbemisest juttu, püüdis aina head tuju üleval hoida. Tõenäoliselt mitte ainult tema. Juho. vaid ka Kristjani pärast, mehed on ju nii hellakesed, igaüks omal kombel. Kuid ega tädigi närv pole terasest. . . Juho teeb üleloomuliku pingutuse, naeratab:

«Ot-oot, tädike, toon naise majja, siis sul pole enam minu kasimisega vaeva. . .»

«Too ometi!» Sukavardad välguvad jälle. «Tõesti ikka — too! Naine nagu printsess kohe, näha, et armastab ka sind hädavarest. Mina küll ei oska arvata, mis sinus leitakse. Kandiline ja kondine ia lolli jonni täis. Õlad kühmus ka veel. Täpselt vana Nõmmeotsa Märta. Mida sa naisterahvale räägid ka? Sa ei oskagi rääkida. Nädalate viisi vahid lakke. Pole sa vist üheski kohas kuulamas käind, kus tal on kõik ette korraldatud, muudkui istu aga platsi. Iga teine, kes oleks niimoodi täis praetud, peaks alustama tänavapühkimisega. . .»

«Mis praetud ma nii kangesti ikka olen? Tööraamat on puhas. Ajalehes olin. Noh, sealt käib paljugi läbi. Trükitakse rasvaselt näiteks niisugune üleskutse: «Ärgu olgu meie keskel asu ükskõiksusel!» Leht ilmub edasi ja ükskõiksus elab ükskõikselt edasi ja kõik on kõige paremas korras. Ma olen kindel, et kui küsiks inimestest-kahest rajoonist kolhoosi- või sovhoosiagronoomi kohta, et siis ei tarvitseks ma enam kolmandast-neljandast küsida.»

Tädi käed laskuvad rüppe.

«Ära sa'nd maale küll kohe tagasi kippuma hakka! Vähemalt esialgu laku haavu.»

Juho vaatab kella. Poole seitsmeks määras Silva kokkusaamise kohvikus. Aga tädimees tuleb varsti pärast viit. Enne peaks küll liikvele saama . . .

Auto- ja bussirataste all, loendamatute taldade all on tänavate lumi saanud ammu kevadise ilme. Lobjak ja libedad jäämuhud, tihedama liikluse paigus juba puhas asfalt. Maal peaks veel valitsema lume valge puutumatus. Aga kauaks sealgi enam, juba mõnda aega on õhk niiskusest küllastunud, öösiti vaevu kahutab. Kõrgemad põllunukid pistavad musta ninaotsa välja. Kraavid ja nired hakkavad vulisema. Sigitamisvalus maa heidab üksteise järel valged hilbud ült. Ikka kiiremini, kärsitumalt. Oo, sellele ei tohi mõelda, justkui nuga surutakse vaikselt rinda. Millelegi ei tohi mõelda, midagi ei tohi tahta, peab treenima idamaist joogat . . .

Kohvikus istumise kunst näib kuuluvat nende müstiliste harjutuste süsteemi, mis sulgevad välisilma häiriva tajumise. Silva võib istuda tundide viisi. Üks tuttav tuleb, teine läheb, tema ei tüdine. Aga Juho on edutu õpilane. Pealegi hakkab häirima vestluse üksluisus, kolkunud kohv, õbluke mööbel, mis ei luba järske liigutusi teha, kui tüdimus saavutab kärsituse piiri.

«Ma ei taha linnaga kuidagi ära harjuda. Kohe mitte ühe kandi pealt ei istu . . .»

«Jah, just ei t a h a ära harjuda.» Silva süütab sigareti — ega Juhost juba tulepakkujat saa. «Igal pool harjutakse, kus elatakse. Sina ei ela ju. Härmani juures pole sa ikka veel käinud?»

«Ei veel . . .»

«No näed.» Hetkeks on noore naise silmad väga kurvad. Siis särastavad taas. «Õieti meeldib mulle see meie tudengiolkord: ei teenistust, ei paika, kuhu üheskoos pea panna. Suure elu käest varastatud väikesed hetked. Jälle kord noor olla. Selleks pole küll ükski hind üleliiga suur. Aga sulle vist ei meeldi . . .?»

«Miks sa tulid Kalju juurest ära?»

«Missugune küsimus . . .!»

Silva lööb õhetama. Ta näib rohkem kui solvunud, kuid siingi jõuab kohe hele naer pärale:

«Igaühel oma kutsumus. Mina tahan olla karutaltsutaja, mitte haigetalitaja.»

Silva tuttav vanem daam palus luba juurde istuda. Kõik lauad ja lauaotsad on kinni reeglipäraselt ja üle selle. Juho ukerdas ennast püsti, ärevalt valvel, et mantlihõlmad lauakatet maha ei pühiks, et sulgkerge tool naabritele selga ei sõidaks. Ettevaatamine hõivas mehe tervenisti, tutvustatu nimi jäi hoopis tabamata, oma-poolse esitlemise tuhm pomin aga piinlikult kõrvu püsimä. Õnneks ei tehtud temast sedamaid enam väljagi. Vanem daam kummardus Silva suu juurde: «Mõtelda, ma sain Ailiga kokku küll, aga...» Juho jäi üksinda suures vaiksuses kohvikusuminas. Natuke halb moment juhtus üksijäämiseks. Ennist, just nüüdsama, ootamatult keset vestlust sööstis see jälle pinnale. Elu raskeima solvumise diametraalselt teine pool. Nagu poleks Leene teda üldsegi mitte solvanud, vaid tema Leenet. Või mis solvamine — see mahutab liiga vähe. Siis käis ta veel täie eest, kuni üksnes enese poolt andis asjalugu vaadata. Mõru maitse lahjenes ajapikku, oli isegi virilalt nauditav, kuni äkki kõik ja puha pöördus ette teist otsa pidi. Ja kerkib ja kerkib ja kerkib silme ette valupitsituses pilt: üksi jäänud Leene. Võib-olla ta ei jaksagi enam kellelegi ulatada oma usaldavat kätt, see liigutus tundub lootusetu. Ilmar oli ja Juho oli ja tühjus jäi... Kunagi nad kohtuvad. Juho on Silva hoolet ja toel soliidse karjääri teinud. Keeruka ametisfääriga, rahuloleva vatsakesega põllumajanduse alal töötaja. Kuskil suurel nõupidamisel märkab ta presiidiumilauast saali tagaukse lähedal vanapoolset maanaist. Ahjah, Ummistust — Vakkuri Leene. Maa asustaja, vintske elutugi. Käib kooris laulmas ja käsitööringis. Aukirju seinale ei pane, neid on tema üksildases kambris kenake pakk. Tuuldunud näol peenike kortsuvõrk; lastetu, lugupeetud, abivalmis vananenu... Kuidas küll Leene jõudis märkamatuks nii omaks saada, et tema kaotamine toob nüüd ainult lihtsat inimlikku kurbust. Seda kõige talumatumat valu. Silva usutleb üle päeva: «Kas sa ikka armastad mind?» «Armastama»... Niisama lahja kui «solvuma»... Ei, treening peab aitama, tundeid on võimalik tasalülitada.

Treening andiski tulemusi, välisilm kõige täiega

vajus kuhugi. Silva raputas käisest. Nad olid jälle kahekesi lauas.

«Magad avasilmi! Ütlesin, et see oli Kalju õemehe ema. Minu liitlane. Mingi pärandusasja pärast Kaljuga tulis.»

«Min-jaa...» Pikkamisi saabus Juho siia ilma tagasi. Ta nägi, kuidas Silva lükkas kaega juuksesalku poselt kukla poole. See küpse kasteheina värvi vaba juustemerimeri pusib vapralt moes kõige ekstravagantsemate soengute kõrval. Väike roheline kübar nolibib abituit ja armsalt ürglainetel. Juho oli uhke selle loomuliku voo-gamise üle siin lokitud ja mükitud tehispöade keskel. Ja meenusid ühed teised juuksed — pruunid ja pigem horedavõitu... Ja siis kuulis ta Silva näält, milles sedapuhku puudusid täiesti naerukluginad:

«Mõm-mõm, nina vingus. Kuule, vanel on mul tunne, nagu kleebiks ennast sulle vägisi külge. No porgu! Vanemalt kümme-viisteist aastat veel peaksin muidu toime tulema.»

«Kahtlemata,» kinnitas Juho südilt, jõudnud lõplikult reaallümbrusse. «Lähme õige siit ära. Umbne on...»

Silva nõustus õigu kehitades. Ettekandja laskis oodata, Juho närveldas.

Väljas sadas vaikselt midagi sültmärga, mis tänava-lampide valgussõõrides siiski näis lumena.

«Kuhu me's läheme?» küsis Silva.

«Tead mis... Anna andeks. Ma ei saa... Ma pean natukene üksi olema...»

Trammipeatuseni oli kümnekond meetrit. Uhkelt kõpsuvad poolsaapad, kõige ilusamad sääremarjad kadusid platvormil kõige tavalisemate hulka. Ah mis! Inimene on kõigepealt üksi, iga inimene, igasugune inimene, ka uhke ja ilus... Juho tõstis krae üles. Nõnda. See polnud kerge, kuid teostatav. Aga edasi pole ikka midagi teha.

Ta käis ära telefoni-kaugejaama juures, astus esikusse sissegi ja pöördus koju. Jäägu täna. Ühekorraga ei jõua tena nii palju raiuvaid lugutusi... Kuid üks ka edaspidised katsed lõpevad niimoodi. Huvitav, mis küll juhtub? Kui ise vähimatki teha ei suuda, peab midagi väljastpoolt juhtuma. Häh, midagi ei juhtu. Ühel päeval viivad jalad iseendast ministeeriumi, edaspidi

muidugi ka Silva juurde. Need on kaunikesti vastu tahtmist teod, kuid teostatavad. Tahtmisest sunnitud tegu aga jääb tegemata. Sel lihtsal põhjusel, et mitte keegi nii ei teeks. Võib uskuda küll, et mõnd teistki vaevaks tahtmine minna tagasi sinna, kust ülepeakaela ära tuldi. See pole võimatu, pigem seaduspärane, et inimesel tekib ja säilib sidemeid. Aga lihtne tegu — helistada või kirjutada... Silva sokutamiste peale kohta otsida pole just ülendav. Muidugi koha saaks. Aga niisama tõenäoline on, et Ummistusse pole ka veel osakonnajuhatajat leitud. Linnas on ju korter olemas, pisike ümberehitus ja pesapaik igatahes. Aga Ummistu kaheksa korteriga elamu ei jää ka igaveseks pooleli. Ja Leene... Näe, isegi selle kõige kaalukama tahtmise vastu püsib jõus pealtnäha tobe argument: *m i t t e keegi teine nii ei teeks*. Kuidas ka ei idealiseerita julget eneseteostust, kehtivad reaalelu seadused vankumatu müürina, mille vastu Juho Väster juba on ennast muhklikuks tormanud. On ajajärke, kus minek «kõige raskemasse kohta» ei haara ainult verinoori unistajaid, vaid ka hallipäiseid teoinimesi. Ja on ajajärke, mille asjalikul taustal paistab see tuhin puumõõgaga vehklemisena. Raske oleks Ummistusse minek, eriti nüüd, kahtlemata kole raske.

Oh, küll oleks kerge, kui «raske» oleks see kõige raskem!

Nii möödusid päevad. Sageli ei läinud Juho koju lõunale. Ta seisis iseteenindamisega söökla pikas närvipingelises sabas. Kandik oskamatutel kätel, otsis vaba lauaurka. Nõnda juhtus ta kord tuttava näoga mehe toolinaabriks. Kindlasti kodukandist. Kuid lapsepõlves, seega oma parkümmend aastat tagasi nähtud nägu. Köhn ja hallis habemetüükas, suured soonilised käed hoogsalt ametis guljaši ja portveiniga. Juho tunti ilmselt kohe ära, vanamees rääkis sissejuhatusest:

«Tere, tere ka. Toeta taguots maha. Mina, näe, käisin poisi aiamaajale laudu toomas. Aiamaaja nimi küll, aga päris elamiseks tal seda vaja. Peeter — noh, käisite vist ühes klassis. Mehel ammugi omad jalad all, aga isa muudkui aita. Ninda see käib. Sinu vana pandi enneaegu magama, küll tema sindki veel putitama peaks. Mis seal imestada, kui on trügitud ninda tihedalt linna kokku.

Vahi, vahi siingi, kuda võhivõerad inimesed üksteise peale tigidad on. Igaüks teisele tülinaks. Sättisin mina ka ennast linna tulema, kui kolhoosid tehti. Önne pähe jäin maale pidama. Noh, hüva siis, mul autu ootab . . . »

Külamees pühkis suu mantlikäisega üle, surus tugevasti Juho kämmalt ja rühkis minema. Pikk kühmakas selg, käies veidi õõtsuvad laiad õlad. Nüüd tuli Juhole ka nimi meelde. Mõik. August Mõik. Ei tea, mis ametit Peeter-poiss ka nüüd peab? Noh, eks mingi amet ole igal mehel . . . Juho lõpetas eine, lonkis tunnikese rõsketel tänavatel ja läks koju.

Tädi Lisette viis taldriku singilõikudega millegipärast tagatuppa. Tegi ukselävelt väikese haagi kõrvale, teatas esikusse:

«Sulle tuli külaline.»

Riidevarnas tundis Juho ära Kuuldami kasukjopi. Imelik . . . Ahjaa — midagi peab ju juhtuma . . .

«Tere.»

«Tere, tere, tere. Näe, aadress oli meelde jäänud. Sain asjaajamised ruttu joonde, tõrts aega jäi enese päralt. Mõtlesin, et vaatan su üle.»

«Kus sa nüüd ülepea müttad?»

«Ikka sealsamas. Jah. Anti vabastatud partorgi koht. Kolhoos suur ja . . . » Ta pilgutab silma. «Küll tead isegi, mille poolest Raidala juhtimist peab täiendama. Kõva majandusmees, väga kõva, aga rahvaga rääkimiseks tunneb ainult kärkimise tooni. Sedaviisi ka kaugele ei jõua.»

«Elad ikka kahel pool või?»

«Mitte päriselt. Naine kooliõpetaja, ei saa poole õppeaasta pealt ära tulla. Aga korter on olemas. Sealsamas Ummistu uues majas.»

«On see siis juba valmis?»

«Tipp ja topp. Paljuke seal teha oligi. Käisime meie omal ajal küll ja küll ehituskontorile peale, aga — lihtsalt ei saa, pole võimalik. Kui Raidala nõudis, oli üleöö võimalik.»

Nii, nii . . . Juho mugis võileiba. Tädi oli lauale toonud ka karahvinitäie ülemullust kirsiveini. Ise ta meeste juurde ei istunud, käis ainult vaatamas, et kas on midagi vaja. Parajasti oli tädi jälle tagatoas, kui Kuuldam ütles:

«Ennist siin kuulsin, et sul ei ole veel töökohta. Võib-olla pabistad lehes olemise pärast? No kurat! Kui keegi hakkab seda sulle nina alla hõõruma, pöördugu meie poole. Paneme seal kirja natuke teistmoodi.»

Tädi Lisette piht näis nagu sirguvat.

«Kui vein otsa saab, nimeta mulle. Oot-oot, mul on ju lõhemarja ka, vana pea, na hõredavõitu...»

«Kes seal majas veel elavad?» küsis Juho.

«Kes, jah... Alles kolisime sisse. Minu vastas üle koridori Üll oma noorikuga...»

«Üll? Milviga?»

«Milviga muidugi. Priske poeg neil ja... Üll hakkas õppima ka. Tal vist kuues klass alles pooleli.»

Juho naeris:

«Ilmari kõrvakiil läks siis ikka täie ette.»

«Ilmar... Ah ega sina ju teagi. Räbalasti läks selle poisiga. Mineva pühapäev matsime maha.»

«Mis jutt...!»

«Tõsijutt. Ta, vennike, ei saanud ju pidama, kui võtmiseks läks. Timmis niikaua, kui närv plaksti! pooleks. Teise brigaadi väetisekuuri taga kiviaia ääres pani traktorile käigu sisse ja ise hüppas roomikute alla. Arvestas muidugi, et vastu kiviaeda sureb käik välja, aga seal lülitas hoopis tagasikäigu sisse ja teist korda läks mees lintide alt läbi.»

Juho ei oska ette kujutada seda pilti: teist korda lintide alt läbi. Missugune Ilmar siis võis välja näha? Vaene Olga... Ah et Ilmar lihtsalt ei saanud pidama, sellepärast. Aga siin istub mees, kellele «pidama saamine» pole vist küll mingi probleem, kuid ometi... Sina tore ja tarmukas Kuuldam! Kindlasti oled sa laupäevaõhtu veergudelt juhtunud lugema, et inimesel on komplitseeritud kesknärvikava, mis ühe päeva jooksul võib saada rohkem hoope kui jalgpall hooaja vältel, ehkki teda otseteed keegi jalaga ei lohmi. Oled ehk sedagi lugenud, et looduses indiviid ei kordu, isegi amööb mitte, kõnelemata niisugusest elusrakkude organisatsioonist nagu inimene. Aga need on laupäevaõhtused, tukastuseelsed lugemised. Toimekas argielus kehtib sirgjooneline arusaamine; m i n u l ei ole sellist närvitõrget, minu ülemusel ka mitte — järelikult pole niisugust asja maailmas olemas! Toimekas argielus jätkub lugemist ja

kõrvataha panemist, et seal kuskil toodeti samade võimaluste juures null koma kakskümmend kolm tsentnerit rohkem kui teisel . . . Juho küsis:

«Kas Ummistu osakonnal juhatajat veel pole?»

«Siiamaani mitte. Kui kevadtööd lahti lähevad, eks siis üks brigadiridest pea selle koorma oma kanda võtma. Vollmann igal pool ei jõua. Kuigi,» muhe muie libises üle Kuuldami näo, «kuigi viimasel ajal näeb agronoomi kõige rohkem Ummistu kandis. Paneb Vakkuri maja ümber püüniseid välja. Leene ju!» Ta laksutas keelt. «Noh, eks sina tead paremini . . .»

Tädi Lisette tuli taldrikuga, millel punakuldse lõhemarjaga saialõigud. Ta oli enne sisenemist natuke ukse taga kuulanud. Tädi kartis, et äkki see laiade liigutustega häälekas mees viib Juho kaasa. Kangesti kartis, poiss on nagu loodud ebamõistlikeks ettevõtmisteks, ta kohe ei saa olla nii nagu teised inimesed. Aga kuuldud kõnekatkendid ei lubanud arvata sinna ega tänna. Tädi püüdis uurida meeste nägusid.

Külaline pistis lõhemarja-leiva pöske ja vaatas kella. Oi, ta peab hakkama kohe minema! Suured tänud tädile, ja Juho poole: «Eks näeme veel . . .» Ei öelnud seegi tädi Lisettele midagi selgemat. Ega mitte kui midagi veel kord terane pilk kasupoja näkku. See oli nagu puust välja lõigatud.

SISUKORD

August Mõigu oma hobu

6

Valged laigud kaardil

108

Эндел Теннов
БЕЛЫЕ ПЯТНА НА КАРТЕ
Два рассказа
На эстонском языке
Оформление: А. Сяде
Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

*

Toimetaja M. Käbin
Kunstiline toimetaja A. Raja
Tehnilised toimetajad L. Kann ja H. Kruustee
Korrektor O. Kajando
Laduda antud 29. XI 1968. Trükkida antud
17. IV 1969. Paber 54×84/16. Trükipoognaid
13,0. Tingtrükipoognaid 10,92. Arvestuspoog-
naid 10,71. Trükiarv 28 000. MB-02469.
Tellimise nr. 3908.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42.
Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik

Hind 53 kop.

7-3-5

96-69

53 kop.

A-29809

